

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

7

ROČNÍK 30 (LVII)
PRAHA
ČERVENEC
1984

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ

PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), prof. ing. Milan Brannický, CSc., prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., doc. ing. Miroslav Grznár, CSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., prof. ing. Valér Hrmo, CSc., prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., ing. Vladimír Jenfček, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., prof. ing. Jaroslav Pič, DrSc., ing. Vladimír Vácha, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1984

■

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

■

Научный журнал ЗЕМЕДЕЛЬСКАЯ ЭКОНОМИКА публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства и пищевой промышленности. Издает Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

■

The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics and the economics of food — production industry. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

■

I když v posledních letech je problematice výživy lidstva věnován zájem v několika studiích a z různých hledisek (Stehlík 1981, Jeníček 1982b, Houška 1983, Hrubý 1981a, 1981b, 1983), nelze říci, že by tato pozornost odpovídala klíčovému významu této otázky pro existenci lidstva. Vavrinčík (1980) považuje správně výrobu potravin a tedy i výživu za rozhodující podmínku expanze lidského rodu v prehistorii lidstva a právem ji můžeme pokládat za limitující faktor i pro jeho budoucnost.

Problematika výživy tedy zasluhuje plnou pozornost. Vracíme se k ní v tomto pojednání, protože ji považujeme za jeden z důvodů pro vytváření koncepce aktivní výživové a potravinové politiky v současné době u nás (Hrubý 1983) a protože chceme upozornit na některé aspekty, kterými se citované práce nezabývaly dostatečně nebo se jimi nezabývaly vůbec. Jsou to především některé poznatky vycházející ze zeměpisného členění a z odhadování počtu hladovějících ve světě. Používáme ukazatelů „na obyvatele a den“, jak je pro hodnocení výživové situace obvyklé. Výchozím bodem úvah jsou podklady FAO, jak statistické (1980, 1982), tak rozborové (1975, 1979). Přebíráme proto i rozdělení zemí do oblastí a kontinentů, s nimiž tyto statistiky operují. (V kontinentech není zahrnut SSSR, v přehledu hladovějících nejsou uváděny asijské socialistické země.) Termínu výživa používáme shodně s ekonomickou literaturou jako synonyma pro spotřebu potravin, tedy pro část konečné spotřeby jako čtvrté fáze procesu reprodukce.

Jedním z rysů světové ekonomické situace je rozpor mezi vyspělými zeměmi a zeměmi rozvojovými, přičemž v rozvojových zemích žijí téměř 3/4 lidstva. Je logické, že se rozvojové země domáhají zlepšení svého postavení, což se odráží v úsilí o vytvoření nového ekonomického řádu (Holub 1980). Důležité postavení v těchto snahách zaujímá i problém výživy, charakterizovaný především počtem hladovějících. Podmínkou vyřešení výživového problému světa jsou hluboké sociální změny a zvýšení výroby potravin v rozvojových oblastech. Tyto skutečnosti by vedly k vytvoření takových ekonomických podmínek, které by umožnily spravedlivé rozdělení zemědělských výrobků všem obyvatelům světa podle jejich potřeb. Jaký bude budoucí vývoj sociálních změn ve světě, resp. rychlost tohoto vývoje, nelze dnes odhadnout. Proto je nutné uvažovat střídavě o postupném dílčím řešení výživového problému.

Výživová a potravinová situace světa, jasná souvislost mezi nedostatečnou výživou a nedostatečnou zemědělskou výrobou v rozvojových zemích vyvolává napjatost i značné výkyvy na světovém trhu. Tohoto stavu využívá největší světový vývozcce obilí — Spojené státy americké, které mají monopolní posta-

Oblast		Před válkou	Po válce	1961 – 65	1967 – 70	1971
Svět	a	9 965	9 378	9 969	10 094	10 299
	b	100	94	100	101	103
Rozvojové země	a	8 834	8 206	8 759	8 881	9 115
	b	101	94	100	101	104
Rozvinuté země	a	12 351	11 974	12 464	12 849	13 080
	b	99	96	100	103	105
Kontinenty						
Afrika	a	.	.	9 052	9 229	9 366
	b	.	.	100	102	103
Amerika Jižní	a	9 044	9 693	10 032	10 312	10 337
	b	90	97	100	103	103
Amerika Sev. a Stř.	a	13 649	13 272	12 372	12 753	12 871
	b	110	107	100	103	104
Asie	a	8 822	8 026	8 642	8 717	8 872
	b	102	93	100	101	103
Evropa	a	12 016	11 556	12 661	13 009	13 205
	b	95	91	100	103	104

a = kJ

b = období 1961 – 1965 = 100

vení, přirovnávané k postavení zemí, které produkují ropu. Z obilí se stala strategická surovina, Spojené státy vytvořily doktrínu „potravinové moci“ (Jakeš 1981). Vedle tohoto přímého ekonomického tlaku, který vyplývá ze stavu světové ekonomiky a především světového trhu, je třeba vzít v úvahu i humanitární stránku problému světové výživy. Ganzin a Pawley (1975) zdůraznili správně, že není možné, aby existence obrovských rozdílů ve výživové situaci mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi pokračovala, zvláště uvědomíme-li si, že ani nyní, ani v roce 2000 nebudou tyto rozdíly způsobeny nedostatečnou světovou výrobou potravin, ale jejich rozdělením (Scrimshaw 1979, World Hunger Program 1980). Problém výživy lidstva je stále předmětem intenzivního zájmu mezinárodních organizací. Příkladem z poslední doby může být kolokvium, pořádané k Světovému dni potravin. Toto kolokvium přijalo Římskou deklaraci o hladu (FAO 1983a).

Tyto skutečnosti mají pro nás velký význam, neboť závislost čs. národního hospodářství na světové ekonomice i pozice odvětví zemědělství a výživy v tomto směru byla opakovaně zdůrazněna (Orlíček 1981, Jeníček 1982b).

SVĚTOVÁ VÝŽIVOVÁ A POTRAVINOVÁ SITUACE

Rozhodujícím ukazatelem této situace je příjem energie, neboť kvantitativní hledisko musí mít a ještě dlouho bude mít ve světovém měřítku prioritní postavení. Pro hodnocení jsme použili dat z předválečného a poválečného obdo-

1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978-80	1977 svět = 100
10 216 103	10 182 102	10 383 104	10 270 103	10 467 105	10 471 105	10 693 107	100
9 035 103	8 842 101	9 090 104	8 872 101	9 173 105	9 119 104	.	87
13 126 105	13 126 105	13 121 105	12 975 104	13 184 106	13 214 106	.	126
9 295 103	9 228 102	9 333 103	9 345 103	9 470 105	9 488 105	9 672 107	91
10 229 102	10 162 101	10 337 103	10 337 103	10 358 103	10 488 105	10 886 109	100
12 908 104	12 824 104	12 791 103	12 644 102	13 030 105	12 950 105	13 771 111	124
8 906 103	8 851 102	9 165 106	9 019 104	9 299 108	9 299 108	9 739 113	89
13 239 105	13 323 105	13 406 106	13 314 105	13 356 105	13 356 105	14 495 114	128

bí, z druhé poloviny let šedesátých, a konečně detailních ročních dat sedmdesátých let. Za základ indexů vývoje sloužily údaje první poloviny šedesátých let.

Posuzujeme-li po této stránce údaje v tab. I zjišťujeme, že ve světě má příjem energie za téměř půlstoletí vzestupný trend, zvýšil se o 7 %. Tento vzestupný vývoj není bez odchylek. Ve třech obdobích došlo k poklesu příjmu energie. Bylo tomu tak především v poválečném období. Teprve na začátku šedesátých let bylo dosaženo předválečné úrovně. Světová potravinová krize se projevila poklesem v roce 1973 a 1975. Fyziologicky doporučený příjem energie (FAO 1975) se shoduje s předválečnou úrovní a je proto překračován též o 7 %. Samostatné hodnocení světa jako celku by tedy mohlo být příznivé, tab. I však odhaluje, že tato průměrná data zakrývají velké rozdíly mezi rozvojovými a rozvinutými oblastmi a mezi kontinenty. (Do tabulky není zařazena Oceánie, která představuje pouze 0,5 % světového obyvatelstva a vykazuje úroveň zhruba odpovídající Severní a Střední Americe.)

Rozdíly mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi existují v celém posuzovaném období a zvětšují se. Energetický příjem v rozvinutých oblastech se zvyšuje rychleji a překračuje značně doporučenou dávku. Naopak v rozvojových oblastech se sice také energetický příjem zvyšuje, ale pomaleji a nedosahuje doporučené dávky, jmenovitě je tomu tak v Africe a Asii, Jižní Amerika již tuto dávku překročila. Vývoj v jednotlivých oblastech se shoduje s vývojem světovým s několika výjimkami. V Jižní Americe nenacházíme poválečný pokles příjmu energie, naopak zřetelný vzestup. Krizové poklesy v sedmdesátých letech se projevily výrazněji v rozvojových oblastech (pokles je hlubší a je vy-

kázán nejen v roce 1973, ale i v roce 1972), naproti tomu v rozvinutých oblastech došlo na začátku sedmdesátých let pouze ke stagnaci.

Po tomto přehledu nepřekvapují data v tab. II o počtu hladovějících ve světě. V tabulce jsou uvedeny odhady FAO (1975, 1979). V uvedených studiích bylo použito nejprve přísnějšího měřítka (1,5 bazálního metabolismu — BM), později méně přísného (1,2 BM). V každém případě však dosahuje počet hladovějících téměř 1/2 miliardy lidí. Není bez zajímavosti, že v prvním odhadu je zahrnuto i 28 miliónů hladovějících ve vyspělých kapitalistických zemích. V jiných studiích se však setkáváme jak s vyššími odhady (Reutlinger a Selowsky 1976), nebo naopak s údaji nižšími (Clark 1977).

II. Počet hladovějících ve světě

	Procento osob pod limitem		Počet osob pod limitem (mil.)	
	A	B	A	B
Svět (bez asijských zemí s centrálně plán. hospodářstvím)	16	—	462	—
Rozvinuté země	3	—	28	—
Rozvojové země	25	22	434	414
Afrika	25	22	67	68
Lat. Amerika	13	13	36	41
Blízký východ	18	11	30	19
Dálný východ	30	27	301	286

A — pod 1,5 BM (1970)

B — pod 1,2 BM (1974–1976)

Problém výživy světa nemůžeme však zužovat jen na otázku množství, synteticky vyjadřovanou v příjmu energie, a je proto vhodné příjem energie dále charakterizovat jeho strukturou (tab. III). Ukazuje se, že i v trojpoměru hlavních živin, který udává podíl těchto živin v příjmu energie, se projevují značné rozdíly. Je zajímavé, že nejmenší jsou u bílkovin, které jsou z hlediska potřeby výživy nejzávažnějším ukazatelem, protože jsou nositelem stavebních a ochranných látek. Podíl bílkovin se pohybuje mezi 10,3 % (Asie) a 12,1 % příjmu energie (Severní a Střední Amerika) a jejich podíl se v průběhu 15 let prakticky nemění. Posun mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi i časové změny se tedy odehrávají mezi levnými sacharidy, které představují téměř 3/4 energetického příjmu v rozvojových oblastech (v rozvinutých oblastech pouze 1/2 energetického příjmu), a drahými lipidy, jejichž podíl se sice obecně zvyšuje, avšak rychleji v rozvinutých zemích, kde dosahuje více než dvojnásobku.

U bílkovin se však nemůžeme spokojit s konstatováním o nízkém podílu a malých rozdílech. Bílkoviny jsou rozhodujícím ukazatelem kvality výživy. Jsou souhrnným vyjádřením příjmu aminokyselin. Rozdíly v obsahu těchto

III. Trojpoměr hlavních živin v % energetického příjmu

Oblast	1961 – 1965			1975 – 1977		
	bílkoviny	lipidy	sacharidy	bílkoviny	lipidy	sacharidy
Svět	11,0	21,2	67,8	11,0	22,4	66,6
Rozvojové země	10,3	14,6	75,1	10,3	15,4	74,3
Rozvinuté země	12,0	31,4	56,6	12,2	35,0	52,8
Kontinenty						
Afrika	10,4	17,2	72,4	10,3	17,5	72,2
Amerika Jižní	11,0	20,4	68,6	10,6	21,3	68,1
Amerika Sev. a Střed.	12,1	37,7	50,2	12,0	37,9	50,1
Asie	10,3	13,5	76,2	10,4	14,8	74,8
Evropa	11,7	33,9	54,4	12,0	37,8	50,2

kyselin v potravinách vedou k rozlišování příjmu bílkovin živočišného a rostlinného původu. Vyšší obsah esenciálních aminokyselin v potravinách živočišného původu svědčí jednoznačně pro preferenci těchto potravin. Toto rozlišení však má opět závažné ekonomické pozadí, bílkoviny živočišné jsou podstatně dražší než bílkoviny rostlinné. Jsou proto též považovány za důležitý ukazatel životní úrovně.

V tab. IV je ilustrována situace v příjmu živočišných bílkovin ve světě. Tento příjem se vyznačuje vyšší dynamikou než příjem energie, ale také výrazně většími rozdíly mezi oblastmi. Setkáváme se s menšími výkyvy v trendech. Ve světě ani v rozvinutých zemích nedošlo k poválečnému poklesu, ani k poklesům v sedmdesátých letech. V rozvojových oblastech se poválečný pokles projevil, avšak v sedmdesátých letech jen v Africe a Jižní Americe. Nejzávažnějším zjištěním však je skutečnost, že v příjmu živočišných bílkovin se podstatně více odrážejí rozdíly mezi oblastmi a že se tyto rozdíly v průběhu let rozšiřují. Pro obyvatelstvo v rozvinutých oblastech se vykazuje čtyřapůlnásobný příjem, přičemž tento rozdíl se týká Afriky a Asie, protože v Jižní Americe je příjem živočišných bílkovin vyšší než je světový průměr.

Dosavadní výsledky hodnocení podporuje i analýza vývoje absolutních hodnot v potravinových skupinách (tab. V). Kromě poklesu spotřeby škrobovin a stagnace spotřeby mléka nastává ve světě v ostatních potravinových skupinách vzestup spotřeby. Ke stejnému závěru docházíme i v obou světových oblastech – podle ekonomického členění je pouze v obilovinách zaznamenán v rozvinutých zemích pokles spotřeby. Mezi oběma ekonomickými bloky jsou ovšem velké rozdíly ve spotřebě. Zhruba stejná je pouze spotřeba škrobovin. Spotřeba obilovin je nižší v rozvinutých zemích, avšak v ostatních potravinových skupinách vykazují tyto země několikanásobně vyšší spotřebu.

Z hlediska významu potravinových skupin jsou obiloviny obecně nejdůle-

IV. Vývoj a stav příjmu živočišných bílkovin (na obyvatele a den)

Oblast		Před válkou	Po válce	1961 - 65	1967 - 70	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Svět	a	18,0	18,0	21,1	22,4	22,9	23,0	23,0	23,4	23,5	23,8	23,9
	b	85	85	100	106	109	109	109	111	111	113	113
Rozvojové země	a	10,0	8,0	10,2	10,7	10,9	10,9	11,0	11,4	11,5	11,7	12,0
	b	98	78	100	105	107	107	108	112	113	115	118
Rozvinuté země	a	34,0	37,0	44,9	49,9	52,4	52,9	52,9	54,1	54,4	55,4	55,7
	b	76	82	100	111	117	118	118	121	121	123	124
Kontinenty												
Afrika	a	—	—	11,7	12,3	12,5	12,4	12,1	12,0	12,1	12,3	12,4
	b	—	—	100	105	107	106	103	103	103	105	106
Amerika Jižní	a	28,0	22,0	27,3	28,3	26,7	26,5	27,1	28,4	29,2	29,0	29,2
	b	103	81	100	104	98	97	99	104	107	106	107
Amerika Severní a Střední	a	51,0	61,0	54,7	56,7	57,3	57,4	55,4	56,2	54,9	57,3	56,8
	b	93	112	100	104	105	105	101	103	100	105	104
Asie	a	7,0	6,0	9,2	9,9	10,4	10,5	10,7	10,9	11,0	11,2	11,5
	b	76	65	100	108	113	114	116	119	120	122	125
Evropa	a	28,0	29,0	42,3	46,8	49,3	49,9	50,4	51,5	52,2	53,1	53,7
	b	66	69	100	111	117	118	119	122	123	126	127

a = živočišné bílkoviny v g

b = 1961 - 1965 = 100 %

V. Spotřeba potravin a jejich význam v příjmu výživových faktorů (na obyvatele a den)

	Svět				Rozvojové země				Rozvinuté země			
	1961–1965		1975–1977		1961–1965		1975–1977		1961–1965		1975–1977	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
Energie												
obiloviny	5 124	51	5 317	51	5 296	61	5 694	62	4 752	37	4 321	32
cukr	850	8	959	9	544	6	628	7	1 524	12	1 821	14
škroboviny	800	8	678	6	804	9	687	7	791	6	662	5
tuky	837	8	938	9	465	5	557	6	1 662	13	1 951	15
maso	729	7	850	8	352	4	418	5	1 553	12	1 972	15
mléko	494	5	486	5	192	2	201	2	1 156	9	1 227	9
Bílkoviny živočišné												
maso	9,7	46	11,4	48	5,0	49	5,7	49	20,0	45	26,4	48
mléko	6,8	32	6,9	29	2,7	26	2,9	25	15,8	35	17,3	31
ryby	3,0	14	3,7	16	1,8	18	2,4	21	5,6	12	7,1	13
vejce	1,5	7	1,7	7	0,6	6	0,7	6	3,5	8	4,2	8

a) energie v kJ, bílkoviny živočišné v g

b) v % energetického příjmu, resp. příjmu živočišných bílkovin

žitější potravinovou skupinou, s níž se žádná z dalších potravinových skupin nemůže srovnávat. Jejich podíl na energetickém příjmu ve světovém měřítku stagnuje na 51 %. V rozvinutých oblastech tento podíl výrazně klesá (z 37 na 32 %). V obilovinách je nejdůležitější položkou rýže (svět i rozvojové oblasti), v rozvinutých oblastech pak pšenice. Dalšími třemi významnými potravinovými skupinami jsou cukr, tuky a maso. To platí pro svět i oba bloky. Zhodnocení vývoje absolutních hodnot spotřeby je shodné i pro jejich relativní vyjádření. Pokud se týče živočišných zdrojů a jejich přínosu pro příjem živočišných bílkovin, je na prvním místě maso, na druhém mléko, na třetím ryby a na čtvrtém vejce. Zatímco podíl masa a ryb se zvyšuje (v rozvojových zemích podíl masa se nemění), podíl mléka se snižuje a podíl vajec se nemění.

Tento rozbor nutně vyúsťuje v otázku, jaký další vývoj výživové situace se předpokládá. Prognostické úvahy FAO (1979) počítají s pokračováním vzestupného trendu, nespokojují se však s tímto řešením a byl vytvořen normativní scénář, který znamená zrychlení. Avšak ani podle tohoto scénáře by nedošlo k odstranění hladu ve světě. Počet hladovějících by měl být v roce 1990 327 mil. a v roce 2000 242 mil. (proti trendovým hodnotám 416 a 382 mil.). Přitom by však spravedlivější rozdělení důchodů (redistribuce důchodů) mohlo vést k drastickému snížení počtu hladovějících (až na 40 mil.). I když tato čísla znamenají, zvláště v relativním vyjádření, zlepšení proti současnému stavu, potvrzují, že výživový problém bude mít i nadále prioritní postavení v globálních světových problémech, což se musí odrazit na světovém trhu potravin. Znamená to i prioritní postavení výživy obyvatelstva v jednotlivých zemích.

VÝŽIVOVÁ A POTRAVINOVÁ SITUACE NA HLADOVĚJÍCÍCH KONTINENTECH

Ve světovém měřítku je otázka nedostatečného příjmu energie, tj. hladovění, rozhodujícím ukazatelem, jak jsme to zdůraznili již v názvu tohoto pojednání. Proto je logické, že dalšímu podrobnějšímu rozboru podrobíme tři rozvojové kontinenty. Tento rozbor bude zaměřen na skupiny zemí vytvořené podle počtu obyvatelstva. Jiné členění kontinentů, např. geografické, by mohlo zkreslovat výsledky, protože by byly slučovány země s různým počtem obyvatel a tedy s různou vahou. Asijský kontinent je nejlidnatějším kontinentem vůbec, má i největší počet hladovějících a až do nedávné doby i nejméně příznivou výživovou a potravinovou situaci. V poslední době však zjišťujeme v některých ukazatelích nejnižší údaje pro Afriku, což je důsledkem nepříznivého vývojového trendu na tomto kontinentě. Jižní Amerika má postavení zvláštní, v porovnání s předchozími kontinenty je výživa jejího obyvatelstva na vyšší úrovni, např. v příjmu živočišných bílkovin překračuje i celosvětový průměr, avšak z hlediska podílu hladovějícího obyvatelstva je její postavení horší než postavení Afriky.

Asie

I v dalších výživových faktorech (vedle energie a živočišných bílkovin) se ukazuje vzestupný trend, a to u lipidů, vitamínů B₂ a PP. V ostatních výživových faktorech nedošlo k výraznějším změnám, příjem vitamínů B₁ a C mírně poklesl. V jednotlivých potravinových skupinách se potvrzují převažující vzestupné tendence z tab. V. Výjimkou je pokles spotřeby luštěnin, která je však i tak vyšší než ve světě. Rozhodující potravinou je rýže.

VI. Výživová situace ve skupinách asijských zemí (výživové faktory na obyvatele a den)

		Energie		Bílkoviny celkem		Bílkoviny živočišné		Lipidy	
		kJ	Asie = 100	g	Asie = 100	g	Asie = 100	g	Asie = 100
A	a	8 644		53,6		8,8		31,6	
	b	9 700	105,5	61,4	107,9	11,2	100,0	38,2	105,5
B	a	8 372		50,8		5,1		29,0	
	b	7 900	85,8	46,7	82,1	4,8	42,9	28,8	79,3
C	a	8 924		55,1		15,3		34,9	
	b	10 063	109,5	64,2	112,8	23,4	208,9	53,0	146,4
D	a	8 699		52,5		10,8		29,8	
	b	9 775	106,4	60,0	105,4	13,5	120,5	34,4	95,0
E	a	9 205		60,7		17,5		46,0	
	b	9 664	105,1	66,6	117,0	21,6	192,8	52,0	143,6

a = 1961–1965

b = 1975–1977

V tab. VI jsme rozdělili Asii podle podílu na celkovém obyvatelstvu kontinentu do pěti skupin zemí:

- A — podíl 38 % — ČLR;
- B — podíl 27 % — Indie;
- C — podíl větší než 5 % — Indonésie, Japonsko;
- D — země s podílem větším než 1 % — 9 zemí;
- E — země s podílem menším než 1 % — 23 zemí.

Souhrnná data prokazují, že příčinou výživových nedostatků v Asii je situace v Indii (skupina zemí B), kde zjišťujeme ve všech čtyřech ukazatelech výrazně nižší hodnoty než jsou průměry pro celou Asii, z bílkovin živočišných představuje indický údaj pouze 42 % tohoto průměru. V ostatních skupinách zemí jsou uvedené hodnoty (až na jedinou výjimku — lipidy u skupiny D) nad celoasijským průměrem. Z hlediska energetického příjmu není mezi těmito skupinami zemí větších rozdílů. V příjmu bílkovin, ale hlavně bílkovin živočišných a lipidů, se již setkáváme s podstatnými rozdíly. Skupiny zemí C a E se vyznačují vysokým překračováním kontinentálních průměrů. Jedná se tedy o dvě země, jejichž obyvatelstvo představuje 10 % asijské populace, a vysoká úroveň je dána situací v Japonsku a v 23 malých zemích (6 % asijské populace). Pouze v Indii zaznamenáváme v průběhu 15 let sestupný trend v příjmu hlavních výživových faktorů. Přitom však je nutno jako kladný moment zdůraznit, jak konstatuje gen. ředitel FAO Saouma (1983b), že Indie překonala dva mimořádně suché roky v letech 1979 a 1982 bez větší internacionální pomoci.

Detailní rozbor vývoje v jednotlivých zemích však ukazuje, že k poklesu příjmu výživových faktorů došlo nejen v Indii, ale i v dalších zemích (jejich počet kolísá mezi 9—15 zeměmi), tedy asi u jedné třetiny zemí. Výjimkou je vitamín C, jehož příjem se snížil u 21 zemí.

Afrika

Převažuje vzestupný vývojový trend, pouze příjem železa se výrazněji snížil (avšak zůstává stále na vysoké úrovni, nejvyšší na světě). Nejdůležitější obilovinou v Africe je proso, dále kukuřice, a teprve na třetím místě co do rozsahu spotřeby je pšenice. V některých afrických zemích jsou škroboviny, a to kassava (maniok) hlavním zdrojem energie, tedy rozhodující potravinou.

Rozdělení kontinentu do skupin zemí podle podílu obyvatelstva přineslo toto členění v tab. VII:

- A — podíl 16 % — Nigérie;
- B — podíl větší než 5 % — Egypt, Etiopie, Zair, Jihoafrická republika;
- C — podíl větší než 1 % — 22 zemí;
- D — podíl menší než 1 % — 23 zemí.

Údaje tab. VII svědčí o značné různorodosti africké situace, avšak rozdíly nejsou většinou velké. Čtyři velké africké státy, které představují 28 % obyvatelstva, vykazují hodnoty nad kontinentální úroveň ve všech čtyřech ukazatelech. Je mezi nimi ovšem na jedné straně Jihoafrická republika s vysokou celkovou úrovní (o značné diferenciaci uvnitř této země s rasistickým aparthaidem nelze jistě pochybovat) a na druhé straně Etiopie s nedostatečnou výživovou úrovní. U živočišných bílkovin a lipidů byla zjištěna nejvyšší hodnota v malých zemích (D), která přesahuje kontinentální průměr o 43, resp. 18 %. Největší africká země Nigérie (16 % celkového obyvatelstva) a země skupiny C

VII. Výživová situace ve skupinách afrických zemí (výživové faktory na obyvatele a den)

		Energie		Bílkoviny celkem		Bílkoviny živočišné		Lipidy	
		kJ	Afrika = 100	g	Afrika = 100	g	Afrika = 100	g	Afrika = 100
A	a	9 307		51,7		6,3		49,5	
	b	9 110	93,3	50,6	86,8	7,7	62,6	44,5	102,8
B	a	9 960		64,0		15,8		41,9	
	b	10 090	103,4	62,1	106,5	14,3	116,3	43,8	101,2
C	a	8 503		53,0		10,3		35,8	
	b	9 131	93,6	57,7	99,0	11,5	93,5	41,1	94,9
D	a	8 575		52,7		15,2		40,3	
	b	9 194	94,2	56,7	97,3	17,6	143,1	50,8	117,6

a = 1961 – 1965

b = 1975 – 1977

VIII. Výživová situace ve skupinách zemí Jižní Ameriky (výživové faktory na obyvatele a den)

		Energie		Bílkoviny celkem		Bílkoviny živočišné		Lipidy	
		kJ	J. Amer. = = 100	g	J. Amer. = = 100	g	J. Amer. = = 100	g	J. Amer. = = 100
A	a	9 981		61,1		19,7		45,2	
	b	10 366	100	60,8	93	22,9	79	50,1	85
B	a	10 676		76,9		43,1		71,0	
	b	11 162	107	79,2	121	46,6	160	81,7	138
C	a	9 081		59,4		23,4		49,4	
	b	9 604	92	61,4	94	26,3	90	53,9	91
D	a	9 650		65,8		29,4		60,8	
	b	10 212	98	68,1	104	29,1	100	64,4	109
E	a	9 177		57,4		24,3		48,5	
	b	9 554	92	59,5	91	26,2	90	53,3	90

a = 1961-1965

b = 1975-1977

(téměř 50 % celkového obyvatelstva) vykazují nejnížší hodnoty; Nigérie má velmi nízký příjem živočišných bílkovin, ale zato nadprůměrný příjem lipidů. V řadě zemí došlo k poklesu příjmu výživových faktorů, i když převažující trend je vzestupný. Je mezi nimi i největší země v příjmu energie a skupina zemí B v příjmu bílkovin, zvláště živočišných.

Jižní Amerika

I na tomto kontinentě můžeme konstatovat převládající vzestupný trend, ke stagnaci příjmu došlo u celkových bílkovin, vitamínů B₁, B₂ a PP, k poklesu u železa.

K rozdělení 13 zemí kontinentu jsme použili obdobného schématu jako dříve, celkem rozeznáváme pět skupin zemí:

- A — podíl 51 % — Brazílie;
- B — podíl větší než 10 % — Argentina, Kolumbie;
- C — podíl větší než 5 % — Peru, Venezuela;
- D — podíl větší než 1 % — 5 zemí;
- E — podíl menší než 1 % — 3 země.

Z tohoto rozdělení je zřejmé, že rozhodující zemí je Brazílie, ve které žije více než polovina obyvatel kontinentu. Důležité jsou i Argentina a Uruguay (skupina D), jejichž spotřeba potravin se vyznačuje vysokou úrovní nejen po kvantitativní (energetické) stránce, ale i po stránce kvalitativní, spotřeba živočišných bílkovin v těchto dvou zemích vysoko překračuje kontinentální průměr. Z hlediska výživy nelze tyto země považovat za rozvojové.

Z tab. VIII je zřejmé, že země skupiny B, a to zásluhou Argentiny, mají nejvyšší příjem výživových faktorů a ovlivňují celkovou spotřební úroveň zemědělství. V energetickém příjmu zjišťujeme nedostatečnou úroveň u zemí skupiny C a E, které však představují pouze 13,6 % obyvatelstva. Obě tyto skupiny mají vzhledem k situaci v dalších ukazatelech nejnížší úroveň. Největší země — Brazílie — má uspokojivý příjem energie, v ostatních ukazatelech není situace příznivá (kromě příjmu vitamínu C), příjem živočišných bílkovin se nejvíce odchyľuje od kontinentálního průměru.

Energetická bilance vykazuje vzestup ve všech 13 zemích, v ostatních ukazatelech není již vývoj tak jednoznačný, i když ve skupinách zemí jej kromě příjmu vitamínu C ve skupinách C—E také zaznamenáváme, např. příjem živočišných bílkovin klesl v 6 zemích, příjem vitamínu C v 8 zemích. U vitamínu C je ovšem třeba poznamenat, že k poklesu došlo v některých zemích s mimořádně vysokým příjmem (Peru 116 mg ze 125 mg, Ekvádor 146 mg ze 190 mg, Paraguay 220 mg ze 250 mg na osobu a den).

ZÁVĚRY

Výživu lidstva je možno charakterizovat těmito skutečnostmi:

- velkými rozdíly mezi světovými oblastmi, které se nadále zvětšují;
- vysokým počtem osob, které hladovějí;
- obecně převládajícím vzestupným trendem;
- realisticky optimistickým výhledem, v němž se však počítá s existencí hladovějících i koncem tohoto století.

Tuto charakteristiku můžeme doplnit ještě poznatky z výživové situace na třech rozvojových kontinentech:

— největší kontinent — Asie — se vyznačuje značně rozdílnou úrovní v jednotlivých zemích, postavení kontinentu je rozhodujícím způsobem ovlivněno nepříznivou situací v Indii, která představuje 25 % obyvatelstva kontinentu;

— na africkém kontinentě nezaznamenáváme velké rozdíly v úrovni, ale značnou různorodost situace u jednotlivých ukazatelů;

— jihoamerický světadíl, který vykazuje relativně nejvyšší úroveň, nemá výraznějších rozdílů v rozhodujícím energetickém příjmu, v dalších výživových faktorech je však tato úroveň určována vysokými hodnotami v Argentině, bez níž by kontinentální průměry byly značně nižší;

— nejméně příznivá je tedy situace v Africe, v Asii je úroveň výživy snižována situací v Indii, naopak v Jižní Americe zvyšována spotřební situací v Argentině.

Literatura

CLARK, C.: Hungert die dritte Welt wirklich? Die Welt 10. 9. 1977.

GANZIN, M. — PAWLEY, W. H.: Population, food and nutrition. Proc. 9th Int. Congr. Nutr., Basel 1975, vol. 4, pp. 343 — 351.

HOLUB, A. a kol.: Nový mezinárodní ekonomický řád a světová ekonomika. Praha, Academia 1980.

HOUSKA, V.: Rozdíly v úrovni výživy obyvatelstva ve světě. Statistika, 20, 1983, č. 8 — 9, s. 337 — 355.

HRUBÝ, J.: Kapitoly z ekonomiky výživy. Vývoj potravinové výživové situace ve světě. Výživa lidu, 36, 1981a, č. 7, s. 102.

HRUBÝ, J.: Spotřeba minerálií a vitamínů ve světě. Výživa lidu, 36, 1981b, č. 10, s. 146 — 147.

HRUBÝ, J.: Výživová a potravinová politika v rozvinuté socialistické společnosti. Praha, Academia 1983.

JAKEŠ, M.: Úsilí o soběstačnost v potravinách — společný úkol zemědělců, pracovníků potravinářského průmyslu a dodavatelských odvětví. Nová mysl, 35, 1981, č. 9, s. 10 — 19.

JENÍČEK, V.: Soběstačnost a vnější ekonomické vztahy čs. zemědělsko-průmyslového komplexu. Zeměd. Ekon., 28, 1982a, č. 4, s. 249 — 266.

JENÍČEK, V.: Potraviny pro šest miliard. Praha, Svoboda 1982b.

ORLÍČEK, Z.: Zahraněční obchod v reprodukčním procesu ČSSR. Pol. Ekon., 29, 1981, č. 10, s. 1047 — 1958.

REUTLINGER, S. — SELOWSKY, M.: Malnutrition and Poverty. London 1976.

SCRIMSHAW, N. S.: Hunger and malnutrition occur because of maldistribution of food. UNU Newsletter, 3, 1979, č. 2, s. 4.

STEHLÍK, J.: Některé problémy výživy lidstva. Zeměd. Ekon., 27, 1981, č. 3, s. 137 — 152.

VAVRINČÍK, K.: Rok 2000 — Spor o budoucnost člověka. Praha, Mladá fronta 1980.

Assessment of the world food situation. Fd. Nutr. FAO, 1, 1975, č. 1, s. 7 — 43.

Food Balance Sheets. Rome, FAO 1980.

Production Yearbook. Rome, FAO 1982.

Rome Declaration on Hunger. Rome, FAO 1983a.

World Food Report. Rome, FAO 1983b.

World Hunger Program. Bellagio, UNU 1980.

Došlo dne 4. 1. 1984

K problému výživy a hladu ve světě

Zeměd. Ekon., 30, 1984, č. 7, s. 479—493. — 8 tab., lit. 22, res. čes., rus., angl.

výživa, výživové faktory, potravinová situace, hlavní potraviny, svět, rozvojové země, analýza časových řad, analýza faktorů, prognóza

Autor se zabývá vývojem výživové a potravinové situace ve světě, v rozvojových a rozvinutých oblastech, na kontinentech. Všímá si dostatečnosti příjmu energie (a s ní úzce související otázky hladu), struktury tohoto příjmu, příjmu bílkovin (zvláště živočišných) a spotřeby nejdůležitějších potravin. Podrobněji pak rozebírá výživovou a potravinovou situaci v Asii, Africe a Jižní Americe.

ГРУБЫЙ И., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 88 Прага 2

O проблеме продовольствия и голода в мире

Zeměd. Ekon., 30, 1984, № 7, с. 479—493. — 8 табл., лит. 22, рез. чешск., русск., англ.

питание, факторы питания, продовольственная ситуация, главные виды продовольствия, мир, развивающиеся страны, анализ временных рядов, анализ факторов, прогноз

Автор рассматривает ситуацию в области питания и продовольствия в мире, в развивающихся и развитых странах, на континентах. Приводятся показатели энергопотребления (и тесно связанный с ним вопрос голода), структура этого потребления, расход белков (главное, животного происхождения), потребление важнейших видов продовольствия. Подробно рассматривается ситуация в области питания и продовольствия в Африке, Азии и Южной Америке.

HRUBÝ J., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Problems of Nutrition and Starvation in the World

Zeměd. Ekon., 30, 1984, No. 7, pp. 479—493. — 8 tabs, refs 22, summaries in cs, ru, en

nutrition, nutrition factors, foodstuffs situation, staple foodstuffs, world, developing countries, analysis of time series, analysis of factors, prognosis

Development of nutrition and foodstuffs situation in the world, in developing and developed regions, on continents is dealt with. Sufficient energy intake (and thereto closely related problem of starvation), structure of this intake, intake of proteins (particularly animal proteins) and consumption of the most important foodstuffs are treated. Foodstuffs situation in Asia, Africa and South America is analysed in fine detail.

Adresa autora:

Dr. Jiří Hrubý, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Stanovič V.: Hodnotenie náročnosti práce vybraných technicko-hospodářských pracovních funkcí v poľnohospodárstve

Budík V., Kolář J.: Návrh metodiky komplexního víceúrovňového normování počtu technickohospodářských pracovníků v zemědělství

Janda V.: Jedna z možností matematického hodnotení vnútrotnej kvality stáda kráv

Martinek J.: Intenzita krmení a užítokovosť prasat vo výkrmu

Polanský J., Matoušek V., Václavovský J.: Vliv přídatku krmiv z jatečných drůbežích odpadů na náklady na krmiva u prasat v předvýkrmu

Kula E.: Výskyt, príčiny a hospodárske škody spôsobené požármi v zemědělství

Hronec O.: K problematike stanovenia škôd spôsobených poľnohospodárskej výrobe exhalátmi z priemyslu

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství (Zaměření činnosti a dosavadní výsledky STS)

Pri povahe poľnohospodárskej výroby, kde pôsobí celý rad pôdno-klimatických i ekonomických objektívnych a subjektívnych vplyvov, nemožno očakávať, že podniky budú dosahovať v porovnateľných výrobných podmienkach rovnaké výrobné i hospodárske výsledky. História budovania socialistického poľnohospodárstva ako aj realita vo vývoji roľníckych hospodárstiev z predvojnového obdobia nás presviedčajú o tom, že ide o trvalý, možno povedať objektívne sa vyskytujúci hospodársky jav. Vychádzajúc z uvedeného, nie je možné ani do budúcnosti predpokladať, že tento hospodársky jav, ktorý je zároveň aj ekonomickým javom, odíde z hospodárskej scény.

Z tejto objektívnej reality treba vychádzať nielen pri každodennom riadení výrobného procesu, ale aj pri konštrukcii makroekonomických podmienok jeho reprodukcie. V podstate ide o to, konštruovať a v praxi realizovať mechanizmus riadenia tak, aby sa spomínaný ekonomický jav nestal v určitých časových etapách rozvoja výrobných síl trvalým ekonomickým problémom, ktorý by bol brzdou ďalšieho intenzívneho rozvoja poľnohospodárstva.

CIEĽ A METODIKA ANALÝZY

Cieľom príspevku je poukázať na vývoj medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie v podmienkach zdokonalenej sústavy plánovitého riadenia po roku 1982.

Analýza je spracovaná za všetky JRD a ŠM v SSR. Údaje sú komparované vo vzťahu skutočnosti za rok 1982 k priemeru rokov 1979—1981, a to v členení podľa sektorov územno-administratívnych celkov. Osobitná pozornosť je venovaná komparácii trendov vývoja dôchodkovej situácie za uvedené časové obdobie v súbore zaostávajúcich podnikov oproti súboru ostatných podnikov (nezaradených medzi zaostávajúce).

Údaje pre analýzu boli získané z ústrednej banky údajov VÚEPP v Bratislave, výpočty boli vykonané na počítači EC 1033. Hlavnou metódou analýzy je komparácia dôchodkových sald, vypočítaných z rozdielu kritériálneho a skutočného podnikového dôchodku.

VOĽBA KRITÉRIA HODNOTENIA MEDZIPODNIKOVEJ DÔCHODKOVEJ DIFERENCIÁCIE

Základným problémom hodnotenia medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie je otázka voľby kritérií, ktoré majú objektívne charakterizovať úro-

veň hospodárskej činnosti poľnohospodárskeho podniku. V súčasnosti sa používa celý rad ukazovateľov (parciálnych i čiastočne syntetických), ako aj viacero postupov k hodnoteniu dosiahnutých ekonomických výsledkov poľnohospodárskeho podniku a jeho dôchodkovej situácie. V krátkosti ich možno zhrnúť do troch skupín.

Jedným z použitých spôsobov hodnotenia úrovne hospodárenia podniku je bodová metóda. Takýto prístup používa Choma a Brčák (1979). V praxi bodovú metódu uplatňuje napr. Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy SSR. Princíp spočíva v hodnotení dosiahnutej úrovne zvolených parciálnych ukazovateľov (spravidla ide o väčší počet naturálnych a ekonomických ukazovateľov) bodmi. Užívatelia tohto spôsobu vychádzajú z predpokladu, že vystihnúť tak zložitý proces, ako je hospodárenie poľnohospodárskych podnikov, nie je možné inak, než pomocou sústavy ukazovateľov. Tento spôsob hodnotenia výsledkov hospodárskej činnosti poľnohospodárskeho podniku má slabé miesto v tom, že vypovedacia schopnosť ukazovateľov nie je rovnaká. Ďalším problémom je počet a voľba rovnakých ukazovateľov pre hodnotenie rovnakého javu. Osobitým problémom je voľba kritéria hodnotenia určitého ekonomického javu. Aj tu sa prejavuje v ekonomickej praxi zatiaľ veľká nejednotnosť.

Druhým z používaných spôsobov je kombinácia menšieho počtu (3–5) syntetických ukazovateľov. Najčastejšie sa používa kombinácia HPP, súhrnná efektívnosť všetkých (pracovných a materiálových) vkladov do výroby, priemerný ročný prírastok objemu HPP, výkony a pod. v prepočte na 1 ha p. p. Podľa tejto metodiky postupuje Vinohradský (1970), Špyrka (1979, 1983) a iní. Rozdiel oproti prvému spôsobu je v tom, že sa používajú v podstate už len hodnotové ukazovatele syntetickejšieho charakteru. To spôsobuje, že uvedený prístup k hodnoteniu hospodárskych výsledkov poľnohospodárskych podnikov je zrozumiteľnejší a jednoduchší. Treba však povedať, že nedostatky prvého spôsobu v plnom rozsahu neodstraňuje.

Tretím spôsobom, ktorý sa používa zatiaľ najmenej, je hodnotenie výsledkov poľnohospodárskych podnikov pomocou jediného syntetického ukazovateľa, pritom pre hodnotenie rovnakého ekonomického javu sa častokrát používa rozdielny, aj keď jediný syntetický ukazovateľ. Napr. Klinko (1979) používa tzv. kritériálny podnikový dôchodok, Crkva (1981) vymedzuje úroveň hospodárenia plnením stanoveného normatívu vlastnej poľnohospodárskej produkcie na 1 ha p. p. a pod.

Zorientovať sa v súčasnej „spleti“ ukazovateľov a ich kritérií je veľmi ťažké. Pri výbere ukazovateľov a ich kritérií vychádzame preto zo zásady, že voľba ukazovateľov a kritérií pre posudzovanie určitého ekonomického javu má byť podriadená cieľu ekonomickej analýzy.

Pre dosiahnutie cieľa sme vybrali taký prístup, ktorý by vyhovoval týmto požiadavkám:

- potrebe hodnotiť dôchodkovosť poľnohospodárskych podnikov v nadväznosti na využívanie v ňom viazaných výrobných zdrojov, t. j. pracovných síl, hmotných výrobných fondov a poľnohospodárskej pôdy;
- nutnosti posúdiť vývoj dôchodkovosti v jednotlivých agregátoch poľnohospodárskych podnikov v požadovanom časovom rade;
- potrebe posúdiť dôchodkovú situáciu poľnohospodárskeho podniku z hľadiska tvorby zdrojov pre uspokojovanie podnikových potrieb, t. j. posilnenia jeho chozrasčotného postavenia.

Sme toho názoru, že hodnotiť dôchodkovú situáciu poľnohospodárskeho

podniku a splniť pritom uvedené požiadavky možno najjednoduchšie a pritom najvýstižnejšie len za predpokladu použitia syntetického ukazovateľa, resp. jeho kombinácie s ďalšími, z hľadiska vypovedacej schopnosti doplnjúcimi ukazovateľmi. Konkrétne sme pre hodnotenie vývoja medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie použili metódu tzv. kritériálneho podnikového dôchodku.

Podstata tejto metódy (Klinko a Solíková 1979) spočíva v tom, že pomocou nej možno hodnotiť dôchodkovú situáciu poľnohospodárskeho podniku použitím kritéria minimálne prípustnej efektívnosti v podniku viazaných pracovných síl, výrobných fondov a užívanej poľnohospodárskej pôdy. Použitie tejto metódy sa pre splnenie stanoveného cieľa ukazuje vhodné aj preto, že sledovanie využitia viazaných výrobných zdrojov vo výrobnom procese zaostávajúcích poľnohospodárskych podnikov je zvlášť dôležité z hľadiska toho, či intenzifikačné programy prinášajú aspoň minimálne prípustný dôchodkový efekt, to znamená, či splňajú ekonomický zmysel komplexu opatrení zameraných na odstránenie zaostávania.

Sme si vedomí, že objektívnosť hodnotenia výsledkov poľnohospodárskych podnikov touto metódou je adekvátna použitiu normatívo potrebných pre výpočet kritériálneho podnikového dôchodku. Tento inak pre konkrétne posúdenie dôchodkovosti poľnohospodárskeho podniku závažný fakt však v našom prípade nie je rozhodujúci, pretože nám ide predovšetkým o posúdenie trendov vývoja dôchodkovosti agregátov poľnohospodárskych podnikov v časovom horizonte. Rozhodujúce je, že komparujeme veľičiny vypočítané rovnakým metodickým postupom a za použitia rovnakých parametrizovaných vstupov.

Pri hodnotení dôchodkovej situácie je často diskutovanou otázkou problematika tzv. preúverovanosti podnikov. Preto uvedený syntetický ukazovateľ doplníme ukazovateľom úverovej zataženosti. Pri jeho konštrukcii vychádzame z predpokladu, že úverová zataženosť podniku má byť proporcionálna tvorbe vlastných zdrojov na financovanie reprodukcie základných prostriedkov, ku ktorým patria odpisy a prídely zo zisku do fondu výstavby. Metodicky tento ukazovateľ vyjadrujeme vzťahom splátok investičných úverov k vlastným zdrojom ($SIV : VZ$).

VÝVOJ MEDZIPODNIKOVEJ DÔCHODKOVEJ DIFERENCIÁCIE V ROKU 1982

V predchádzajúcej časti sme konštatovali, že určitá variabilita hospodárskych výsledkov bude vždy sprievodným znakom ekonomického rozvoja. Preto jedným z cieľov plánovitého riadenia rozvoja socialistického poľnohospodárstva musí byť udržanie tejto variability v takých reláciách, aby sa zaostávanie určitej skupiny podnikov neprehlbvalo a nevedlo k dlhodobe nízkemu využívaniu určitej časti, prípadne všetkých výrobných zdrojov v poľnohospodárskej výrobe. Ekonomický rozvoj socialistických poľnohospodárskych podnikov je potrebné ovplyvniť tak, aby sa cielavedome prekonávalo zaostávanie určitej skupiny podnikov. Prekonávanie rozdielov v ekonomickom rozvoji poľnohospodárskych podnikov nemôže byť jednorazovou akciou, ale treba ju považovať za trvalú a spoločensky mimoriadne dôležitú úlohu.

Analýzy účinnosti pôsobenia úprav v sústave ekonomických nástrojov nás v poslednom období informujú o tom, že posilňovanie nákupných cien a nástrojov viazaných na objem produkcie do trhových fondov (diferenciálne príplatky, prírastkové prémie) výraznejšie stimulujú podniky priemerné a nad-

priemerné. V podnikoch s nízkou úrovňou výroby a s vysokými nákladmi (vo vzťahu k daným výrobným podmienkam) majú úpravy cenového charakteru účinkov v podstate obmedzený. Dokumentuje to aj komparácia úrovne medzi-podnikovej dôchodkovej variácie za rok 1982 s priemerom rokov 1979—1981:

kraj	rozpätie variačného koeficientu (1979—1981)	úroveň variačného koeficientu v roku 1982
Západoslovenský	28,7—37,5	34,3
Stredoslovenský	31,3—45,6	33,5
Východoslovenský	26,0—35,6	24,4

Variačné koeficienty indexov dôchodkovej úrovne za rok 1982 sú v Západoslovenskom kraji, až na okresy Bratislava-vidiek, Dunajská Streda a Topoľčany, v rozpätí variačných koeficientov vypočítaných za roky 1979—1981. Obdobne je tomu tak aj v Stredoslovenskom kraji (okrem okresov Baňská Bystrica, Veľký Krtíš a Žilina). Vo Východoslovenskom kraji je variačný koeficient nižší ako vypočítané rozpätia predchádzajúcich rokov. Hodnota 24,4 % je však blízka najnižšej hodnote variačného koeficientu z komparovaného obdobia (26,0) a v zásade nepopiera uvedený poznatok o vývoji medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie.

Vychádzajúc z uvedeného sme toho názoru, že ťažisko riešenia mezipodnikovej výrobnnej a dôchodkovej diferenciácie je preto nutné vidieť prevažne v opatreniach vecného charakteru, t. j. v optimalizácii štruktúry výroby k daným výrobným podmienkam, v opatreniach efektívnej intenzifikácie a v im zodpovedajúcom materiálno-technickom zabezpečení, a v neposlednom rade v opatreniach kadrových a organizačných. Ekonomické opatrenia by mali v podstate smerovať k vytvoreniu predpokladov zdrojového zabezpečenia uvedených materiálno-vecných opatrení a ich účinného efektu.

Ak abstrahujeme od rozdielov, ktoré majú materiálny základ v rozdielnej produkčno-ekonomickej účinnosti diferencovaných prírodných podmienok na poľnohospodársku výrobu, tak ostatné rozdiely ovplyvňujúce medzipodnikovú diferenciáciu súvisia prevažne s ekonomickými aspektmi, podmieňujúcimi činnosť podnikov na úseku poľnohospodárskej, prípadne i nepoľnohospodárskej výrobnnej činnosti a so stupňom využívania existujúcich prírodných i ekonomických podmienok, ovplyvneného ľudským činiteľom. Keď vychádzame z toho, že diferenciálny proces je výslednicou celého radu objektívnych, alebo z podnikového hľadiska tzv. objektivizovateľných (napr. rozdeľovanie limitu výrobných faktorov i mimocenových finančných zdrojov a pod.) a subjektívnych príčin, ktoré svojím pôsobením (rozdielnou intenzitou v čase a priestore) podmienili rozdielne výrobné a hospodárske výsledky podnikov hospodáriacich v rovnakých prírodno-klimatických podmienkach, tak musíme k riešeniu tohto problému pristupovať z dlhodobejšieho časového horizontu a komplexne, to znamená, že takýto charakter musia mať opatrenia nielen vecného, ale i ekonomického charakteru a v rámci nich aj opatrenia v sústave ekonomických nástrojov.

Z uvedených aspektov riešenia problému vychádzajú aj opatrenia, ktoré vykonalo centrum (Príkaz ministra poľnohospodárstva a výživy SSR na zabezpečenie súboru opatrení pro komplexné riešenie programu intenzifikácie výroby v 7. päťročnici) a stredné články štátneho riadenia a ktoré boli zakotvené do intenzifikačných programov dlhodobo zaostávajúcich podnikov. V súlade s tým boli vykonané opatrenia aj v sústave ekonomických nástrojov, kde od roku 1982 došlo k určitej koncentrácii účelových prostriedkov (fond intenzifikácie) s cie-

I. Vývoj indexu dôchodkovej úrovne v JRD

Kraj – súbor podnikov	Index dôchodkovej úrovne		
	priemer 1979 – 1981 (%)	skutočnosť 1982 (%)	Rozdiel v bodoch
Zsk – nezaostávajúce zaostávajúce	110,4 74,3	113,9 82,8	+ 3,5 + 8,5
Ssk – nezaostávajúce zaostávajúce	86,4 54,9	92,9 65,9	+ 6,5 + 11,0
Vsk – nezaostávajúce zaostávajúce	84,7 59,6	90,5 75,2	+ 5,8 + 15,6

$$ID\dot{U} \text{ (index dôchodkovej úrovne)} = \frac{SPD}{KPD} \cdot 100$$

lom účinnejšie podporiť realizáciu schválených intenzifikačných programov a tak vytvoriť predpoklady pre dosiahnutie požadovaného efektu výrobných zdrojov viazaných v týchto podnikoch.

I napriek tomu, že jednoročné obdobie je príkrátke na to, aby sa účinnosť opatrení prijatých v intenzifikačných programoch zaostávajúcich podnikov výrazne prejavila na dosiahnutých hospodárskych výsledkoch, pokúsili sme sa pomocou rovnakého kritéria analyzovať vývoj dôchodkovosti tohto súboru podnikov (poľnohospodárske podniky zaradené MPVŽ SSR medzi zaostávajúce – 122 JRD a 34 ŠM) a komparovať ho s vývojom v súbore podnikov nezaradených medzi zaostávajúce (513 JRD a 30 ŠM).

V tab. I uvádzame výsledky porovnania indexu dôchodkovej úrovne za rok 1982 oproti trojročnému priemeru v súbore zaostávajúcich JRD a v súbore nezaostávajúcich JRD, pričom nám ide o komparovanie trendov vývoja a nie absolútnych veličín.

Rozdiely v dosiahnutých indexoch dôchodkovej úrovne komparované

II. Vývoj indexu dôchodkovej úrovne v ŠM

Kraj – súbor podnikov	Index dôchodkovej úrovne		
	Priemer 1979 – 1981 (%)	Skutočnosť 1982 (%)	Rozdiel v bodoch
Zsk – nezaostávajúce zaostávajúce	88,4 67,7	92,5 80,7	+ 4,1 + 13,0
Ssk – nezaostávajúce zaostávajúce	78,3 51,5	87,3 68,7	+ 9,0 + 17,2
Vsk – nezaostávajúce zaostávajúce	65,4 48,7	82,0 62,7	+ 16,6 + 14,0

medzi obidvoma súbormi nasvedčujú, že dôchodková situácia zaostávajúcich podnikov sa v roku 1982 zlepšila výraznejším tempom, než v súbore ostatných podnikov. V Západoslovenskom kraji je prírastok indexu dôchodkovej úrovne v súbore zaostávajúcich podnikov o 8,5 bodu oproti 3,5-bodovému prírastku v súbore ostatných podnikov, v Stredoslovenskom kraji je pomer prírastkov 11,0 bodu ku 6,5 bodu a vo Východoslovenskom kraji dokonca 15,6 bodu ku 5,8 bodu. Z 36 okresov Slovenska je tempo prírastku indexu dôchodkovej úrovne v súbore zaostávajúcich podnikov oproti ostatným podnikom vyššie v 29 okresoch. Obdobné porovnanie za ŠM uvádzame v tab. II.

Rozdiely medzi tempami prírastku indexu dôchodkovej úrovne medzi zaostávajúcimi a ostatnými ŠM v Západoslovenskom a Stredoslovenskom kraji sú ešte vyššie ako v JRD. Opačná situácia je len vo Východoslovenskom kraji.

FOND INTENZIFIKÁCIE A ZAOSTÁVAJÚCE PODNIKY

Uplatnenie zmeny v mechanizme poskytovania mimocenových ekonomických nástrojov od roku 1982 (zriadenie fondu intenzifikácie) spôsobilo, že podstatná časť prevádzkových prostriedkov tohto fondu je poskytovaná súboru zaostávajúcich podnikov. Kým v rokoch 1979—1981 obdržali JRD zaradené v súbore zaostávajúcich 62,9 % z celkového objemu stabilizačných dotácií, tak v roku 1982 tento súbor podnikov vyčerpal v družstevnom sektore 82,4 % a v štátnom sektore až 96 % objemu prevádzkových dotácií z fondu intenzifikácie. Došlo k výraznému poklesu počtu podnikov poberajúcich prostriedky z tohto fondu, čo umožnilo koncentrovať prostriedky na riešenie nosných problémov v zaostávajúcich podnikoch. Prevádzkové prostriedky z fondu intenzifikácie sú od roku 1982 smerované výlučne len do súboru dlhodobo zaostávajúcich podnikov, ktoré vypracovali a majú schválené intenzifikačné programy. Výnimku tvorilo len niekoľko novozaložených JRD v okresoch Stará Ľubovňa, Čadca a Žilina.

Účinnosť poskytovaných investičných prostriedkov z fondu intenzifikácie je čiastočne znížená záväzkami voči ostatným poľnohospodárskym podnikom, ktorým bol už v predchádzajúcich rokoch poskytnutý prísľub subvencií zo ŠR na stavby s RN nad 2 mil. Kčs. To spôsobuje, že v rokoch 1982 a 1983 pretrváva ešte veľká rozptýlenosť uvedených prostriedkov.

Zmena podmienok poskytovania mimocenových ekonomických nástrojov mala pozitívny vplyv na vyrovnanie medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie v súbore zaostávajúcich podnikov. Týmto opatrením sa zvýšil podiel dotácií na celkovom zápornom dôchodkovom salde zaostávajúcich podnikov v SSR zo 41,8 % za roky 1979—1980 na 52,4 % v roku 1982. Naopak v súbore nezaostávajúcich podnikov poklesol podiel tzv. „predotovanosti“ z 34 % na 19,1 % (podiel dotácií poskytnutých z fondu intenzifikácie na celkovom kladnom salde súboru nezaostávajúcich podnikov). Výraznejšie možno tento vplyv posúdiť z hodnôt dôchodkového salda na 1 ha p. p., upraveného o poskytnuté dotácie z fondu intenzifikácie. V súbore zaostávajúcich podnikov znížili poskytnuté dotácie záporné dôchodkové saldo z 1947 Kčs/ha na 879 Kčs/ha, t. j. o 968 Kčs. V súbore nezaostávajúcich podnikov sa síce poskytnutím prostriedkov z fondu intenzifikácie (investičná časť fondu) zvýšilo dôchodkové saldo o 242 Kčs/ha p. p., ale rozhodujúce je, že oproti priemeru rokov 1979—1981 je to o 40 % menej.

História budovania socialistického poľnohospodárstva, ako aj realita vo vývoji roľníckych hospodárstiev z predvojnového obdobia nás presvedčajú o tom, že určitá variabilita hospodárskych výsledkov bude vždy sprievodným znakom ekonomického rozvoja. Z tejto objektívnej reality treba vychádzať nielen pri každodennom riadení výrobného procesu, ale aj pri konštrukcii makroekonomických podmienok jeho reprodukcie.

Vychádzajúc z výsledkov analýzy účinnosti systémových ekonomických nástrojov (ceny a doplnkové cenové nástroje) na prekonávaní medzipodnikovej výrobnjej a dôchodkovej diferenciácie v približne rovnakých výrobných podmienkach, sme toho názoru, že ťažisko riešenia je nutné vidieť prevažne v opatreniach vecného charakteru. Ekonomické opatrenia by mali v podstate smerovať k vytvoreniu predpokladov zdrojového zabezpečenia prijatých materiálnovecných opatrení, ktorých cieľom by malo byť zvýšenie dosahovaného efektu výrobných činiteľov viazaných v zaostávajúcom podniku.

Analýza výsledkov zaostávajúcich podnikov za rok 1982 oproti predchádzajúcemu obdobiu naznačila, že opatrenia na prekonávanie zaostávania, ktoré prijalo centrum (vrátane novozriadeného fondu intenzifikácie) i podniková sféra, priniesli v dôchodkovej oblasti priaznivé výsledky. Treba však zároveň upozorniť na to, že analýza výsledku jednoročného pôsobenia opatrení nás neoprávňuje robiť jednoznačné závery, na to treba mať k dispozícii argumenty získané za dlhšie časové obdobie. A preto je nutné účinnosť prijatých opatrení na vývoj medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie každoročne komplexne hodnotiť.

Literatúra

BRČÁK, J.: Analýza diferenciácie hospodárskych výsledkov JZD. Zeméd. Ekon., 25, 1979, č. 12. s. 843–852.

KLINKO, L. – SOLÍKOVÁ, M.: Vplyv ekonomických nástrojov na medzipodnikovú diferenciáciu dôchodkov. [Záverečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1979.

ŠPYRKA, M.: Hospodárska diferenciácia JRD na Slovensku. Príroda, Bratislava 1983.

VAŠEK, P.: Vplyv mimocenných ekonomických nástrojov na medzipodnikovú dôchodkovú diferenciáciu v SSR. [Záverečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1983.

Došlo dňa 16. 1. 1984

VAŠEK, P., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Vývoj medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie po roku 1982 v SSR

Zeměd. Ekon., 30, 1984, č. 7, s. 495–502. — 2 tab., lit. 4, res. čes., rus., angl.

JZD, státní statky, SSR, důchody, diferenciace mezipodniková, působení ekonomických nástrojů, analýza vývoje, výsledky výzkumu

Článok obsahuje výsledky analýzy vývoja medzipodnikovej dôchodkovej diferenciácie v SSR v prvom roku pôsobenia novozriadeného fondu intenzifikácie. Osobitná pozornosť je venovaná komparácii trendov vývoja dôchodkovej situácie v súbore zaostávajúcich podnikov so súborom ostatných (nezaostávajúcich) poľnohospodárskych podnikov.

ВАШЕК П., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Тренчанска 55, 824 80 Братислава

Развитие межхозяйственной подоходной дифференциации после 1982 г. в СССР

Zeměd. Ekon., 30, 1984, № 7, s. 495–502. — 2 табл., лит. 4, рез. чешск., русск., англ.

ЕСХК, госхозы, СОР, доходы, межхозяйственная дифференциация, действие экономических рычагов, анализ развития, результаты разработок

Статья содержит результаты анализа развития межхозяйственной дифференцировки в доходах в СССР в первый год работы новосозданного фонда интенсификации. Особое внимание уделяется сравнению трендов развития подоходной ситуации в группе отстающих хозяйств с группой остальных (неотстающих) сельхозпредприятий.

VAŠEK, P., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Trenčianska 55, 824 00 Bratislava

Development of On-Farm Income Differentiation in the SSR after the Year 1982

Zeměd. Ekon., 30, 1984, No. 7. pp. 495–502. — 2 tabs, refs 4, summaries in cs, ru, en

co-operative farms, state farms, SSR, incomes, farm differentiation, effect of economic tools, development analysis, results of research

Results are given of analysis of the development of on-farms income differentiation in the SSR during the first year of practical application of newly established intensification fund. Particular attention is paid to comparing the trends of development of income situation in a set of lagging-behind farms with a set of the other (non-lagging behind) farms.

Adresa autora:

Ing. Pavol Vašek, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Tridsaťpäťročný vývoj JRD a ŠM potvrdil správnosť politiky KSČ tak vo výrobnej, ako aj v ekonomickej a sociálnej oblasti československého socialistického poľnohospodárstva. Dokazuje to nielen nevídaný rast hrubej poľnohospodárskej produkcie, intenzity výroby a produktivity práce, ale aj prehĺbovanie koncentrácie a špecializácie výroby v družstevnom a štátnom sektore, zmeny obsahu a charakteru, resp. profesionalizácie a kvalifikácie práce pracovníkov poľnohospodárstva, ktoré sa odrážajú v raste a vyrovnávaní životnej úrovne a spôsobu života s pracovníkmi ostatných odvetví národného hospodárstva.

Naznačené úspechy a ciele stanovené XVI. zjazdom KSČ, ako aj ich postupné rozpracovávanie na nasledujúcich zasadnutiach ÚV KSČ zaväzujú neustať v zdokonaľovaní sústavy plánovitého riadenia PPOK a takto vytvárať ďalšie predpoklady pre zvyšovanie efektívnej intenzifikácie poľnohospodárskej výroby a kvality práce v celom odvetví. V tomto úsilí má svoje významné miesto poľnohospodársky podnik, ktorého riadenie je potrebné vidieť a zdokonaľovať komplexne. Uvedené jubileum a pripravovaný X. celoštátny zjazd JRD sú príležitosťou pre zamyslenie sa nad ďalším zdokonaľovaním vnútropodnikového riadenia JRD a ŠM v jeho komplexnosti.

POSTAVENIE PODNIKU V SÚSTAVE PLÁNOVITÉHO RIADENIA

Základným článkom chozrasčotnej organizácie reprodukčného procesu v odvetví poľnohospodárstva a výživy ostáva podnik. Svoju výrobnú, ekonomickú a sociálnu funkciu plní v podmienkach vytváraných sústavou plánovitého riadenia, systémom nadpodnikového riadenia, úrovňou fungovania dodávateľských vzťahov a služieb. Cieľom zmien v postavení podniku v zdokonalenej sústave plánovitého riadenia je nájsť správne proporcie medzi nevyhnutnou mierou centrálného, resp. nadpodnikového riadenia a mierou podnikovej samostatnosti, ktoré by vytvorili žiadúci priestor pre zvýšenie iniciatívy a zodpovednosti podnikových kolektívov a jednotlivcov pri využívaní miestnych podmienok a zdrojov.

Vedľa týchto vonkajších podmienok má mimoriadny význam a vplyv na

¹⁾ Príspevok je stručným výťahom zo záverečnej správy I. kontrolovateľnej etapy úlohy SPEV Zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia v podnikoch PPOK, na ktorej sa podieľali riešitelia čiasťkových úloh uvedených v zoznamu literatúry a ďalší spolupracovníci z VÚEPP Bratislava.

výrobné a hospodárske výsledky podniku jeho vnútorná organizačná, riadiaca a ekonomická štruktúra a predovšetkým stupeň využívania vnútropodnikového chozrasčotu a na jeho základe využívanie kolektívnej a osobnej hmotnej a morálnej zainteresovanosti.

Uvedené postavenie podniku umožní spojiť jeho záujem so záujmom spoločnosti a možno ho dosiahnuť najmä týmito cestami:

- Uplatňovaním princípov ústretového plánovania vo vnútri podniku na základe informácie o spoločenských potrebách a vecných i ekonomických podmienkach ich zabezpečenia.

- Zabezpečením úplného chozrasčotného postavenia podniku, t. j. zabezpečením rozšírenej reprodukcie tvorbou vlastných zdrojov.

- Prehľbovaním vnútropodnikového chozrasčotu s hmotnou zainteresovanosťou vnútropodnikových útvarov, pracovných kolektívov a jednotlivcov na raste výroby, jej efektívnosti a kvality výrobkov i všetkej práce a postupným uplatnením brigádnej formy organizácie a odmeňovania práce.

- Usporiadanim vnútropodnikových organizačných a riadiacich štruktúr, vychádzajúcich vhodne z miestnych podmienok, optimálneho rozmiestnenia výroby vo vnútri podniku, vnútropodnikovej koncentrácie a špecializácie s cieľom maximalizácie produkcie pri minimalizácii nákladov na základe rozhodovania samotného podniku.

- Využívaním demokratických princípov v riadení podniku (informovanosť, účasť v plánovacom procese, v operatívnom riadení a kontrole a pod.).

- Plnením sociálnych funkcií podniku voči pracovným kolektívom a jednotlivým pracovníkom vytváraním optimálnych pracovných a životných podmienok.

VNÚTROPODNIKOVÉ PLÁNOVANIE

Zabezpečenie dynamického a proporcionálneho rozvoja ekonomiky vyžaduje, aby sa vnútorné zdroje a rezervy podnikov odhaľovali a využívali nielen pri realizácii, ale už pri tvorbe plánov podnikov a ich organizačných jednotiek. Vychádza sa pritom z požiadavky, že ústretové plánovanie musí pri tvorbe plánov zjednocovať a zladovať individuálne, kolektívne a celospoločenské záujmy v hľadaní optimálneho a čo najefektívnejšieho variantu ich riešenia.

Prvou etapou je rozpracovanie podnikovej informácie o úlohách plánu na všetky vnútropodnikové útvary v rozsahu zodpovedajúcom ich výrobnokoekonomickým podmienkam. Z hľadiska využitia prednosti a účinnosti ústretového plánovania je nevyhnutné, aby informácie o úlohách plánu, ktoré poskytuje vedenie podniku všetkým svojim vnútropodnikovým útvarom, obsahovali základné výrobné i ekonomické ukazovatele. V ich sústave by mal byť predovšetkým objem výkonov (výrobkov, prác a služieb) v naturálnom a hodnotovom vyjadrení, limity priamych nákladov a hlavných nákladových položiek (pracovné náklady s určením základnej a pobádacej zložky odmeny, spotreba osív a sadív, krmív, pohonných hmôt, energie) na plánovaný objem výkonov a výsledok hospodárenia.

V druhej etape si na základe stanovených ukazovateľov a predpokladaných výrobných podmienok vypracuje každý vnútropodnikový útvar, ktorý má charakter hospodárskeho strediska, vlastný návrh plánu.

Náročnosť, ale aj reálnosť plánov všetkých vnútropodnikových útvarov treba zabezpečiť priamou väzbou navrhovaných ukazovateľov plánu, ale aj

ich plnenia, na objem prostriedkov, určených na odmeňovanie. Pritom treba vychádzať zo zásady zásluhovosti, t. j. že prijatie a plnenie progresívnych ukazovateľov plánu sa zvýhodní zvýšením objemu prostriedkov na odmeňovanie kolektívov vnútropodnikových útvarov. Z tohoto hľadiska je preto nevyhnutné, aby hmotná stimulácia prijímania a realizácie mobilizačných plánov bola zakotvená aj vo vnútropodnikových pravidlách hmotnej zainteresovanosti.

Optimalizáciu vnútropodnikových plánov podmieňuje vytvorenie súboru technicko-ekonomicky zdôvodnených noriem a noratívov a ich dôsledné uplatňovanie vo všetkých etapách plánovacích prác a hodnotenia hospodárskych výsledkov.

V nadväznosti na uplatňovanie súboru noriem a noratívov je potrebné uplatňovať vo vnútropodnikovom plánovaní postupy normatívne variantných výpočtov a optimalizačné modely. Zároveň je treba uplatňovať diferencované postupy, zodpovedajúce špecifickým podmienkam jednotlivých vnútropodnikových útvarov. K tomu je potrebné podniky vybaviť právomocou a zodpovednosťou za konkrétne rozpracovanie všeobecných zásad vnútropodnikového plánovania.

ORGANIZÁCIA A RIADENIE

Koncentrácia a špecializácia výroby, kooperácia a v 70. rokoch výrazná centralizácia (zlučovanie) podnikov determinovali aj zmeny v organizačných a riadiacich štruktúrach JRD a štátnych majetkov. Zlučovanie zásadne menilo organizačnú a riadiacu štruktúru podniku a zložitost sa zvyšovala úmerne s počtom a veľkosťou pôvodných podnikov i obcí na ich území.

Rozdielne výrobné a iné podmienky podniku vyžadujú pristupovať k tvorbe ich organizačných a riadiacich štruktúr diferencovane.

Vypracovať a overiť algoritmy stanovenia optimálnej koncentrácie výrobov a výrobných kapacít v podnikoch hospodáriacich v rôznych prírodných a ekonomických podmienkach. V nadväznosti na zistené výrobnotechnologické optimum s prihliadnutím k členitosti územia, na komunikačné pomery, rozmiestnenie pracovných síl (sídelnú štruktúru) a pod. stanoviť veľkosť vnútropodnikových výrobnorganizačných jednotiek.

V tvorbe organizačných jednotiek dávať prednosť vytváraniu trvalých útvarov (jednotiek organizácie práce) na územnom alebo výrobovom princípe, pri súčasnom zabezpečení hmotnej zainteresovanosti kolektívov na konečných výsledkoch výroby.

Cieľom tohoto opatrenia je prehĺbiť uplatnenie prvkov kolektivismu pri účinnej stimulácii k práci a kontrole jednotlivcov. Trvalé kolektívy umožňujúce uplatňovanie kolektívnych foriem stimulácie znamenajú prehĺbenie demokratických princípov účasti na riadení a rozhodovaní prenesením niektorých riadiacich fáz (napr. organizovania) priamo na kolektív.

Prehodnotiť doterajší prístup k odvetvovému a územnému systému riadenia na základe ekonomickej kalkulácie a rešpektovania rozmiestnenia výroby a výrobných kapacít, medziodvetvových väzieb, pôdneho fondu, rozsahu a vybavenosti a pod. Súčasne treba riešiť organizačné začlenenie mechanizácie alebo technických služieb do rastlinnej výroby a ich optimálne rozmiestnenie.

Základným princípom tvorby organizačných a riadiacich štruktúr by mala byť typologická variantnosť prijatých riešení podľa konkrétnych podmienok s uplatnením kritéria efektívnosti priebehu hmotných a informačných tokov.

Ide o tieto základné varianty:

— Podnik sa člení odvetvovo a vo vnútri odvetví sa uskutočňuje buď odvetvové, územné, alebo kombinované členenie (napr. RV sa člení odvetvovo podľa plodín, ale ŽV územne podľa fariem).

— Podnik sa člení územne a vo vnútri územných organizačných jednotiek sa uskutočňuje odvetvové členenie (napr. v rámci hospodárstva funguje odvetvie RV, ŽV a mechanizácie).

— Podnik sa člení kombinovane, t. j. určité odvetvie výroby sa riadi odvetvovo, iné územne. Napr. nešpecializovaná rastlinná výroba a živočíšna výroba sa riadi územne, avšak špecializované obslužné činnosti (doprava, opravárstvo, stavebná činnosť) odvetvovo.

Preveriť na základe ekonomických kalkulácií efektívnosť organizačného začlenenia mechanizácie (do RV, TS či v kombinácii), jej centralizované, decentralizované alebo kombinované rozmiestnenie, jej centrálnu či decentralné riadenie, a to s prihliadnutím na hľadiská jej využívania, ako aj starostlivosť o jej prevádzkovú schopnosť (v novom trojstupňovom systéme, najmä z aspektu vykonávania dennej technickej údržby a vyšších stupňov prevencie).

Podľa konkrétnych podmienok riešiť organizáciu zásobovania živočíšnej výroby objemovými krmivami, organizáciu skladovania a prepravy a využívania maštalných hnojív a organizáciu a riadenie skladového hospodárstva, zásobovania a odbytu.

V súvislosti s inováciou organizačných noriem prehodnotiť vzorový organizačný poriadok JRD a Vzorový organizačný poriadok ŠM. Na základe jednotných organizačných princípov umožniť v nich variantnosť, s cieľom tvorivého využitia miestnych podmienok. Odstrániť aj funkčné, kompetenčné, obsahové a terminologické nejasnosti platných poriadkov. V uvedenej súvislosti zjednotiť aj tvorbu a nadväznosť organizačnej a ekonomickej štruktúry podnikov tak, že úseky JRD a prevádzky či hospodárstva ŠM sa stotožnia s hospodárskymi strediskami (HS), prevádzkové jednotky (PJ) a jednotky organizácie práce ŠM (JOP) s nákladovými strediskami (NS). Zjednotenie tvorby štruktúr je žiaduce aj z hľadiska využívania automatizovaných systémov spracovávaní informácií poľnohospodárskych podnikov.

OPERATÍVNE RIADENIE

Súčasná etapa vývoja výrobných síl a organizačnej výstavby poľnohospodárskych podnikov vyžaduje sústreďovať operatívne riadenie a rozhodovanie do prevádzkových a technologických príprav do štábnych útvarov. Pri tvorbe riadiacich štruktúr je v sústave funkčných miest potrebné dôsledne oddeľovať kompetenciu líniových pracovníkov, ktorí riadia, rozhodujú, zabezpečujú, kontrolujú a vyhodnocujú, a štábnych pracovníkov, ktorí ako technológovia zabezpečujú prípravu výrobných a pracovných procesov (plány hnojenia, bilancia krmív a pod.).

JRD s odvetvovým typom riadenia majú mať líniových pracovníkov na funkčných miestach vedúcich výrobných úsekov a ich organizačných jednotiek, ŠM na miestach vedúcich úsekov na riaditeľstve podniku, vedúcich prevádzok a ich jednotiek organizácie práce. Všetci títo pracovníci riadia po vertikálnej línii až po výrobných pracovníkov, ktorí uskutočňujú príslušné pracovné operácie.

Štábni pracovníci v JRD sú v odvetvovom type riadenia začlenení priamo do výrobných úsekov a podliehajú vedúcim úsekov. Na ŠM sú štábni pracovníci začlenení do úsekov na riaditeľstve a sú spravídla vedúcimi útvarov. Ani v jed-

nom prípade nemajú štábni pracovníci riadiť po vertikálnej línii nijakú organizačnú jednotku vo výrobe.

JRD a ŠM s územným a kombinovaným typom riadenia majú mať líniových pracovníkov na funkciách vedúcich hospodárstiev a v rámci hospodárstiev vedúcich jednotiek organizácie práce (RV, ŽV, mechanizácia). Pri kombinovanom riadení majú JRD i ŠM mať líniových pracovníkov na miestach vedúcich špecializovaných organizačných jednotiek (doprava, opravárstvo, stavebná činnosť, sušička a pod.) a na ŠM aj vedúcich úsekov na riaditeľstve podniku.

Riadenie územných organizačných jednotiek po vertikálnej línii má prebiehať zásadne tak, že v JRD ich riadi priamo predseda, na ŠM vedúci výrobného úseku a vedúci úseku technického rozvoja a služieb.

Štábni pracovníci sú v JRD pri územnom type riadenia začlenení do vedenia podniku (hlavný agronóm, hlavný zootechnik, hlavný mechanizátor a ostatní špecialisti). Na ŠM je začlenenie štábných pracovníkov totožné s odvetvovým typom riadenia.

V uvedených súvislostiach sa žiada zvýšiť právomoc a zodpovednosť vedúcich prevádzkových jednotiek a hlavne im podriadených vedúcich, ktorí priamo riadia výrobu tak, aby mohli operatívne rozhodovať sami a nemuseli prenášať zodpovednosť na nadriadený stupeň.

Vedúci pracovník na najnižšom stupni riadiacej línie má túto rámcovú náplň práce:

- organizuje, riadi, koordinuje a kontroluje pracovné procesy v zverenej jednotke organizácie práce a zodpovedá za kvalitné a včasné vykonanie prác;
- zodpovedá za zverené materiálové prostriedky a ich využívanie a vedie o nich presnú evidenciu;
- zodpovedá za efektívne využívanie pracovného času pridelených pracovníkov a vedie pracovné záznamy o každom pracovníkovi vo zverenej skupine;
- zodpovedá za dodržiavanie predpisov o ochrane a bezpečnosti pri práci, za pracovné podmienky vo zverenej jednotke organizácie práce;
- spolupracuje pri vypracovávaní operatívnych plánov výroby a podáva návrhy na odstránenie nedostatkov pri ich plnení;
- podáva nadriadenému vedúcemu návrhy na hodnotenie pracovníkov podľa dosiahnutého výkonu (t. j. prémiovanie za vyšší výkon a postih za nedodržanie plánovaného výkonu);
- dbá o zavádzanie racionalizačných opatrení, o uplatňovanie socialistického súťaženia vo zverenej jednotke organizácie práce.

Súčasne je nutné zladit' pracovnú dobu týchto vedúcich pracovníkov s pracovným časom manuálnych pracovníkov, čo možno podľa potreby uskutočniť organizáciou práce v smenách, alebo v predĺžených smenách, s poskytnutím odmeny alebo pracovného voľna.

Účinným nástrojom operatívneho riadenia je dispečing. Aby sa ním stal, treba predovšetkým stanoviť úlohy dispečerskej služby v troch hlavných okruhoch: spolupráca pri vypracovávaní operatívnych plánov RV, ŽV a TS, regulácia a koordinácia priebehu výrobnotechnologických procesov a napokon rozborová a kontrolná činnosť pri plnení operatívnych plánov.

Ďalej je nevyhnutné určiť miesto dispečerskej služby v organizačnej a riadiacej štruktúre. Má to byť útvar, ktorý podlieha priamo vedúcemu podniku, lebo len tak môže vykonávať potrebné operatívne zásahy.

Je potrebné vytvoriť sústavu dispečerských informácií. Ide o veľmi veľký

počet informácií, ktoré treba systémovo rozdeliť do dvoch skupín, a to na informácie, ktoré sú nutné pre operatívne rozhodovanie, a na informácie, ktoré sa používajú pre rozbor a kontrolu. V podnikovom projekte treba určiť menovite všetky informácie, ktoré dispečerská služba dostáva a odosiela.

Konečne sa žiada určiť denný režim a rokovací poriadok dispečerskej služby. Denný režim musí prihliadať na jar a pozberové obdobie, na vrcholovú zberovú sezónu a na mimosezónne obdobie. V rokovacom poriadku sa stanoví, ako sa budú uskutočňovať dispečerské porady (frekvencia a účastníci podľa sezónnych období). Po stránke formálnej sa porady majú uskutočňovať vždy pomocou rádiového spojenia.

CHOZRASČOT A HMOTNÁ ZAJINTERESOVANOSŤ

V záujme odhaľovania maximálneho a racionálneho využívania vnútorných rezerv v raste výroby a jej efektívnosti je v súčasnej dobe celkom nevyhnutné sústrediť úsilie podniku a jeho útvarov na podstatné prehlbovanie vnútropodnikového chozrasčotu a jeho spojenie s účinným systémom hmotnej zainteresovanosti. K tomu je potrebné:

- Vytvárať hospodárske a nákladové strediská (HS, NS) v poľnohospodárskom podniku na základe platnej organizačnej a riadiacej štruktúry a jej organizačných a riadiacich stupňov, pričom tak v organizácii a riadení, ako aj v zavádzaní chozrasčotu je potrebné uplatňovať variantné riešenie podľa typu a rozsahu výrobných činností, technologických celkov, účelovosti výrobného procesu a jeho vecne hodnotových väzieb a ďalších kritérií.

- Zabezpečiť systém operatívnej evidencie a účtovníctva celej sústavy HS (úsekových alebo skupinových HS) a NS, dočasných NS i chozrasčotných účtov, prelínanie naturálnych a hodnotových vzťahov podľa jednotných vnútropodnikových ekonomických pravidiel, ktoré zabezpečia reálnu úroveň skutočných nákladov, výnosov a hospodárskych výsledkov.

- Ohodnocovať výrobky, práce a služby vo vzájomných vzťahoch medzi chozrasčotnými útvarmi vnútropodnikovými cenami. Vnútropodnikové ceny výrobkov, prác a služieb, ktoré si kooperujúce chozrasčotné útvary vzájomne poskytujú, patria k základným nástrojom regulácie ich vzájomných vzťahov. Z tohoto hľadiska je pri ich tvorbe nevyhnutné stanoviť objektívne zdôvodnenú výšku (úroveň) vnútropodnikovej ceny každého výkonu (výrobku, práce alebo služby), zabezpečiť medzi nimi správne relácie a zohľadňovať aj rozdielnú kvalitu poskytovaných výkonov.

- Považovať za jednu z hlavných podmienok účinnosti vnútropodnikového chozrasčotu zainteresovanie prevádzkových pracovníkov na včasnom a kvalitnom vykonávaní priebežných pracovných operácií a výkonov a na tých úsekoch, kde je to s ohľadom na zvláštnosti poľnohospodárskej výroby možné, aj na priebežných a celkových hospodárskych výsledkoch.

Dôsledné presadzovanie princípov zásluhovosti v odmeňovaní pracovníkov vyžaduje:

- Využívať maximálne priestor, ktorý poskytujú centrálné stanovené prvky mzdovej sústavy (tarifné stupnice, kvalifikačné katalógy, regulácia objemu mzdových prostriedkov) na diferenciáciu odmeňovania podľa množstva a kvality práce.

- Uplatňovať paušalizáciu príplatkov k tarifnej odmene s cieľom zjednotiť administratívnu náročnosť odmeňovania a zabrániť rastu odmien nepodložených pracovným výkonom.

— Uplatňovať formu úkolovej odmeny s priamou diferenciáciou podľa kvality vykonávanej práce. To vyžaduje prehlbenie riadiacej a kontrolnej činnosti prevádzkových technikov a zvýšenie ich kvality.

— Posilniť diferenciačnú úlohu pohyblivých zložiek odmeny, pričom je potrebné zvažovať proporcie medzi priebežnými a výsledkovými prémiami podľa typov technologických procesov a možnosti stanovenia miery zásluhovosti jednotlivcov a kolektívov (na kvalite pracovných operácií, úspore nákladov, produkcii).

— Prehlbovať celkovú účinnosť hmotnej zainteresovanosti chozrasčotných útvarov na rôznych formách zisku, na úsporách nákladov, alebo ich kombinácie. Je potrebné overiť v praxi účinnosť hmotnej zainteresovanosti na zisku alebo znížení straty, na nadplánovanom hospodárskom výsledku, na prírastku zisku v porovnaní s minulými rokmi, na úspore celkových nákladov, priamych nákladov, vybraných druhov nákladov a na rôznych kombináciách, resp. komplexných ukazovateľoch.

— Prepracovať a v rozličných technicko-organizačných podmienkach overiť formy kolektívnej stimulácie (kolektívna akordná mzda s časovým zúkolovaním, kolektívna výsledková prémie atď.), a to v súvislosti s uplatňovaním brigádnych foriem organizácie práce. Súčasné skúsenosti potvrdzujú, že je potrebné vyriešiť množstvo technickoorganizačných, administratívnych i sociálnych otázok pri zavádzaní kolektívnych foriem a overovať rôzne modifikácie, vyplývajúce z výrobných a organizačných špecifik poľnohospodárskej výroby.

— Rozvíjať stimulačnú funkciu podnikových fondov spoločenskej spotreby. Pri priznávaní výhod pri čerpaní FKSP (pôžičky, podniková a výberová rekreácia) uplatňovať viac ako doteraz princíp zásluhovosti.

NEHMOTNÁ STIMULÁCIA

Systém nehmotnej stimulácie je v praxi doteraz rozpracovaný len jedným smerom, a to v oblasti nehmotného oceňovania formou vyznamenaní, zverejňovania najlepších pracovníkov a pod. na podnikovej, nadpodnikovej alebo centrálnej úrovni. Prax však ukazuje, že zatiaľ sa nedostatočne využívajú ďalšie prvky nehmotnej stimulácie pracovníkov, založené na sociálno-psychologických motivačných činiteľoch pracovného správania sa, ako sú medziľudské vzťahy v pracovných kolektívoch, uspokojenie potrieb, uznania, prestíže a uplatnenie osobných schopností.

Preto je potrebné vytvoriť priestor pre využívanie stimulačných účinkov kolektívnych vzťahov už v organizácii práce. To znamená formovať trvale pracovné kolektívy na základe platných princípov jednotlivej deľby práce (územné, výrobkové, technologické). Usilovať o trvalé zloženie osádok agregátov a liniek, stálosť vedúcich pracovníkov a o neprekráčovanie optimálnej veľkosti primárnych pracovných skupín, jednotiek organizácie práce (10 až 15 pracovníkov). Organizovanie bezprostredných procesov v jednotkách organizácie práce zverovať najkvalifikovanejším pracovníkom vo funkcii vedúcich čiat, resp. predákov.

Zvlášť dôležité je fungovanie hmotných i nehmotných stimulov v podmienkach brigádnej formy organizácie práce a odmeňovania. Ide predovšetkým o využitie stimulačných účinkov vyplývajúcich z kolektívnych vzťahov, ako je kolektívne preberanie úloh, kolektívna zodpovednosť za ich splnenie, kolektívna zainteresovanosť na konečnom výsledku a pod.

Mal by sa rozpracovať a v praxi aplikovať systém stimulácie prostredníctvom možností pracovného a funkčného postupu, a to v spojení s pravidelným hodnotením výkonnosti vedúcich a ostatných pracovníkov.

V súčasnej praxi sa na stimuláciu pracovníkov málo využíva motív funkčného vzostupu. Jednou z príčin daného stavu je skutočnosť, že odmeňovanie THP iba mzdou, zatriedením do tarifnej triedy podľa kvalifikačných znakov a vykonávaného funkčného miesta je statické, neodráža často ich osobný podiel na dosiahnutých výsledkoch. Riadiaca prax nemá k dispozícii pravidlá, podľa ktorých by sa uvedená forma stimulácie mohla realizovať. Vzniká tak potreba vypracovať a v praxi overiť systém stimulácie prostredníctvom pracovného a funkčného postupu tak u THP, ako aj u výrobných pracovníkov.

Treba prehĺbiť a zdokonaľiť systém morálnych stimulov. Výber kandidátov na rôzne typy oceňovania (podnikové čestné názvy, tabule cti, verejné ocenenie na členskej schôdzi) spájať s jasným posúdením pracovných zásluh a s rešpektovaním diferencovanej účinnosti stimulov u rôznych kategórií pracovníkov.

ÚČASŤ PRACUJÚCICH NA RIADENÍ

Úspešné plnenie náročných úloh vo všetkých článkoch PPK je nemysliteľné bez podstatného a neformálneho prehľbovania účasti pracujúcich na riadení.

Preto je potrebné zapojiť radových pracovníkov v základných výrobo-organizačných jednotkách do procesu prípravy, prijímania a kontrolý plnenia plánu. Aby sa účasť pracujúcich na riadení stala účinnejším nástrojom riadenia, je treba v podnikoch PPK intenzívne zapojiť nižšie organizačné jednotky do procesu ústretového plánovania, zvyšovať postupne samostatnosť vnútro podnikových organizačných jednotiek, zvýšiť pravidelnosť výrobných porád a vecnosť ich rokovania.

Systém výrobných porád by mal dokonale fungovať najmä vo veľkých zlúčených JRD, v ktorých sa kolektívne riadiace orgány (ako orgány demokratickej účasti na riadení) vzdialili od výrobo-riadiacich funkcií a v podstate len následne schvaľujú rozhodnutia hospodárskeho vedenia. Stotožnenie sa pracovného kolektívu s úlohami plánu je jedným z dôležitých predpokladov jeho realizácie.

V rozvoji pracovnej iniciatívy sa v praxi vyskytuje rad nedostatkov. Predovšetkým je to formálnosť v socialistickom súťažení, prejavujúca sa často vo vyhlasovaní celopodnikových záväzkov nepodložených individuálnymi a kolektívnymi záväzkami. Do vedomia technicko-hospodárskych pracovníkov, najmä na strednom a nižšom stupni riadenia, neprenikla dostatočne potreba podnecovať, organizovať a hodnotiť rozvoj pracovnej iniciatívy ako dôležitej súčasť riadiacej práce vedúcich pracovníkov.

Dôležité je obnoviť a rozvinúť aktivitu zastupiteľských orgánov v účasti na riadení (členských schôdzí, rokovaní zboru zástupcov, predstavenstiev, revízných komisií, závodných výborov ROH a ich komisií na štátnych majetkoch).

V JRD pripadnú ďalšie zodpovedné úlohy vnútrodružstevnej organizačnej štruktúre ZDR (zväzovým úsekom a úsekovým výborom). Účasť vnútrodružstevných a družstevných kolektívov na riadení sa bude prehľbovať s mierou uplatňovania chozrasčotných princípov hospodárenia. Za týchto podmienok

sa plnšie rozvinie aj kontrolná funkcia orgánov nepriamej účasti pracujúcich na riadení (volených družstevných orgánov a ZV ROH).

Konečne je žiadúce sústavne prehlbovať kolektívnosť rozhodovania v družstevných orgánoch. Zachovať demokratické princípy riadenia v činnosti kooperačných rád a zboru zástupcov a predstavenstiev SSP spoločných poľnohospodárskych podnikov.

ŠTRUKTÚRA PRACOVNÍKOV A ICH PRACOVNÉ A ŽIVOTNÉ PODMIENKY

Jedným zo základných predpokladov dosahovania dobrých výrobných a hospodárskych výsledkov je stabilizácia kádrov a pracovných síl. K tomu je treba riadiť rozvoj profesijnej a kvalifikačnej štruktúry podnikových kolektívov tak, aby bol v súlade s požiadavkami technologického vybavenia, organizácie a kvality práce. Najväčšie nedostatky v kvalifikačnej a profesijnej štruktúre sú u pracovníkov robotníckych profesií, najmä v živočíšnej výrobe. Zaoštvávanie v kvalifikačnej a profesijnej štruktúre sa prejavuje najmä v SSR (v živočíšnej výrobe v roku 1980 činil podiel vyučených v SSR 7,8 %, v ČSR 18,4 %). Tento stav je spôsobený predovšetkým nepriaznivou vekovou štruktúrou manuálnych pracovníkov tohoto odvetvia.

Musí sa prehlbovať prepojenie plánov kádrového, personálneho a sociálneho rozvoja (PKPSR) s podnikovými hospodárskymi plánmi, a to tak v oblasti zdrojov (finančných, materiálových), ako aj v oblasti cieľov a v systéme kontroly a hodnotenia ich plnenia. Treba prekonať chybnú prax, kedy tvorba PKPSR a kontrola ich plnenia sa chápe ako záležitosť KPÚ podnikov.

Nevyhnutné je uplatňovať širšie viacs menné režimy práce, najmä v živočíšnej výrobe, kde súčasné časové podmienky práce nie sú pre mladú generáciu príťažlivé. Úlohou výskumu by malo byť získanie poznatkov o podmienkach atraktívnosti práce mladých kvalifikovaných pracovníkov v tomto odvetví.

Mala by sa viac využívať stimulačná funkcia FKSP. Pri dotácii a využívaní fondov spoločenskej spotreby v JRD je nutné rešpektovať skutočnosť, že družstvo je zodpovedné za strosťlivosť o všetkých svojich členov, teda aj o nepracujúcich.

Doterajšie využívanie FKSP nie je dosť diferencované z hľadiska princípu zásluhovosti, prevládajú rovnostárske tendencie. FKSP treba využívať z hľadiska stimulácie pracovníkov na plnení pracovných úloh. Pri prideľovaní pôžičiek, rekreácií, zájazdov, pionierskych táborov atď. preferovať najlepších pracovníkov.

Pri spracovávaní a spresňovaní plánov KPSR treba zabezpečovať zvyšovanie kvalifikácie predovšetkým pracovníkov robotníckych profesií. Pre získanie výučného listu využívať všetky inštitucionalizované formy zvyšovania kvalifikácie robotníkov, vrátane podnikových foriem.

Kádrové a personálne útvary je žiadúce vybaviť schopnými, politicky a odborne kvalifikovanými pracovníkmi. Ukazuje sa potreba výskumne riešiť problém vypracovania náplne práce (profesiogramy) pracovníkov KPÚ.

Okrem iných komplexných opatrení je žiadúce vypracovať aj sociálne analýzy a na ich základe návrhy na zlepšenie profesijnej, kvalifikačnej a personálnej štruktúry THP v dlhodobozaoštvávajúci ch podnikoch. Výskum by sa mal sústrediť na preskúmanie príčin nízkej úrovne riadenia a vplyvu pôsobenia ľudského činiteľa, predovšetkým v týchto podnikoch.

V oblasti pracovných a životných podmienok by sa mali v záujme stabilizácie pracovných síl postupne odstraňovať neopodstatnené rozdiely medzi pod-

nikmi. Zamerať sa prednostne na riešenie bytového problému, predškolských zariadení, na odstraňovanie namáhavých prác, na viacsmennosť a pod.

Vo výstavbe predškolských, kultúrnych, telovýchovných a iných zariadení, ktoré slúžia nielen pracovníkom JRD, ale aj ostatným obyvateľom obcí, treba zabezpečovať združovanie prostriedkov a prípadnú finančnú účasť na ich prevádzke zo strany všetkých podnikov a organizácií, ktorých pracovníci bývajú v danej lokalite.

EVIDENCIA, ROZBORY A KONTROLA

Nedeliteľnou súčasťou zvyšovania účinnosti vnútropodnikového riadenia a chozrasčotu je skvalitňovanie evidencie, rozborovej činnosti a kontroly. To vyžaduje na úseku prvotnej evidencie podstatne skvalitniť vedenie prvotných dokladov presným vymedzením povinností jednotlivých THP a ďalších pracovníkov pri ich vyplňovaní. Každý podnik by mal mať vypracovaný podrobný plán obehu dokladov. V ňom musia byť zakotvené všetky používané doklady, účel ich vystavovania, kto, v akom počte exemplárov, akým spôsobom a za aké obdobie ich vyhotovuje, komu a kedy ich predkladá.

Na postupnom zjednodušovaní prvotnej evidencie a na znižovaní jej administratívnej náročnosti musia nadpodnikové i podnikové orgány úzko spolupracovať s PRRPVŽ, ktorý spracováva základné podsystémy sociálno-ekonomických informácií poľnohospodárskych podnikov. V podnikovom riadení zavádzať a využívať postupne minipočítače, a to tak pre prvotné spracovanie údajov, ako najmä pre operatívne riadenie, a to v súlade s koncepciou rozvoja ASR v rezortoch MZVŽ ČSR a MPVŽ SSR s koncepciou nasadzovania počítačov SMEP v poľnohospodárskych podnikoch v rozsahu, ktorý umožní výrobný program počítačov v jednotnej kompletnej konfigurácii.

Predpokladom efektívneho využitia mini a mikropočítačov v podnikovej sfére je dopracovanie hierarchického usporiadania celej siete počítačov s uplatnením racionálnej delby práce medzi stredným počítačom a mini, resp. mikropočítačom.

Minipočítačové a mikropočítačové systémy v poľnohospodárskych podnikoch v účelnom prepojení na stredné počítače sa budú využívať na prvotné spracovávanie údajov, spracovávanie operatívnych krátkodobých plánov, na automatizované riadenie výrobných a technologických procesov v rastlinnej a živočíšnej výrobe (po doplnení meracími a regulačnými zariadeniami) a na vytvorenie podnikovej bázy vybraných informácií.

V predstihu treba preskúmať vplyv zariadenia minipočítačov do podnikového riadiaceho procesu na jestvujúce organizačné a riadiace štruktúry a organizáciu dispečerského riadenia. Táto úloha prekračuje rámec súčasnej výskumnej päťročnice, okrem iného preto, že vybavovanie podnikov uvedenou technikou bude dlhodobejším procesom.

Ďalej je potrebné metodicky, obsahovo a technicky doriešiť nadväznosť rozborov na evidenciu, a to tak, aby sa v kalkuláciách a kontrole výrobného procesu mohli zisťovať a porovnávať skutočné a plánované údaje každého HS a NS, úplné, včasné a spoľahlivé vyjadrenie objemu produkcie, prác a služieb, nákladov a výnosov, výpočet miezd a odmien za prácu, poklady pre kontrolu stupňa využívania pracovných síl a výrobných prostriedkov, podklady pre zostavovanie kalkulácií vlastných nákladov, podklady pre ekonomickú kontrolu a ochranu socialistického vlastníctva, ktoré je v ich užívaní.

K tomu je potrebné, aby poľnohospodárske podniky, ktoré využívajú

automatizovaný systém riadenia, osobitným dokladom zabezpečili nahratie údajov o pláne podniku a jeho chozrasčotných útvaroch a tak mohli vo výstupných zostavách dostávať aj informácie o plnení ukazovateľov.

Konečne je nevyhnutné dôsledne uplatňovať všeobecne platné zásady rozborovej činnosti a zohľadňovať požiadavky umožňujúce posudzovať fungovanie a efektívnosť mechanizmu vnútropodnikového riadenia, vrátane uplatňovania vnútropodnikového chozrasčotu.

V rozborových výstupných zostavách ASR treba zabezpečiť, aby vedúci pracovníci podniku i jeho chozrasčotných útvarov dostávali len tie ukazovatele, ktoré sú pre ich organizačno-riadiacu činnosť nevyhnutné.

ZÁVERY

Načrtnuté hlavné smery komplexného vnútropodnikového riadenia vytyčujú problémy, ktoré je potrebné riešiť a uplatňovať v záujme ďalšieho zlepšovania celého systému riadenia v družstvách a na štátnych majetkoch. Na mnohé z nastolených otázok odpovedajú opatrenia FMZVŽ ČSR a MPVŽ SSR, prijaté pre zdokonaľovanie sústavy riadenia PPOK v jednotlivých rokoch 7. päťročnice, ktorých uplatňovanie pomáha praxi prekonávať nedostatky.

Do riešenia uvedených a niektorých ďalších problémov sa pustil ekonomický a sociologický výskum, ktorého úlohou je predložiť centrálnym orgánom ucelené návrhy na zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia PPOK v 8. päťročnici, a to na podnikovej i nadpodnikovej úrovni. Túto neľahkú úlohu môže výskum postupne splniť len v úzkej spolupráci tak s nadpodnikovou, ako aj s podnikovou riadiacou praxou, o ktorú usiluje a ktorú bude naďalej všestranne rozvíjať.

Literatúra

- BAUMGARTNEROVÁ, E. a kol.: Zdokonaľovanie organizácie a chozrasčotného riadenia v poľnohospodárskych podnikoch. [Syntetická záverečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1982.
- GRZNÁR, M. a kol.: Analýza faktorov efektívnosti výroby a riadenia poľnohospodárskych podnikov. [Syntetická záverečná správa]. Bratislava, VŠE 1982.
- MACH, F. a kol.: Vplyv sociálnoekonomických faktorov na zvyšovanie podnikovej výkonnosti podnikových kolektívov. [Syntetická záverečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1982.
- MARŠÍK, V. a kol.: Ekonomické nástroje vnútropodnikového řízení v zemědělských podnicích. [Syntetická závěrečná zpráva]. Brno, ÚŘŘP 1982.
- NAVRÁTIL, M. a kol.: Systém plánovitého vnútropodnikového chozrasčotného řízení v státních statcích. [Syntetická závěrečná zpráva]. Brno, VŠZ 1982.
- SIROTSKÝ, L. a kol.: Zvyšovanie efektívnosti medzipodnikovej spolupráce a jej úlohy v rozvoji poľnohospodárskych podnikov. [Syntetická záverečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1982.
- ŠKLUBAL, Z. a kol.: Zdokonaľování principů a metod vnútropodnikového řízení ve vybraných oborech potravinářského průmyslu. [Syntetická závěrečná zpráva]. Praha, ÚŘŘP 1982.

Došlo dňa 16. 1. 1984

BLAAS G.—SAGARA D., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Hlavné smery komplexného zdokonaľovania vnútropodnikového riadenia JRD a ŠM

Zeměd. Ekon., 30, 1984, č. 7, s. 503—514. — lit. 7, res. čes., rus., angl.

JZD, státní statky, vnitropodnikové řízení, plánování, organizace práce, chovrasčot, pracovní podmínky, životní podmínky, teoretické pojednání

Príspevok koncipuje sústavu hlavných smerov zdokonaľovania vnútropodnikového riadenia JRD a ŠM v ďalšom období. Vychádza z plánovitej sústavy riadenia v podmienkach aplikácie Súboru opatrení na poľnohospodársky podnik a charakterizuje jeho postavenie. Hlavné prvky sústavy vnútropodnikového riadenia usporadúva takto: plánovanie, organizácia a riadenie, chovrasčot s hmotnou zainteresovanosťou a nehmotnou stimuláciou, podnecovanie a využívanie iniciatívy a účasti pracujúcich na riadení, formovanie profesijno-kvalifikačnej štruktúry pracovného kolektívu, vytváranie adekvátnych pracovných a životných podmienok pracovníkov, využívanie evidencie, rozborov a kontroly vo zvyšovaní efektívnosti a kvality riadiacej práce v podniku.

БЛААС Г.—САГАРА Д., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Тренчианска 55, 824 80 Братислава

Главные направления комплексного улучшения внутрихозяйственного управления ЕСХК и госхозами

Zeměd. Ekon., 30, 1984, № 7, s. 503—514. — лит. 7, рез. чешск., русск., англ.

ЕСХК, госхозы, внутрихозяйственное управление, планирование, организация труда, хозрасчет, условия труда, бытовые условия, теоретическая трактовка

Статья рассматривает главные направления в улучшении внутрихозяйственного управления в ЕСХК и госхозах. Исходным пунктом служит плановая система управления в условиях внедрения Комплекса мероприятий в сельхозпредприятии и характеристика его положения. Главные звенья этой системы упорядочены следующим образом: планирование, организация и управление, хозрасчет с материальной заинтересованностью и нематериальным стимулированием, стимулирование и использование инициативы и участия трудящихся в управлении, формирование профессионально-квалификационной структуры рабочего коллектива, создание адекватных условий труда и быта, применение учета, анализов и контроля в повышении эффективности и качества руководящей работы на предприятиях.

BLAAS G.—SAGARA D., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

The Main Trends of Complex Improvement of the Managerial Work on Co-operative Farms and State Farms

Zeměd. Ekon., 30, 1984, No. 7, pp. 503—514. — refs 7, summaries in cs, ru, en

co-operative farms, state farms, farm management, planning, organisation of labour, khozraschot, working conditions, living conditions, theoretical treatise

A system of the main trends of improvement of managerial work on co-operative farms and state farms is outlined for forthcoming period. It is based on the planned system of management in conditions of application of the Collection of Provisions to a farm and it characterises its position. The main elements of the system of farm management are arranged as follows: planning, organisation and management, khozraschot with material interest and non-material stimulation, encouraging and utilization of initiative and participation of employees in management, formation of professional and qualification structure of the working collective, creating of adequate working and living conditions for workers, use of records, analyses and control for increasing the effectiveness and quality of managerial work on a farm.

Adresa autorov:

Ing. Gejza Blaas, CSc., ing. Dušan Sagara, CSc., a kol. Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Výskum stojí pred závažnou úlohou — vypracovať ucelený jednotný komplexný systém noriem a normatívov, od technických cez technicko-hospodárske až po sociálne. Ich cieľom je zefektívnenie a zvedčenie celého systému riadenia a plánovania od centrálnych orgánov cez stredné články riadenia až po podnikovú a vnútropodnikovú úroveň.

V oblasti tvorby technických a technicko-hospodárskych noriem máme veľké skúsenosti, v oblasti poľnohospodárskej výroby je vypracovaný celý rad jednotlivých súborov noriem. Iná situácia je v oblasti sociálnych noriem a normatívov. Tu sme zatiaľ na začiatku, či už na úseku vecných, alebo finančných (investičných, nákladových) noriem a normatívov.

Predmetom tohoto článku sú orientačné nákladové normatívy na prevádzku jednotlivých podnikových sociálnych zariadení, teda ide len o jeden vymedzený úsek z oblasti sociálnych normatívov.

Prvým krokom v procese tvorby orientačných nákladových normatívov na prevádzku jednotlivých sociálnych zariadení bolo uskutočnenie pasportizácie vybavenosti základnými fondmi v sociálnej oblasti vo všetkých JRD a ŠM SSR. Na základe pasportizácie sa vybral za JRD a osobitne za ŠM reprezentatívny výberový súbor na zisťovanie nákladov na jednotlivé sociálne zariadenia (závodná kuchyňa, rekreačné zariadenia, predškolské zariadenia). Výberový súbor JRD tvorilo 117 podnikov, výberový súbor ŠM 38 podnikov.

Náklady sme zisťovali v nasledujúcej štruktúre: náklady celkom, z nich materiálové, mzdové a ostatné osobné náklady, služby nemateriálnej povahy a finančné náklady. Ďalej sme zisťovali čiastočnú úhradu nákladov užívateľmi a z FKSP, ako aj ďalšie údaje (napr. nadobúdacia cena zariadenia, kapacita daného zariadenia, jeho využitie atď.). Uvedené údaje sme zisťovali za tri roky (1980—1982).

Ďalším krokom bolo spracovanie získaných údajov. Pri tvorbe orientačných nákladových normatívov na prevádzku základných fondov sociálneho charakteru sme vychádzali z analýzy rozptylu, stredných hodnôt a priemerov, z prihliadania k žiadúcemu spoločenskému vývoju, k zvyšovaniu hospodárnosti prevádzky a zvýšeniu využitia základných fondov.

Pri tvorbe normatívov nebolo možné vypracovať normatívy pre celé zariadenia (závodná kuchyňa, rekreačné zariadenie, materská škola atď.), a to pre ich rôzny rozsah a rozdielny obsah. Boli sme nútení vypracovať nákladové normatívy na určité jednotky, na podklade ktorých je možné vypočítať náklady na celé zariadenia. Na základe tohoto poznania sme vypracovali orientačné nákladové normatívy na 1 hlavné jedlo, na 1 lôžko v rekreačnom zariadení

diferencované podľa charakteru zariadenia, na 1 dieťa v predškolských zariadeniach, taktiež diferencované podľa typu zariadenia. Ukázalo sa, že táto cesta je pre výpočítanie nákladov na celé zariadenie najschodnejšia.

Pri tvorbe orientačných nákladových noratívov sme vypracovali jednako štandardné noratívy, pri tvorbe ktorých sme vychádzali zo stredných hodnôt zistených nákladov za trojročný časový rad, a jednako sme stanovili noratívne rozpätie, ktoré prihliada k rozptylu, pričom sme vylúčili extrémne hodnoty. V dôsledku tohoto postupu je noratívne rozpätie značne užšie ako je rozpätie zistené v skutočnosti. Noratívne rozpätie sme stanovili z hľadiska potrieb žiadúceho vývoja, predovšetkým z hľadiska zvýšenia hospodárnosti prevádzky sociálnych zariadení. Treba však povedať, že skutočné náklady za päťročné obdobie za predpokladu stability cien by mali približne zodpovedať štandardným noratívom. V prípade pohybu cien (materiálov, služieb atď.) je možné upraviť štandardné noratívy zodpovedajúcim koeficientom. Avšak štandardné noratívy nie je možné pokladať za záväzné, majú orientačný význam, majú sa stať významnou pomôckou pre podniky pri plánovaní nákladov na sociálne zariadenia, pri zvyšovaní hospodárnosti ich prevádzky a pri zvyšovaní efektívnosti ich využitia.

Noratívne rozpätie prihliada k vývoju nákladov v jednotlivých podnikoch. Vývoj nákladov vo väčšine prípadov (okrem nákladov na závodnú kuchyňu) je nerovnomerný, spôsobený mimoriadnymi nákladmi (ako opravy, rekonštrukcie, maľovanie atď.). V inom roku v dôsledku určitých zvláštností zase vykazujú oproti stredným hodnotám značne nižšie náklady.

ORIENTAČNÉ NÁKLADOVÉ NORMATÍVY NA PREVÁDZKU ZÁVODNEJ KUCHYNE

Pri výskume prevádzkových nákladov na závodnú kuchyňu sme zisťovali celkové náklady a ich jednotlivé položky, ako aj ich úhradu na celý systém závodného stravovania, t. j. nielen na samotnú kuchyňu, ale aj na jedálne a rozvoz jedál buď do jednotlivých výdajní, alebo priamo na pole.

V skúmanej vzorke JRD sa v roku 1982 stravovalo 26,5 % pracovníkov, na ŠM 32,6 %. JRD sú v rozvoji závodného stravovania diferencovanejšie, medzi jednotlivými JRD sú väčšie rozdiely než na ŠM. V dôsledku tohoto faktora, ako aj vyššieho rozvoja závodného stravovania je na ŠM kapacita závodných kuchýň viac využitá ako v JRD. S vyšším využitím kapacity závodných kuchýň na ŠM súvisia nižšie náklady na 1 vyrobené hlavné jedlo a vyššia produktivita práce než v JRD.

Priemerné náklady na 1 vyrobené hlavné jedlo na ŠM za roky 1980—1982 boli 11,46 Kčs v JRD 12,77 Kčs. Náklady z roka na rok stúpali, v roku 1982 na ŠM dosiahli 12,19 Kčs, v JRD 13,29 Kčs. Pre výpočet noratívnych hodnôt treba vziať za základ rok 1982, pretože došlo k zvýšeniu cien energie, pohonných hmôt, mäsa a mäsových výrobkov, v dôsledku čoho sa zvýšili materiálové náklady. V nákladoch na 1 vyrobené hlavné jedlo sú veľké medzipodnikové rozdiely. Rozpätie v nákladoch medzi minimom a maximom v roku 1982 bolo na ŠM od 7,50 do 15,75 Kčs, v JRD od 8,04 do 16,61 Kčs za 1 hlavné jedlo.

Ešte väčšie rozdiely sú v produktivite práce, meranej počtom vyrobených hlavných jedál 1 pracovníkom zamestnaným v systéme závodného stravovania. Priemerný počet hlavných jedál vyrobených jedným pracovníkom v roku 1982 na ŠM bol 9286 hlavných jedál (rozpätie medzi jednotlivými ŠM sa však pohybovalo od 5332 do 22 186 jedál), v JRD bol priemerný počet jedál vyrobených

1 pracovníkom nižší — 8821 hlavných jedál (rozpätie sa pohybovalo od 3667 do 23 123 vyrobených jedál).

V produktivite práce tak JRD, ako aj ŠM výrazne zaostávajú za závodnými kuchyňami v priemyselných odvetviach národného hospodárstva, kde v roku 1980 vyrobil 1 pracovník v priemere 14 200 hlavných jedál. S ďalším rastom produktivity práce prognózy v priemysle nepočítajú, naopak rátajú s poklesom. V roku 1985 má poklesnúť na 13 700, v roku 1990 na 11 700 vyrobených jedál (Alan a kol. 1983, s. 25). Pokles produktivity práce má byť spôsobený postupným prechodom od jedálnej samoobslužného typu k závodným jedálňam s obsluhou.

V JRD existuje slabá väzba medzi produktivitou práce a celkovým množstvom vyrobených jedál. Presadzuje sa mierna, málo výrazná tendencia. Na ŠM sa táto tendencia presadzuje vo vyššej miere ako je tomu v JRD, čím je vyšší počet vyrobených jedál, tým je vyššia produktivita práce. Avšak ani na ŠM nejde o všeobecne platnú tendenciu, je z nej taktiež rad výnimiek spôsobených špecifikami jednotlivých podnikov.

V JRD sme nezistili žiadnu väzbu medzi počtom vyrobených jedál a nákladmi na 1 vyrobené hlavné jedlo, naopak na ŠM takáto väzba existuje. Presadzuje sa tu tendencia, čím vyšší počet vyrobených jedál, tým nižšie náklady na 1 hlavné jedlo. Tieto priaznivé tendencie na ŠM sú zrejme výsledkom vyššieho stupňa rozvoja závodného stravovania.

Materiálové, mzdové a ostatné osobné náklady v rokoch 1980—1982 tvorili v JRD 92,8 %, na ŠM 91,1 % celkových nákladov. V uplynulých troch rokoch (1980—1982) sa ich podiel protikladne vyvíjal. Na jednej strane materiálové náklady absolútne i relatívne rástli, na druhej strane mzdové náklady absolútne rástli, ale relatívne klesali, čo je spôsobené rozvojom závodného stravovania, zvyšovaním počtu jedál a teda aj produktivity práce. Tento proces sa výraznejšie prejavuje na ŠM než v JRD.

Niečo vyššie polovicu nákladov hradia stravníci (JRD — 51,1 %, ŠM — 50,4 %). Zvyšok nákladov sa hradí z FKSP a zostatok z nákladov, ktorý sa vykazuje ako podniková spoločenská spotreba. JRD vo vyššej miere náklady

I. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku závodnej kuchyne v JRD, ich úhrada a produktivita práce

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady celkom na 1 hlavné jedlo v Kčs	13,00	9,50 — 15,00
Z toho: materiálové	9,60	7,00 — 10,80
mzdové a ostatné osobné náklady	2,50	2,00 — 3,00
služby nemat. povahy	0,25	0,20 — 0,30
finančné	0,65	0,30 — 0,90
Úhrada nákladov na 1 hlavné jedlo:		
od stravníkov	6,80	5,10 — 7,50
z FKSP	2,50	1,60 — 2,70
z nákladov (podniková spoločenská spotreba)	3,70	2,80 — 4,80
Produktivita práce meraná počtom vyrobených hlavných jedál 1 pracovníkom závodného stravovania za rok	10 000	7 000 — 18 000

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady celkom na 1 hlavné jedlo v KČs	12,00	9,50 – 14,00
Z toho: materiálové	9,00	7,00 – 10,30
mzdové a ostatné osobné náklady	2,00	1,80 – 2,40
služby nemat. povahy	0,80	0,60 – 1,00
finančné	0,20	0,10 – 0,30
Úhrada nákladov na 1 hlavné jedlo:		
od stravníkov	6,10	5,60 – 6,70
z FKSP	1,70	1,50 – 1,80
z nákladov (podniková spoločenská spotreba)	4,20	2,40 – 5,50
Produktivita práce meraná počtom vyrobených hl. jedál 1 pracovníkom závodného stravovania	10 500	8 000 – 18 000

na 1 jedlo hradia z FKSP (18,7 %) ako ŠM (13,8 %), čím v menšej miere zaťažujú prevádzkové náklady.

Zo získaného empirického materiálu, jeho spracovania a analýzy je možné vypracovať vedľa orientačných nákladových normatívov na 1 vyrobené hlavné jedlo a ich úhrady z FKSP a od stravníkov taktiež orientačný normatív produktivity práce, meraný počtom vyrobených hlavných jedál 1 pracovníkom zamestnaným v systéme závodného stravovania.

Pri spracovaní orientačných nákladových normatívov na 1 hlavné jedlo sme predovšetkým vychádzali z analýzy rozptylu, z priemerných a stredných hodnôt roka 1982. Rozvoj závodného stravovania v JRD je nedostatočný. Pri tvorbe normatívov k týmto skutočnostiam prihliadame. Predovšetkým sa usilujeme zvýšiť produktivitu práce, preto sa normatív značne líši od priemerných a stredných hodnôt za rok 1982, kedy závodné stravovanie dosiahlo najvyšší stupeň. Stanovený štandardný normatív celkových nákladov na hlavné jedlo je o niečo nižší ako sú náklady zistené za rok 1982. Ďalší rozvoj závodného stravovania a rast produktivity práce pri udržiavaní cenovej hladiny musí nutne viesť k poklesu nákladov na 1 hlavné jedlo (tab. I a II).

ORIENTAČNÉ NORMATÍVY NA PREVÁDZKU REKREAČNÝCH ZARIADENÍ

Rekreačné zariadenia sme rozdelili na dva základné typy: s celoročnou a sezónnou prevádzkou. Rekreačné zariadenia s celoročnou prevádzkou sú vybavené ústredným kúrením, vlastnou kuchyňou, kúpeľňou, WC (buď spoločné, alebo samostatné pri každej izbe) a čiernobielym alebo farebným televízorom. Kapacita týchto zariadení sa pohybuje od 18 do 80 lôžok.

Zariadenia sezónneho charakteru nie sú vybavené ani závodnou kuchyňou, ani ústredným kúrením. Vybavené sú akumuláčnými kachľami alebo olejovými radiátormi, kuchynským kútom na prípravu jedla, niekde chladničkou, sprchovacím kútom (teplá voda) a taktiež televízorom. Kapacita sezónnych zariadení v JRD sa pohybuje od 4 do 48 lôžok.

Náklady na zariadenia s celoročnou prevádzkou v JRD sú pomerne vysoké. Náklady na 1 lôžko v rokoch 1980—1982 majú rozkolísaný vývoj. Priemer za roky 1980—1982 bol 20 462 Kčs. Vývoj nákladov na 1 lôžkodenň má odlišný vývoj. Najmä je výrazný vzostup nákladov v roku 1982 v dôsledku zvýšenia cien mäsa a mäsových výrobkov, energie, palív a pohonných hmôt. Ak v roku 1980 boli 62,50 Kčs, v roku 1982 vzrástli na 75,10 Kčs. To sa jasne odráža tiež na vývoji štruktúry nákladov. V roku 1982 vzrástol podiel materiálových nákladov z 59,3 % v roku 1980 na 68,8 %.

Celoročné rekreačné zariadenia sú v prevádzke priemerne 298 dní. To znamená, že sú dobre využité. Žiaľ pôsobí tendencia znižovania počtu prevádzkových dní v roku. Priemerný počet dní na 1 rekreovanú osobu je 12,4. Priemerný poplatok za 1 rekreovanú osobu na deň sa postupne znižoval, v roku 1982 klesol zo 47 Kčs (rok 1980) na 30,80 Kčs. Ide o protikladnú tendenciu k rastu nákladov (náklady rastú, poplatok za rekreačný pobyt klesá). Úhrada nákladov z FKSP je veľmi nízka (0,7 %). Výška poplatku je únosná a dostupná každému pracovníkovi.

Celkové náklady na 1 lôžko v sezónnych rekreačných zariadeniach na ŠM sú vyššie (ročný priemer za roky 1980—1982 je 2370 Kčs) ako v JRD (1652 Kčs). Priemerné náklady na 1 lôžkodenň za sledované obdobie na ŠM sú 20,6 Kčs, v JRD 16,2 Kčs. Rozpätie v nákladoch medzi jednotlivými JRD a ŠM je značné. Značné sú aj rozdiely v štruktúre nákladov. Vývoj nákladov ako v JRD, tak aj na ŠM bol nerovnomerný. Využitie rekreačných zariadení na ŠM je vyššie ako v JRD. Kým v posledných troch rokoch sezónne rekreačné zariadenia v JRD boli v prevádzke 100 dní, na ŠM 120 dní.

Podstatný rozdiel medzi JRD a ŠM je v úhrade nákladov. Úhrada nákladov v JRD zo strany rekreantov je viac-menej symbolická (priemer za sledované obdobie je 1,50 Kčs), kým na ŠM je podstatne vyššia (14,80 Kčs). ŠM teda podstatne menej zatažujú podnikovú spoločenskú spotrebu (prevádzkové náklady i FKSP).

III. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku celoročných rekreačných zariadení JRD a ich úhradu

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Ročné náklady na 1 lôžko celkom v Kčs	20 000	18 000—22 000
Z toho: materiálové	13 600	12 100—15 000
mzdové a ostatné osobné náklady	4 450	4 250—4 700
služby nemat. povahy	1 300	1 100—1 600
finančné	650	550—700
Náklady celkom na 1 lôžkodenň v Kčs	75,00	60,00—80,00
Priemerný počet prevádzkových dní v roku	300	280—320
Úhrada nákladov na 1 lôžko v Kčs:		
od rekreantov	10 500	8 500—12 500
z FKSP	3 000	2 000—4 000
z nákladov (podniková spoločenská spotreba)	6 500	7 500—5 500
Poplatok za 1 odrekreovanú osobu za 1 deň v Kčs	32,00	25,00—40,00

IV. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku sezónnych rekreačných zariadení JRD a ich úhradu

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Ročné náklady na 1 lôžko celkom v Kčs	1 650	1 300 – 2 000
Z toho: materiálové	1 000	760 – 1 240
mzdové a ostatné osobné náklady	120	100 – 140
služby nemat. povahy	320	250 – 360
finančné	210	190 – 260
Náklady celkom na 1 lôžkoden v Kčs	16,00	13,00 – 20,00
Priemerný počet prevádzkových dní v roku	110	90 – 120
Úhrada nákladov na 1 lôžko v Kčs:		
od rekreantov	820	620 – 1 000
z FKSP	400	300 – 500
z nákladov (podniková spoločenská spotreba)	430	380 – 500
Poplatok za 1 odrekreovanú osobu za 1 deň v Kčs	8,00	6,00 – 10,00

V. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku sezónnych rekreačných zariadení ŠM a ich úhradu

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Ročné náklady na 1 lôžko celkom v Kčs	2 300	1 700 – 2 900
Z toho: materiálové	1 200	800 – 1 660
mzdové a ostatné osobné náklady	400	280 – 450
služby nemat. povahy	80	70 – 90
finančné	620	550 – 700
Náklady celkom na 1 lôžkoden v Kčs	20	14 – 25
Priemerný počet prevádzkových dní v roku	115	105 – 125
Úhrada nákladov na 1 lôžko v Kčs:		
od rekreantov	1 320	1 000 – 1 700
z FKSP	580	400 – 700
z nákladov (podniková spoločenská spotreba)	400	300 – 500
Poplatok za 1 odrekreovanú osobu za 1 deň v Kčs	11,00	8,00 – 14,00

Na základe získaných údajov a ich spravovania sme vypracovali vedľa orientačných nákladových normatívov a ich úhrady na 1 lôžko taktiež celkové náklady na 1 lôžkoden, ďalej cenu 1 lôžkoden pre pracovníkov JRD, ŠM, ako aj počet prevádzkových dní rekreačného zariadenia v roku.

Orientačné normatívy pre vlastné celoročné rekreačné zariadenia JRD

(tab. III) je možné využiť aj pre ŠM. Oproti priemerným a stredným hodnotám v úhrade nákladov z FKSP sme pri tvorbe orientačných noriem značne zvýšili príspevok z FKSP. Tak isto sme podstatne zvýšili aj úhradu nákladov na sezónne rekreačné zariadenia JRD zo strany účastníkov rekreácie a tým sme sa značne priblížili výške úhrady na ŠM (tab. IV a V).

ORIENTAČNÉ NORMATÍVY NA PREVÁDZKU PREDŠKOLSKÝCH ZARIADENÍ

Pre nedostatok miest v predškolských zariadeniach pri MNV pristúpili poľnohospodárske podniky k zriaďovaniu vlastných alebo združených zariadení. Na združených zariadeniach sa vedľa poľnohospodárskych podnikov podieľajú ďalšie organizácie, resp. národné výbory. Orientáciou na zriaďovanie vlastných alebo združených predškolských zariadení znamená ďalšie zataženie poľnohospodárskych podnikov nákladmi.

Priemerné ročné náklady na 1 dieťa vo vlastných materských školách majú vzostupnú tendenciu. V roku 1982 dosiahli 2911 Kčs. Ide o pomerne nízke náklady.¹⁾ Rozpätie nákladov medzi jednotlivými MŠ pri JRD na dieťa sa pohybuje od 1609 Kčs do 3878 Kčs (priemery za roky 1980—1982). V roku 1982 sa rozpätie zvýšilo (od 1711 do 4154 Kčs). MŠ s väčšou kapacitou majú nižšie náklady ako MŠ s nižšou kapacitou. Priemerné ročné náklady v MŠ s kapacitou do 30 detí boli 2898 Kčs, s kapacitou nad 30 detí 2579 Kčs.

Materiálové a finančné náklady majú klesajúcu tendenciu, ostatné stúpajú. Mzdové a ostatné osobné náklady sú najvyššou nákladovou položkou — 44 %. Príspevok na úhradu nákladov z FKSP je minimálny (111 Kčs na dieťa).

Značne vyššie náklady na 1 dieťa vo vlastných MŠ vykazujú ŠM. Priemerné náklady na 1 dieťa za roky 1980—1982 sú o 60,5 % vyššie (4481 Kčs) ako v MŠ pri JRD. Sú to však stále nižšie náklady ako v kľúčových odvetviach národného hospodárstva. Rozdiel je spôsobený podstatne vyššími materiálovými nákladmi (trikrát vyššie ako v JRD). Mzdové náklady sú vyššie len o 18,5 %. V dôsledku toho sú podstatné rozdiely v štruktúre nákladov medzi MŠ pri JRD a MŠ pri ŠM. Rozpätie v celkových nákladoch na dieťa sa pohybuje od 2889 Kčs do 7912 Kčs. Rozpätie je veľmi vysoké, je spôsobené hlavne rozdielnymi materiálovými nákladmi. To naznačuje, že v MŠ pri ŠM existujú rezervy pre zníženie nákladov.

Príspevok na úhradu nákladov z FKSP na ŠM je vyšší o 82 % ako v JRD napriek tomu, že tvorba FKSP na pracovníka na ŠM je nižšia ako v JRD.

Náklady na dieťa v združených zariadeniach sú v JRD 4453 Kčs (vyššie o 59 % ako vo vlastných zariadeniach). Nie sú objektívne príčiny pre vyššie náklady ako je tomu vo vlastných MŠ. Ani u jedných združených MŠ vybraných na spracovanie nie je JRD prevádzateľom. Prevádzateľ je vždy iná organizácia (vo veľkej väčšine ide o priemyselné výrobné organizácie). Ukazuje sa potreba sprísniť kontrolu hospodárenia v združených zariadeniach. Prevádzajúca organizácia pri nedostatočnej kontrole zo strany spoluinvestorov a nadriadených orgánov má možnosť účtovať vyššie náklady než zodpovedá počtu disponibilných miest, resp. počtu detí v združených zariadeniach. Rozpätie v nákladoch sa pohybuje od 2477 do 7254 Kčs, čo naznačuje možnosti na zníženie

¹⁾ V Šanderovej práci priemerná hodnota nákladov na 1 dieťa v MŠ (vlastných i združených) činí 4849 Kčs. Rozpätie medzi minimálnymi a maximálnymi nákladmi sa pohybuje od 1848,90 Kčs do 5532,00 Kčs (náklady na 1 dieťa sú vypočítané z absolútnych hodnôt). Šanderove údaje podchyčujú náklady za MŠ 153 podnikov patriacich medzi kľúčové odvetvia národného hospodárstva. Výberový súbor má reprezentatívny charakter (Šandera a Tyl 1983, str. 65).

nie extrémne vysokých nákladov. Príčina vyšších nákladov predovšetkým spočíva vo vyšších mzdových nákladoch (sú až o 75 % vyššie než vo vlastných zariadeniach). Tvoria takmer polovicu celkových nákladov. Ani rýchly rast nákladov v rokoch 1980—1982 (z 3683 Kčs na 5285 Kčs) nie je odôvodnený, pretože zvýšenie cien energie, ostatných materiálových potrieb, ako aj rast miezd nemohli zapríčiniť tak rýchle stúpanie nákladov.

Pozitívnym javom v JRD je pomerne vysoký príspevok z FKSP na úhradu nákladov.

Náklady na 1 dieťa združených MŠ, na ktorých sa podieľajú ŠM, sú nižšie — o 35% než v JRD. Všetky položky nákladov sú nižšie ako v JRD. Rozhodne ide o združené zariadenia s lepším hospodárením ako je tomu v JRD participujúcich na združených zariadeniach. Aj na ŠM náklady každým rokom stúpajú, ale pomalým tempom, čo zodpovedá mzdovému nárastu a zvýšeniu cien energie, resp. iných materiálových potrieb.

Celkové náklady na vlastné detské jasle JRD, alebo združené sú značne vyššie ako na materské školy. Príčinou vyšších nákladov sú podstatne vyššie mzdové náklady. Je to dané objektívnymi podmienkami, potrebou väčšieho počtu pracovníkov. Mzdové náklady z celkových nákladov predstavujú až 61%. Priemerné náklady na dieťa vo vlastných DJ za roky 1980—1982 boli 6841 Kčs, v roku 1982 dosiahli 7069 Kčs na dieťa. Rozpätie v rokoch 1980 až 1982 sa pohybovalo od 4810 Kčs do 9892 Kčs.²⁾ Zo skúmaných detských jasí majú 4 kapacitu od 8 do 12 detí. Iba jedny jasle majú kapacitu 20 detí. V týchto jasliach sú najnižšie náklady. Ukazuje sa, že zriaďovanie vlastných mikrojasí je ekonomicky nevýhodné.

Priemerné náklady na združené detské jasle sú nižšie ako náklady na vlastné jasle — 4686 Kčs na dieťa. Nižšie náklady sú predovšetkým spôsobené podstatne nižšími mzdovými nákladmi (o 47 %). Rozpätie v nákladoch na dieťa sa pohybuje od 2778 do 7354 Kčs. Zriaďovanie združených detských jasí pre poľnohospodárske podniky je výhodnejšie ako zriaďovanie vlastných zariadení.

Pri tvorbe normatífov u materských škôl oproti priemerným a stredným hodnotám sme značne zvýšili úhradu nákladov z FKSP (tab. VI—IX).

U vlastných detských jasí pri JRD sme podstatne znížili mzdové a ostatné

VI. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku vlastných MŠ pri JRD a príspevok z FKSP na ich úhradu na 1 dieťa

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady na 1 dieťa celkom v Kčs	2 900	2 100—3 700
Z toho: materiálové	850	500—1 200
mzdové a ostatné osobné náklady	1 280	1 130—1 580
služby nemat. povahy	370	170— 500
finančné	400	300— 500
Príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa v Kčs	320	250— 400

2) V Šanderovej práci priemerné náklady na 1 dieťa v detských jasliach dosahujú 7739,40 Kčs. Rozpätie medzi minimálnymi a maximálnymi nákladmi sa pohybuje od 4666,70 Kčs do 12 887,80 Kčs na dieťa (vypočítané na základe absolútnych hodnôt).

VII. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku vlastných MŠ pri ŠM a príspevok z FKSP na ich úhradu na 1 dieťa

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady na 1 dieťa celkom v Kčs	4 500	3 100 – 6 000
Z toho: materiálové	2 100	1 300 – 3 160
mzdové a ostatné osobné náklady	1 600	1 300 – 1 800
služby nemat. povahy	680	420 – 900
finančné	120	80 – 140
Príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa v Kčs	300	200 – 400

VIII. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku združených MŠ JRD a príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady na 1 dieťa celkom v Kčs	4 600	3 000 – 5 600
Z toho: materiálové	1 000	500 – 1 500
mzdové a ostatné osobné náklady	2 100	1 800 – 2 300
služby nemat. povahy	800	450 – 950
finančné	700	250 – 850
Príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa v Kčs	1 200	900 – 1 400

IX. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku združených MŠ ŠM a príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady na 1 dieťa celkom v Kčs	2 950	2 500 – 3 500
Z toho: materiálové	600	450 – 900
mzdové a ostatné osobné náklady	1 690	1 650 – 1 700
služby nemat. povahy	260	100 – 400
finančné náklady	400	300 – 500
Príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa v Kčs	362	350 – 500

osobné náklady a tým aj celkové náklady. Toto zníženie je opodstatnené, pretože časť JRD platí aj odborný personál (tab. X), čo je v rozpore s predpismi.

U DJ vlastných, ale aj združených do značnej miery zvyšujeme príspevok na úhradu nákladov z FKSP (tab. X a XI).

X. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku vlastných detských jasí pri JRD a príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady na 1 dieťa celkom v Kčs	6 000	4 800 – 7 200
Z toho: materiálové	2 300	1 600 – 3 000
mzdové a ostatné osobné náklady	2 800	2 600 – 3 000
služby nemat. povahy	200	150 – 300
finančné	700	450 – 900
Príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa v Kčs	1 000	700 – 1 300

XI. Orientačné nákladové normatívy na prevádzku združených detských jasí v JRD a príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa

Ukazovateľ	Štandardný normatív	Normatívne rozpätie
Náklady na 1 dieťa celkom v Kčs	5 000	4 000 – 6 000
Z toho: materiálové	1 600	1 200 – 1 950
mzdové a ostatné osobné náklady	2 250	2 000 – 2 500
služby nemat. povahy	800	600 – 1 000
finančné	350	200 – 550
Príspevok z FKSP na úhradu nákladov na 1 dieťa v Kčs	800	600 – 1 000

Vypracované orientačné normatívy na podklade spracovania dotazníkov z JRD je možné využiť taktiež na ŠM, v celom štátnom sektore poľnohospodárstva.

PROBLÉMY S VYPRACOVANÍM ORIENTAČNÝCH NÁKLADOVÝCH NORMATÍVOV NA PREVÁDZKU KULTÚRNYCH, ZDRAVOTNÍCKYCH, TELOVÝCHOVNÝCH A ŠPORTOVÝCH ZARIADENÍ

Po analýze nákladov na jednotlivé typy uvedených zariadení sme došli k záveru, že normatívy nie je možné vypracovať.

U kultúrnych zariadení sme zistili veľmi rozdielnu vybavenosť a veľmi rozdielnu činnosť. Ani u zariadení s približne rovnakou vybavenosťou a činnosťou (typologický prístup) nie je možné vypracovať normatívy pre veľmi vysoké rozdiely v nákladoch.

Pre zdravotnícke zariadenia zatiaľ nie je možné vypracovať orientačné nákladové normatívy jednako pre ich malú početnosť a jednako pre rozdielny rozsah činnosti (1 až 3 lekári). Analýza ukázala, že náklady na zriadenie vlastného zdravotníckeho strediska, ako aj náklady na jeho prevádzku sú plne únosné aj pre hospodársky zaostávajúce podniky.

Zatiaľ náklady na zriadenie vlastného zdravotníckeho strediska nepresiahli 160 tis. Kčs, prevádzkové náklady sa pohybovali od 8 do 40 tis. Kčs na jedno zariadenie.

Vypracovanie orientačných nákladových noriem na prevádzku telovýchovných a športových zariadení nie je možné vzhľadom na veľmi rozdielnu vybavenosť a činnosť týchto zariadení.

ZÁVER

Zmapovanie a analýza prevádzkových nákladov na jednotlivé typy sociálnych zariadení a na ich podklade tvorba orientačných nákladových noriem na ich prevádzku, ako aj tvorba orientačných noriem na ich čiastočnú úhradu užívateľmi a z FKSP je prvým pokusom v odvetví poľnohospodárstva. Preto navrhnuté orientačné normy sa v priebehu roku 1984 overia v praxi a po ich overení sa odovzdajú riadiacej a plánovacej praxi.

Pri overovaní bude predovšetkým potrebné sústrediť sa na zistenie príčin veľkých rozdielov v nákladoch medzi jednotlivými podnikmi.

Uplatnenie orientačných noriem v praxi umožní zvedenie plánovania nákladov na prevádzku sociálnych zariadení, jej zhosťárnenie a ich efektívnejšie využívanie.

Literatúra

ALAN, J. a kol.: Variantní prognózy rozvoje pracovních kolektivů. [Závěrečná zpráva]. Praha, ČSVÚPSV 1983.

BARTO, J. – BUCHTA, S.: Vypracovanie informačnej základne pre potreby tvorby sociálnych noriem. [Závěrečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1982.

BARTO, J. – BUCHTA, S.: Návrh nákladových sociálnych noriem neinvestičného charakteru. [Závěrečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1983.

ŠANDERA, J. – TYL, I.: Hodnocení dosažené úrovně sociálního rozvoje socialistických organizací. [Závěrečná zpráva]. Praha, ČSVÚPSV 1983.

Vybrané problémy sociálněekonomického rozvoje socialistických hospodářských organizací. Hlavní závěry expertního šetření Podniková rekreace. Pardubice, Dům techniky ČSVTS 1982.

Došlo dňa 9. 1. 1984

BARTO J.—BUCHTA S., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Orientačné nákladové normatívy na prevádzku sociálnych podnikových zariadení v poľnohospodárstve

Zeměd. Ekon., 30, 1984, č. 7, s. 515—526. — 11 tab., lit. 5, res. čes., rus., angl.

základní fondy sociálního charakteru, provoz sociálních zařízení, nákladové normatívy, výsledky výzkumu

V článku sú analyzované náklady na prevádzku sociálnych zariadení (závodná kuchyňa, rekreačné zariadenia, predškolské zariadenia). Na základe analýzy rozptylu, stredných hodnôt a priemerov a s prihliadnutím k žiadúcemu spoločenskému vývoju, ako aj z nutnosti zvýšiť hospodárnosť prevádzky základných fondov sociálneho charakteru a zvýšiť efektivnosť ich využívania sa vytvárajú orientačné nákladové normatívy na ich prevádzku, normatívy na ich čiastočnú úhradu užívateľmi a z FKSP, ako aj orientačné normatívy na zvýšenie využitia základných fondov. Predložené normatívy sú prvým pokusom tohto druhu, a preto je nutné ich overiť v praxi.

БАРТО Й.—БУХТА С., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Тренчанска 55, 824 80 Братислава

Ориентировочные расходные нормативы на работы социальных хозяйственных учреждений в сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 30, 1984, № 7, с. 515—526. — 11 табл., лит. 5, рез. чешск., русск., англ.

основные фонды социального характера, работа социальных учреждений, расходные нормативы, результаты разработок

V статье анализируются расходы на работы социальных учреждений (заводские столовые, дома отдыха, дошкольные заведения). На основе анализов дисперсии, центральных стоимостей и средних показателей, а также с учетом желательного общественного развития и потребности в экономном расходовании основных фондов социального характера, в повышении эффективности их расходования выводятся ориентировочные расходные нормативы по их работе, нормативы по их частичной компенсации со стороны потребителей и из ФСОП, а также ориентировочные нормативы по росту расходования основных фондов. Предложенные нормативы — первая попытка этого вида, ввиду чего необходима проверка на практике.

BARTO J.—BUCHTA S., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Orientative Cost Norms for Running Social Services in Agricultural Farms

Zeměd. Ekon., 30, 1984, No. 7, pp. 515—526. — 11 tabs, refs 5, summaries in cs, ru, en

basic funds of social character, running of social services, cost norms, results of research

Costs of running social services (catering, recreation facilities, nurseries) are analysed. On the basis of analysis of variance, average values and means with respect to the desired development of society, as well as to manage economically the basic funds of social character and to increase the efficiency of their utilization, orientative cost norms are formed for their running, norms for their partial payment by users and from welfare fund, as well as orientative norms of improving the utilization of basic funds. The proposed norms are the first trial of this kind, and therefore it is necessary to test them in practice.

Adresa autorov:

Doc. PhDr. Jaroslav Barto, CSc., PhDr. Stanislav Buchta, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Poľnohospodárska výroba ako zložitá sústava predstavuje súhrn technologických, ekonomických, a sociálnych podsústav. Spriemyselnovanie poľnohospodárskej výroby má za následok zdokonalenie v prvom rade technologickej a sociálnej podsústavy, čo sa prejavuje v raste výrobnotechnologickej, sociálno-ekonomickej a výrobnø-ekonomickej efektívnosti (Pracovní metodika... 1982).

Rasť výrobnø-technologickej efektívnosti sa uskutočňuje na základe zdokonaľovania technologickej podsústavy a je charakterizovaný zvýšením výroby poľnohospodárskych produktov absolútne aj na jednotku výrobných zdrojov.

Revolučné zmeny, ku ktorým dochádza v spojitosti so spriemyselnovaním výroby najmä v oblasti komplexnej mechanizácie, požadujú, aby k rovnakým revolučným zmenám došlo aj v organizácii práce. Práca v poľnohospodárstve sa dnes na jednej strane stáva ľahšou, ovšem na strane druhej predpokladá väčšie nervové vypätie, väčšie skúsenosti, schopnosti a dôkladné znalosti. Život stále naliehavjšie vyžaduje, aby sa rozšírilo profesné zameranie pracovníkov, tak aby postupne zvládli viac funkcií. To pri kolektívnej forme organizácie a odmeňovania za prácu umožňuje, aby sa pracovníci v pracovnom procese navzájom zastupovali. Tým je možné znížiť straty a zlepšiť využitie pracovnej doby. Nedostatočné uplatňovanie progresívnych postupov, metód a poznatkov racionálnej organizácie práce vo fáze prípravy výrobných procesov spôsobuje nízku úroveň a nekomplexnosť organizačných riešení v rastlinnej a živočíšnej výrobe a vyvoláva ťažkosti pri uvádzaní plodínových a chovateľských systémov do prevádzky a pri dosahovaní plánovaných technicko-ekonomických parametrov.

Ako ukazujú výskumy a skúsenosti, spriemyselnovanie poľnohospodárskej výroby umožňuje značne zvýšiť produkciu a jej kvalitu, znížiť spotrebu práce a prostriedkov na jednotku produkcie, zlepšiť pracovné podmienky. V mnohých podnikoch priemyselného typu sa však stále nedocieľuje výrazný ekonomický efekt, málo sa využívajú prednosti priemyselnej veľkovýroby, pomaly rastie produktivita práce. To všetko dokazuje, že pred racionalizáciou práce stoja skutočne veľké úlohy.

Za základné východisko racionalizácie práce možno považovať v prvom rade postupné zdokonaľovanie a prehlbovanie účinnosti jej transféru, spočívajúceho v dosiahnutí vysokej intenzity vo využívaní poznatkov vedeckej organizácie práce vo vnútropodnikovej praxi, a vytvorenie sústavy umožňujúcej nepretržité komplexné preverovanie všetkých pracovísk a pracovných miest

výrobného a nevýrobného charakteru, aby pracovný proces bol efektívne organizovaný, aby výrobné zariadenia a pracovná sila boli optimálne využívané a aby priebežne dochádzalo k inovácii pracovného procesu.

V naznačenom riadiacom procese racionalizácie práce majú vedeckotechnické informácie ako produkty vedeckovýskumnej základne nezastupiteľné miesto. Jednoznačne prispievajú k rozvoju procesov organizácie práce, pokiaľ ich ovšem riadiaci orgán na túto činnosť využíva. Naše dvadsaťročné poznatky a skúsenosti z výskumného riešenia a zavádzania zásad vedeckej organizácie práce do poľnohospodárskej praxe potvrdzujú skutočnosť, že spoločenská účinnosť procesu racionalizácie práce je daná nielen odbornou úrovňou racionalizačných podkladov, ale súčasne aj dôslednosťou ich využívania.

CHARAKTERISTIKA NEDOSTATKOV V UPLATŇOVANÍ RACIONALIZÁCIE PRÁCE

Analýzami stavu našej ekonomiky sa odhalil celý rad nedostatkov, ako aj príčiny tohto stavu. Konštatovalo sa najmä, že v súčasnosti sa v praxi väčšia pozornosť venuje vertikálnym vzťahom, t. j. vzťahom právomoci a zodpovednosti. Oveľa menej úsilia sa vynakladá na horizontálne vzťahy a väzby — na koordináciu činností rôznych článkov, resp. útvarov na rovnakých riadiacich úrovniach (Fusko 1982). Ďalej vedúci hospodárski pracovníci, ako aj riadiaci pracovníci na koncovke výroby nemali (a mnohí ešte dodnes nemajú) záujem o rozvoj racionalizácie práce. Je ľahšie dosahovať plnenie úloh hospodárskeho plánu cenovými úpravami, zámenou materiálov, prácou nadčas a ostatnými cestami extenzívneho spôsobu hospodárenia, než zásahmi do oblasti živej práce.

Racionalizačná činnosť je často zužovaná len na uplatňovanie noriem v základných výrobných procesoch. Pritom aj táto činnosť, ochudobnená o štúdium práce, je často šablonovitá. Využívajú sa prevažne výkonové normy rôznej kvality a rozsahu (resp. technicky nezdôvodnené podnikové normy v JRD).

Na takúto nedostatočnú úroveň racionalizácie práce mal vplyv hlavne malý tlak na poľnohospodárske podniky (plánom a ekonomickými stimulmi), ktorý by vyžadoval plné využívanie racionalizácie práce na zabezpečenie rastu produktivity práce, ako aj nedoriešenie niektorých bezprostredných otázok hmotnej stimulácie na úsporách živej práce spolu s málo podnetnou a nedostatočne diferencovanou hmotnou zainteresovanosťou pracovníkov na odhaľovaní rezerv. V neposlednom rade bola príčinou aj malá pozornosť venovaná systému riadenia a plánovania, organizačným a personálnym otázkam a morálnej i hmotnej zainteresovanosti pracovníkov v oblasti racionalizácie práce. Racionalizácia práce na úrovni poľnohospodárskych podnikov je spravidla riadená útvarom ekonomiky práce, pričom je známe, že prevažná väčšina existujúcich racionalizátorov sú normovači, ktorí metodicky nie sú dostatočne pripravení vykonávať racionalizáciu práce v jej plnej šírke a nesprávne chápanie ich pracovnej náplne často vedie k rôznym kumuláciám ich funkcií, resp. k preradeniu na iné funkcie z rôznych dôvodov.

Medzi ciele, ktoré by sa opatreniami racionalizácie práce mali zabezpečiť, zahrňame:

- zvýšenie vnútrosmenového využívania pracovného času,
- zlepšenie organizácie a metód práce,
- účelné usporiadanie a zlepšovanie pracovných procesov, podmienok a prostredia.

Tieto ciele sa nám nedarí v širšom rozsahu dosahovať, ale naopak len vo veľmi zriedkavých a ojedinelých prípadoch. Sú to obyčajne podniky, v ktorých sú útvary ekonomiky práce obsadené kvalifikovanými a zodpovednými pracovníkmi, ktorí sa celou svojou pracovnou kapacitou a energiou venujú presadeniu hmotnej zainteresovanosti, podloženej racionálnou organizáciou práce a výkonovými normami, s ktorými sú vopred oboznámení všetci pracovníci.

Nevyhnutnosť vytvorenia špecializovaného riadiaceho systému vychádza z poznania, že racionalizácia práce, aj keď je sama organizačnou súčasťou komplexnej socialistickej racionalizácie, sa zaoberá špecifickou a zásadnou problematikou racionálneho vynakladania živej práce. Tým sa stáva relatívne uzavretou špeciálnou činnosťou v sústave vnútropodnikového riadenia a sama problematika zvýšenia jej účinnosti vyžaduje vlastné prístupy riešenia.

VYMEDZENIE FUNKCIE RACIONALIZÁCIE A ORGANIZÁCIE PRÁCE

Vzhľadom na terminologickú nejednotnosť považujeme za nevyhnutné upozorniť predovšetkým na pojmy „organizácia práce“ a „racionalizácia práce“ a na ich chápanie a interpretovanie aj v poľnohospodárskej praxi.

Racionalizácia práce je nepretržitá činnosť, ktorá zasahuje všetky oblasti a riadiace stupne reprodukčného procesu. Je odrazom intenzívnych zmien v období vedeckotechnického rozvoja a je subjektívnou nevyhnutnosťou, vyvolanou pôsobením týchto zmien. Spoločenské a technické zmeny vyvolávajú potrebu permanentne zdokonaľovať systémy v hospodárskom živote. Túto úlohu v oblasti pracovných procesov plní racionalizácia práce (v technike racionalizácia techniky atď.), ktorá sa takto stáva nástrojom riadenia spoločensko-ekonomického vývoja (Hajtš 1983).

Organizácia práce je disciplína, ktorá má svoj vlastný predmet i metódy skúmania. Je nástrojom plnenia programov a cieľov racionalizácie práce spolu s ďalšími disciplínami (ergonómiou, psychológiou atď.). Súčasne však je aj súborom poznatkov, ktoré slúžia pri tvorbe nových pracovno-organizačných štruktúr. Jej aplikačným cieľom je zabezpečenie súčinnosti živej práce a výrobných prostriedkov za podmienky efektívneho vynakladania živej práce.

Z toho aspektu je možno komplexne vymedzený pojem organizácie práce členiť na:

a) deľbu a kooperáciu práce:

- technologickú a funkčnú,
- riadenie a koordináciu pracovných procesov,
- zavádzanie a zdokonaľovanie využívania kolektívnych foriem organizácie práce;

b) organizáciu a obsluhu pracovísk:

- priestorové usporiadanie,
- vybavenie pracoviska,
- organizáciu obsluhy;

c) postup práce:

- metódu práce,
- pracovné pomôcky,
- viacstrojovú obsluhu a pod.;

- d) normovanie spotreby práce:
 - meranie spotreby času,
 - stanovenie noriem podľa normatífov,
 - určovanie ostatných noriem,
 - objektivizáciu noriem;
- e) starostlivosť o pracovné podmienky:
 - hygienu, kultúru a bezpečnosť práce,
 - pracovné prostredie,
 - sociologické a psychologické podmienky práce,
 - fyziologický režim práce a oddychu;
- f) otázky kvalifikácie pracovníka v pracovnom procese:
 - psychofyziologické a sociálne aspekty výberu a rozmiestňovania pracovníkov,
 - zácvik, zaškoľovanie pracovníkov,
 - zvyšovanie a rozširovanie kvalifikácie,
 - rekvalifikáciu;
- g) komplexnú zainteresovanosť na výsledkoch práce:
 - morálnu a politickú zainteresovanosť,
 - materiálnu zainteresovanosť,
 - poznávací a tvorivý obsah práce.

O neoddeliteľnosti a vzájomnej podmienenosti jednotlivých zložiek organizácie práce by už v dnešnom štádiu rozvoja organizácie práce v našom poľnohospodárstve nemalo byť pochyb. Na druhej strane je z obsahu niektorých zložiek organizácie práce zrejmé, že aj tieto sú v určitom rozsahu súčasne predmetom a obsahom iných špecializovaných procesov a funkcií vo výrobnom procese. Z tohoto pre rozvoj organizácie práce vyplýva funkčná prierezovosť výrobného procesu a množstvo nadväzností, keďže uvedené zložky nemožno vzhľadom na cieľ a poslanie organizácie práce vyčleniť mimo jej rámec. Konečne až takto poňaté systémové chápanie opatrení organizácie práce nadobúda plnú účinnosť. Súčasná prax však ukazuje, že od skutočného naplnenia pojmov organizácie práce (a jej využívania v praxi) je ešte ďaleko.

Problematika organizácie práce sa zužuje na odstraňovanie, resp. náhradu rôznych nedostatkov a na normovanie spotreby práce, kým potreby práce vyžadujú, aby organizácia práce bola chápaná dynamicky a v aktívnom plnom zmysle slova ako organizovanie práce. Z takéhoto prístupu jednoznačne vyplynie aj nutnosť aplikácie jej poznatkov vo všetkých etapách činností a procesoch výroby, s akcentom aj na predvýrobné etapy (Fusko 1982).

POZNATKY ZO ZDOKONALOVANIA ORGANIZÁCIE PRÁCE V RASTLINNEJ VÝROBE

Potreba systémového riešenia a zamerania ťažiska racionalizačného snaženia s vyústením do metodických návodov pre zdokonaľovanie organizácie práce je už po niekoľko rokov zvlášť naliehavá aj v rastlinnej výrobe, najmä pri nástupe vysokovýkonných mechanizmov, ktoré predstavujú novú generáciu poľnohospodárskych strojov, ktorej znakom sú dokonalé sústavy so samojazdnými zberovými strojmi, výkonnejšími traktormi, nákladnými autami

a s veľkoobjemovými dopravnými prostriedkami. Pri krátkych agrotechnických termínoch a rastúcich hektárových úrodách treba nielen zvládnuť plánované množstvo práce, ale aj splniť požiadavky na kvalitu práce. Jednotlivý stroj je úzko špecializovaný, niekoľkonásobne výkonnejší a tým aj drahší, pričom niekedy sa môže nasadiť na kratší čas v roku ako univerzálny traktor, ktorý predtým charakterizoval poľnohospodársku prácu.

Naznačená nová kvalita, ale najmä nové úlohy, ktorých spoločným menovateľom je rýchlejší a prednostný rast rastlinnej výroby, sú spojené s prechodom na programovanú výrobu poľnohospodárskej produkcie, ktorá by mala nájsť svoj odraz v komplexných plodinových systémoch. Takýto komplexný prístup k zabezpečovaniu výroby nám doteraz chýbal a vynútila si ho súčasná doba, vyžadujúca vyššiu efektívnosť spoločenskej práce, dosiahnutie ktorej očakáva tak od rastlinnej výroby, ako aj od každého iného odvetvia primeranú úroveň riadiacej a organizátorskej práce.

Plodinové systémy pri podrobnom spracovaní vymedzujú participáciu špecializovaných riadiacich pracovníkov podniku. Napríklad agronóm v chrológickej väzbe plánuje a navrhuje jednotlivé pestovateľské zásahy — operácie, mechanizátor musí tieto operácie zosúladiť s disponibilnou technikou a jej výkonom.

Prehľad o sústave strojov a ich výkonnosti je teda prvoradý pri kompletácii príslušnej strojovej linky, ktorá má zabezpečiť pestovateľské operácie navrhnuté agronómom. Pri riešení plodinového systému sa však súčasne vynára celý rozsah organizátorskej práce, a to včítane súčinnosti aj ostatných pomocných a obslužných činností v podniku.

Podrobne na podnikové podmienky rozpracovaný plodinový systém by nemal nechať stranou ani ekonomický úsek, ale vyžadovať od neho presne plánované kalkulácie nákladov na jednotlivé etapy prác prípadne operácie v rámci systému. Nakoľko od uplatnenia systémov sa očakáva zvýšenie ekonomickej efektívnosti pestovania plodín, je potrebné každý zámer precízne zvážiť a z pohľadu ekonóma upozorňovať na limitujúce operácie, vysokú nákladovosť a prípadné cesty ich zefektívnenia.

V snahe suplovať pretrvávajúcu absenciu kvalifikovaných racionalizátorov v podnikovej praxi, usilovalo sa oddelenie ekonomiky a normovania práce VÚEPP v Bratislave už v minulosti o poskytovanie vedeckotechnických informácií v takej podobe, aby čo najúčinnnejšie napomohli k rozvoju procesov organizácie práce.

Prvou pomôckou, ktorá umožňuje prepojenie pracovných a materiálových noriem a normatívnych ukazovateľov a navyše umožňuje socialistickú komplexnú racionalizáciu a optimalizáciu výroby uplatniť pri plánovaní a prevádzkovo-ekonomickom zabezpečení poľnohospodárskej výroby so zreteľom na jej efektívnosť, sú Vzorové technologické karty pre rastlinnú výrobu a ich využitie v podnikovej praxi. Je ich možno využiť pri zostavovaní výrobných, technologických a pracovných postupov pre pestovanie plodín v RV, pre účely optimalizácie výroby rastlinných produktov, riadenia, plánovania a organizácie pracovných procesov, stanovovanie sezónnych a ročných plánov potreby pracovníkov, strojov a zariadení, ako aj pracovných a materiálových nákladov na 1 ha lebo 1 tonu.

Ďalšou z metodických pomôcok pre uplatnenie racionálnej organizácie a odmeňovania práce vykonávanej v komplexne mechanizovaných linkách, sú Technicko-organizačné a združené normy spotreby práce v komplexne mechanizovaných linkách.

K prednostiam štandardizácie organizácie práce patrí znižovanie nárokov na kapacity pre prípravu vysokoefektívnej organizácie práce, ktorá vychádza z nových, progresívnych a pritom v praxi overených poznatkov, znižovanie rizikovosti, zmeny organizácie práce, urýchlenie doby realizácie atď.

Výskumným ústavom ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva vypracované Typové riešenia vedeckej organizácie práce v RV sú zostavené variantne a splňajú požiadavky na komplexné zohľadnenie biologických a technických faktorov práce. Vzťahujú sa na hlavné úseky výroby plodín, umožňujú kombináciu rôznych zostáv komplexov techniky a uplatnenie progresívnych systémov organizácie práce. Význam tejto typizácie a účelnej unifikácie pracovno-organizačných systémov v RV je nesporný. Takýto progresívny typový reprezentant:

- je potenciálnym nositeľom racionálnych riešení, mnohých cenných skúseností praxe a výsledkov vedeckého bádania;
- ušetrí značný objem prác v etape projektovania (odstráni častú duplicitu v štúdiách, rozboroch v syntetickom stvárňovaní riešení);
- umožňuje uplatniť progresívne riešenia aj tam, kde k ich spracovaniu nemajú príslušných špecialistov a podmienky;
- odstraňuje zbytočnú nejednotnosť.

SÚČASNÉ ZAMERANIE VÝSKUMU V OBLASTI ZDOKONAĽOVANIA PROCESOV ORGANIZÁCIE V RV

Problematiku organizácie práce je nevyhnutné charakterizovať v tesnej nadväznosti na kategóriu vedeckotechnického rozvoja, pod ktorým chápeme všetky rozvojové procesy, ktorých dôsledkom sú pozitívne zmeny, zabezpečujúce rozšírenú reprodukciu na kvalitatívne vyššej úrovni. Z aplikácie uvedenej zásady vo väzbe na proces postupného uplatňovania plodínových systémov v RV nám logicky vyplýva nevyhnutnosť vytvoriť efektívne organizačné podmienky najmä pre mobilizáciu zdrojov a rezerv v plánovacej praxi, vo fondoch pracovnej doby, v zdrojoch rastu produktivity práce, efektívnym využívaním techniky, ľudskej práce a zdokonaľovaním pracovných postupov a metód v organizácii pracovných procesov v RV tak, aby sa maximálne podopiera aplikácia a efekt plodínových systémov.

Preto MPVŽ SSR uložilo VÚEPP riešiť túto problematiku v rámci štátneho programu ekonomického výskumu a v koordinácii s ČSVÚPSV. Čiastková úloha má názov Zdokonaľovanie vedeckej organizácie práce v rastlinnej výrobe v súlade s VTR v poľnohospodárstve.

Riešenie úlohy je koncipované tak, aby sa prostredníctvom jej realizačných výstupov pomohlo cieľovému stavu — zdokonaleniu systému plánovania, riadenia a organizácie pracovných procesov v RV, ktorý by mal zabezpečovať rast efektívnosti výroby účinnším využívaním výsledkov vedeckotechnického rozvoja zakódovaných v plodínových systémoch.

Sústava naším ústavom vypracovaných odvetvových noriem spolu s vymenovanými a s ďalšími neuvádzanými realizačnými výstupmi, zameranými napr. na racionalizáciu dopravy, veľkovýrobné modelovanie pestovania plodín, organizáciu závlah, pracovných režimov, predstavuje účinné návody pre praktické použitie a uplatňovanie zásad vedeckej organizácie práce, ktoré sa v praxi osvedčili a v riešenej úlohe ich ďalej rozvíjame spolu so zavádzaním nových prvkov. Vychádzame zo zásady, že keď chceme chozrasčot doviest ďalej, nielen po hospodárske stredisko, ale až k jednotlivým kolektívom pracujúcim pri

pestovaní plodín, musíme im poskytnúť celý systém a nielen jednotlivé jeho prvky, čo je príčinou, že dosiaľ chozrasčot nefunguje v poľnohospodárstve tak, ako by mal.

Výbrané smery zdokonaľovania organizácie práce obsiahnuté v riešenej čiastkovej úlohe možno charakterizovať spolu s požiadavkami na vzájomné väzby takto: programovosť v riadiacej práci líniových vedúcich pracovníkov (agronóm, mechanizátor), vystihnúť budúceho vývoja a dynamiky technicko-technologického prestavbového procesu v RV v spojitosti s uplatnením plodinových systémov, formulácia dlhodobých cieľov racionalizácie práce a príprava inštrumentária pre uplatňovanie zásad racionalizácie práce vo výrobe, tak aby sa predišlo enormnému zvyšovaniu nákladov.

DOSIAHNUTÉ VÝSLEDKY

Po predehádzajúcej analýze stavu organizácie práce v rastlinnej výrobe sme v zmysle komplexného ponímania organizácie práce spracovali metodicko-organizačné návody racionálnej organizácie a dmeňovania práce pri uplatňovaní šiestich hlavných systémov pestovania plodín: obilnín, kukurice, zemiakov, cukrovej repy, strukovín a krmovín. Vychádzali sme pritom zo skutočnosti, že systémy pestovania plodín vydané MPVŽ SSR obsahujú väčšinou náležitosti agronomického charakteru, t. j. technologické postupy, minimálnu, resp. optimálnu koncentráciu výroby, ktorá vychádza z najvýkonnejšej dostupnej techniky, zostavenej do technologických liniek. Vo väčšine z nich však absentujú údaje o potrebe strojovej techniky a žiaden plodinový systém neobsahuje údaje o potrebe živej práce a o priamych nákladoch, teda pracovných a materiálových nákladoch. Chýbajú v nich zásady organizácie a odmeňovania práce, motivujúce racionálnu exploatáciu vysokovýkonnej techniky a optimálne využitie pracovných síl.

Aby návody vo forme projektov organizácie a potreby práce v nadväznosti na plodinové systémy splnili svoj účel, boli vypracované osobitne pre každú z uvedených plodín a obsahujú tieto náležitosti:

- pracovný postup,
- technické vybavenie práce,
- pracovné podmienky,
- potrebu živej práce v hodinách,
- potrebu pracovných síl,
- priame mzdy a odmeny pracovníkov v Kčs,
- materiálové náklady v Kčs,
- celkové priame náklady v Kčs.

Cieľom tejto časti návodov je poskytnúť podnikom uplatňujúcim príslušný plodinový systém vodidlo na rýchlu a pohotovú analýzu skutočne vynaloženej potreby živej práce a nákladov, s možnosťou porovnať vlastné náklady s normovanými prevádzkovými nákladmi podľa jednotlivých operácií (na uvažované typy strojov, náradia, zariadenia, energetických zdrojov a dopravných prostriedkov) a rovnako aj za celý technologický systém.

V nadväzujúcich častiach sme riešili smenové systémy organizácie práce s akcentom na optimálne využitie rozhodujúcich mechanizačných prostriedkov, s návrhom racionálnych pracovných režimov pre príslušné systémy pestovania plodín, nerovnomerné rozvrhnutie pracovného času v priebehu roka, spolu s metodickým návodom a vzorom pre vypracovanie harmonogramu nerovnomerne rozvrhnutého pracovného času.

Nakoľko za dôležitý predpoklad rozvoja brigádnych foriem organizácie a odmeňovania za prácu v systémoch pestovania plodín považujeme kolektívnu odmenu, rozpracovali sme zásady uplatnenia akordnej (úkolovej) mzdy v podmienkach brigád.

Realizačné výstupy vo forme samostatných projektov racionálnej organizácie a odmeňovania boli vo forme cyklostylového materiálu rozoslané nositeľom a užívateľom príslušných plodinových systémov. Poznatky z overovania ich uplatnenia v roku 1983 (obilniny, kukurica a zemiaky) jednoznačne dokumentujú, že sú prínosom v zintenzívnení racionalizačnej činnosti v poľnohospodárskych podnikoch a podľa výpovedí užívateľov uplatnenie nachádzajú najmä:

- pri optimalizovaní spôsobov a technického zabezpečovania nasadzovania mechanizačných prostriedkov v pracovných a technologických postupoch;
- vo výpočtoch efektívnosti využitia a zostavy agregátov, komplexov techniky a pracovných liniek;
- v stanovovaní normatívneho a optimálneho počtu pracovníkov podľa profesijnej skladby a mechanizovaných prác;
- pri porovnaní pomeru normovaných prevádzkových nákladov na jednotlivé súpravy strojov, pracovného náradia, kontinuálnych zariadení, dopravných prostriedkov, a ťahačov so skutočne vynaloženými vlastnými nákladmi v prevádzke;
- pri stanovení základných ukazovateľov a prevádzkových nákladov na techniku pripadajúcu na základnú jednotku výkonnosti (ha, t, km) alebo na jednotku času (h);
- pre účely podnikového a operatívneho plánovania, zvlášť pre zavedenie brigádnych foriem organizácie a odmeňovania práce;
- pre potreby vedeckej organizácie práce a pre rozhodovacie procesy, v ktorých ide najmä o diferencované rozloženie potreby práce v priebehu vegetačnej doby príslušnej plodiny;
- pre potreby kolektívneho odmeňovania a prémiovania za kvalitu a úspornosť práce.

PREDPOKLADY K ĎALŠEJ INTENZIFIKÁCIÍ ÚČELNÝCH VÄZIEB RACIONALIZÁCIE PRÁCE NA OSTATNÉ PODNIKOHOSPODÁRSKE SFÉRY

Výskum otázok úrovne organizácie práce z hľadiska väzieb na ostatné činnosti výrobo-hospodárskej praxe poukázal na skutočnosť, že vo sfére zabezpečovania činností racionalizácie práce často dochádza k presunu podujatí vecne prináležiacich do oblasti technického rozvoja do sféry programov racionalizácie práce, alebo sa opačne bežne nevyhnutné opatrenia vyhlasujú za racionalizačné opatrenia. Veľmi málo sa v rámci vnútropodnikových, ale aj mimopodnikových aktivít objavuje taký charakter racionalizačného snaženia, ktorý by bolo možné charakterizovať ako rozborárske vyhľadávanie rezerv a navrhovanie sústavy opatrení na ich mobilizáciu (Kršák 1981).

Nejde o krátkodobú kampaňovú záležitosť, ale racionalizačnou činnosťou je nutné mobilizovať rezervy permanentne, so zabezpečovaním neustále rastúcich úloh kvantitatívneho a kvalitatívneho rázu, charakterizujúcich očakávaný vývoj rastlinnej výroby. Súčasne stále ostáva v platnosti zásada sústreďovať sa na investične málo náročné opatrenia, opierajúce sa najmä o zdokonaľovanie v oblasti organizácie a riadenia práce. Dôležitým momentom by malo byť aj účelné zameranie tých vedúcich útvarov a pracovníkov, ktorí priamo

či nepriamo ovplyvňujú vývoj a konkrétnu racionalizačnú činnosť. V podmienkach podnikovej praxe je potrebné dnes už chápať racionalizačnú činnosť nielen ako výkonný a poradenský nástroj, ale najmä ako výhľadový nástroj ekonomického riadenia. Treba teda s predstihom vytvárať organizačné a kádrové podmienky, zabezpečujúce komplexnú starostlivosť o túto problematiku. Pôjde o to, že miesto vylepšovania stavu organizácie práce bude potrebné zmeniť pozíciu a prestíž tejto činnosti v celom podniku a tým aj prístup k nej, vziať racionalizáciu práce z periferie diania v podniku priamo do jeho centra, urobiť z nej silný nástroj zvyšovania efektívnosti výrobného hospodárskeho procesu.

Vzhľadom na princípovosť činností v oblasti racionalizácie práce v RV, ktoré sú pomerne rozsiahle a náročné, je potrebné vymedziť okrem už spomínanej výkonnej a poradenskej funkcie aj funkciu koordinačnú, informačnú, hodnotiacu, vyčleniť funkciu zabezpečovania spolupráce vo vnútri poľnohospodárskeho podniku i navonok atď.

Riadenie racionalizácie práce musí byť pojaté ako súčasť prierezového systému riadenia všetkých rozvojových činností v poľnohospodárskom podniku v závislosti od úloh hospodárskeho plánu a v tesnom prepojení na ekonomické nástroje. Pokiaľ sa toto nepodarí, bude sa racionalizácia práce rozvíjať oddelene, autonómne a nebude o ňu taký záujem, aký by zodpovedal potrebám prechodu k intenzívnemu spôsobu hospodárenia.

Realizovať uvedené požiadavky znamená vymedziť účelné väzby racionalizácie práce na ostatné činnosti podnikohospodárskej sféry. Z nich je potrebné upozorniť na tieto:

- Opatrenia v oblasti racionalizácie práce nemožno plánovať a realizovať ako izolované opatrenia, ale ako také, ktoré vznikajú v súvislosti s komplexným zdokonaľovaním jednotlivých činností. To znamená v dostatočnej miere zohľadňovať potreby využívania kapacít strojových liniek, účelnej organizácie výroby a práce, sociálne a humanitné hľadiská atď.

- Dôležitá je aj väzba uplatňovania racionalizácie práce s ekonomickými princípmi riadenia. Tu sa veľmi výrazne rozhoduje o účinnej transformácii nadpodnikových a podnikových úloh do úloh vnútropodnikových útvarov a vytvárajú sa podmienky pre dostatočnú motiváciu (brigádny chozrasčet).

- Žiada sa na úrovni podniku previazať racionalizáciu práce s celým radom ďalších úsekov riadenia a väzby jednoznačne špecifikovať a usmernovať do želateľnej polohy.

Ak vychádzame z doterajších otvorených problémov v oblasti racionalizácie práce, možno v zásade zdôrazniť niekoľko aspektov, súvisiacich s vývojovými tendenciami a podmieňujúcich jej postavenie v poľnohospodárskom podniku:

1. Realizovať zámery, ktorým sa doteraz nevenovala dodatočná pozornosť:

- ťažisko činnosti prenášať postupne do predvýrobných fáz výrobného procesu;

- zabezpečiť prepojenosť vymedzovania cieľov a plánovania v oblasti racionalizácie práce na ciele a systém plánovania rozvoja vedy a techniky;

- klásť podstatne väčší dôraz na tvorivú prácu, riadiacu prácu vedúcich pracovníkov na prvom stupni riadenia, na uplatňovanie progresívnych zásad organizácie práce, tímovú prácu, koordinovanosť racionalizačných činností, sociálne aspekty v riešeníach a pod.

2. Postupne realizovať perspektívne zámery, z ktorých možno vyčleniť najmä tieto:

- napojiť riešenie problémov racionalizácie práce na perspektívne smery budovania efektívnej prepojenosti a zabezpečovania realizácie výsledkov výskumu;

- špecifikovať jednoznačné organizačné začlenenie problematiky racionalizácie práce v rámci perspektívnej organizačnej štrukturalizácie;

- presadzovať dynamický princíp organizovania;

- chápať racionalizačnú činnosť zásadne aj ako výhľadový nástroj ekonomického riadenia a súčasne špecifikovať úlohu a zostavenie racionalizácie práce v poľnohospodárskych podnikoch v kvalitatívne nových podmienkach VTR.

ZÁVER

Súčasný spôsob hospodárenia so živou prácou a hľadanie úspor živej práce v poľnohospodárskych podnikoch nemôžeme považovať za dokonalý, pretože mu chýba komplexnosť a účinnosť. Podieľajú sa na ňom síce rôzne odborné útvary a pracovníci, ich činnosť však nie je koordinovaná a usmerňovaná k jednému cieľu — dosiahnutiu maximálneho rastu produktivity práce. Výsledkom často je, že činnosť uvedených pracovníkov prebieha paralelne, bez náležitej spolupráce, prevládajú v nej najmä príslušné odborné aspekty nad úlohou šetriť živou prácou. S výnimkou útvarov ekonomiky práce neukladajú riadiace orgány a vedúci pracovníci svojim útvarom konkrétne stanovené úlohy v úspore živej práce.

Z interpretovaných výsledkov výskumného riešenia otázok racionalizácie práce v rastlinnej výrobe rezultuje poznatok, že spoločenská účinnosť plodínových systémov je daná nielen úrovňou a dôslednosťou uplatňovania zásad agrotechniky, ale aj úrovňou a stupňom racionálnej organizácie práce.

Uvedený poznatok získava na dôležitosti najmä v súčasnej etape rozvoja ekonomiky pri zdôrazňovaní chozrasčotného ponímania riadenia reprodukčného procesu v poľnohospodárstve.

Pri spracovaní výskumného materiálu bolo jednoznačne dokázané, že v riadiacom procese racionalizácie práce majú vedeckotechnické informácie nezastupiteľné miesto.

Vypracované metodické návody k racionalizácii a odmeňovaniu pri pestovaní obilnín, kukurice, cukrovej repy, zemiakov, strukovín a krmovín je možné bezprostredne použiť v praxi poľnohospodárskych podnikov ako doplnok k vydaným technologickým systémom, najmä pri kalkulácii a porovnávaní prevádzkových nákladov výroby, pri organizácii a odmeňovaní práce, ako aj pri racionálnom riadení a eksploatacii techniky.

- FUSKO, Z.: Koncepcia ďalšieho rozvoja plánovitého riadenia efektívneho využívania pracovnej sily. [Výskumné práce.] Bratislava, ČSVÚPSV 1982.
- HAJTŠ, V.: Vybrané otázky riadenia procesov organizácie práce. [Výskumné práce.] Bratislava, ČSVÚPSV 1983.
- KRŠÁK, M.: Model zdokonalenej sústavy riadenia racionalizácie práce v ČSSR. [Štúdia k výskumnej úlohe.] Bratislava, ČSVÚPSV 1981.
- STEHLO, P. a kol.: Racionalizácia práce v RV vo väzbe na plodinové systémy. [Záverečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1983.
- STEHLO, P. a kol.: Zdokonaľovanie vedeckej organizácie práce v RV v súlade s VTR v poľnohospodárstve. [Záverečná správa]. Bratislava, VÚEPP 1982.
- Pracovní metodika komplexního hodnocení průmyslových technologií v základních odvětvích zemědělské výroby. Moskva, VASCHNIL 1982.

Došlo dňa 15. 2. 1984

Racionalizácia práce v rastlinnej výrobe v navädnosti na systémy pestovania plodín

Zeměd. Ekon., 30, 1984, č. 7, s. 527—538. — lit. 6, res. čes., rus., angl.

rostlinná výroba, plodínové systémy, organizace práce, racionalizace, produktivita práce, odměňování, výsledky výzkumu

Článok pojednáva o výskume niektorých vybraných problémov zdokonaľovania procesov organizácie práce v rastlinnej výrobe v naväznosti na plodínové systémy. Autor skúma možnosti skvalitnenia organizácie práce na základe poznatkov z teórie vedeckej organizácie a racionalizácie práce v zložitých technických systémoch vo vzájomnej súčinnosti s pracovno-organizačnými systémami. Stručne sú charakterizované dosiahnuté výsledky riešenia, formulované do metodických odporúčaní racionálnej organizácie práce pri systéme pestovania obilnín, kukurice, zemiakov, cukrovej repy, strukovín a krmovín.

СТЕГЛО П., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, рабочий объект 949 01 Нитра

Рационализация труда в растениеводстве в увязке с системами полеводства

Zeměd. Ekon., 30, 1984, № 7, с. 527—538. — лит. 6, рез. чешск., русск., англ.

растениеводство, системы культур, организация труда, рационализация, производительность труда, оплата труда, результаты разработок

Статья рассматривает разработку некоторых проблем улучшения процессов организации труда в растениеводстве в увязке с системой культур. Автор приводит возможности улучшения организации труда на базе данных теории о научной организации и рационализации работ в сложных технических системах во взаимосвязи с трудово-организационными системами. Вкратке характеризуются достижения в данной области, которые легли в основу методических указаний по рациональной организации труда в области выращивания зерна, кукурузы, картофеля, сахарной свеклы, бобовых и кормовых культур.

STEHLO P., Economic Research Institute for Agriculture and Food, workplace 949 01 Nitra

Rationalisation of Labour in Crop Production in relation to Crop Systems

Zeměd. Ekon., 30, 1984, No. 7, pp. 527—538. — refs 6, summaries in cs, ru, en

crop production, crop systems, organisation of labour, rationalisation, productivity of labour, remuneration, results of research

Research on selected problems of improving the processes of labour organisation in crop production in relation to crop systems is dealt with. Possibilities are investigated of improving labour organisation by applying the findings from the theory of scientific organisation and rationalisation of labour in complex technological systems in mutual inter-action with labour and organisation systems. The resultant solution, formulated as methodical recommendations of rational organisation of labour within the system of growing cereals, maize, potatoes, sugar beet, legumes and fodder crops is briefly characterised.

Adresa autora:

Ing. Paol Stehlo, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Při zvyšování soběstačnosti v potravinách hraje podstatnou úlohu maximální zhodnocování vyprodukované zemědělské suroviny v potravinářském průmyslu. Jedním z faktorů, které toto vyšší zhodnocení suroviny omezují, jsou ztráty. K nim přistupuje i otázka nevyužívání všech rezerv, která se projevuje především v relativně nižším stupni zpracování netradičních zdrojů surovin, včetně odpadů. Rozhodujícím předpokladem pro snížení ztrát a vyšší využití rezerv je stav základních fondů.

Z komplexní analýzy vývoje potravinářského průmyslu vyplynulo, že rozvoj materiálně technické základny potravinářského průmyslu je velice pomalý (Prokopec 1983). Nízký objem investic se projevuje v zaostávání výrobních oborů, jako např. cukrovarnického, masného, kvasného a škrobářského, i v přetěžování výrobních kapacit. Tento negativní jev má nepříznivé důsledky v podobě kvantitativních a kvalitativních omezení při zpracování zemědělských surovin, v nízké produktivitě práce apod. Doba obratu základních strojních prostředků v potravinářském průmyslu činí v průměru 25 roků místo normativně stanovených 15 roků, odpovídajících ekonomickému a materiálnímu opotřebení (Záhlava 1983). Z toho vyplývá, že postupné zlepšení úrovně výrobní základny u rozhodujících oborů potravinářského průmyslu je prvořadým a dlouhodobým cílem.

MATERIÁL A METODY

Pro posuzování směrů vědeckotechnického rozvoje v oblasti péče o jakost zemědělské suroviny v jednotlivých oborech potravinářského průmyslu bylo využito Pracovního materiálu FMZVž-VÚEZVž ke zpracování Programu rozvoje ZPoK do r. 1995 (1983). Uvedené návrhy koncepcí byly konfrontovány se světovými zkušenostmi a kromě toho bylo posuzováno měřítko celospolečenských potřeb. Ve výhledových směrech péče o jakost jsou zahrnuta pouze ta potravinářská odvětví, která mají problematiku zvyšování jakosti suroviny zakotvenou ve svých vlastních koncepcích rozvoje oboru, včetně předpokládané spolupráce se zemědělskou prvovýrobou.

V těchto výhledových směrech péče o jakost suroviny bylo snahou autorského kolektivu posoudit a podle možností vyčíslit kromě předpokládaných nákladů na investice i plánované ekonomické přínosy. Tyto přínosy jsme se pokusili kvantifikovat podle jednotlivých námětů v hodnotových ukazatelech.

Návrhy vědeckotechnického rozvoje na úseku péče o jakost zemědělské

suroviny v potravinářském průmyslu vycházejí z konfrontace poznatků a trendů rozvoje potravinářských oborů ve světě a z reálných možností v ČSSR. Jsou obsahem práce a týkají se péče o dodávanou surovinu jak ve sféře zemědělské prvovýroby, tak i v předvýrobních fázích ve zpracovatelském průmyslu.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Z komplexního rozboru ztrát v potravinářském průmyslu vyplynulo, že z celkové hodnoty ztrát je minimálně 50 % způsobeno nevyhovující jakostí suroviny (Kaštánková 1980).

Vzhledem k tomu, že v rámci jednotlivých oborů zpracovatelského průmyslu se při zajišťování kvalitní suroviny vyskytují specifické problémy, je třeba poukázat na základní nedostatky, které negativně ovlivňují jakost surovin u vybraných oborů potravinářského průmyslu.

V mlýnsko-pekářském průmyslu u potravinářské pšenice je jedním z největších problémů to, že současná odrůdová skladba se projevuje negativně na kvalitě zrna, zejména v oblastech ČSSR s nejlepšími podmínkami pro dosažení vysoké jakosti. Přitom nelze opomenout, že pšenice z těchto oblastí je vlastně předurčena k zlepšování jakosti pšenice pěstovaných v méně vhodných lokalitách. K tomu přistupuje i snížení jakosti vznikající nedodržením pěstební technologie.

Dalším úsekem, v kterém dochází ke značnému snížení jakosti suroviny, je posklizňová úprava zrna. Při nevhodných režimech horkovzdušného sušení bývá v ČSSR poškozena kvalita zrna zhruba u 500 tis. tun pšenice, které by mohly být použity pro mlýnské zpracování. I když jsou tyto pšenice využívány ke krmným účelům, dochází z národohospodářského hlediska ke ztrátám hodnotovým, neboť tento jev vyvolává buď nutnost dovozů kvalitních pšenice, nebo zpracování nekvalitní suroviny na potravinářské výrobky.

Z hlediska tukového průmyslu je opět velkým problémem horkovzdušné sušení řepky. Nedodržením závazných organizačních opatření dochází ke snížení olejnatosti, což v celostátním měřítku činí zhruba 400 tun čistého tuku. K tomu přistupuje i podíl zcela spálených semen, který v průměru tvoří 0,5 % produkce ročně. Tento podíl činí v celostátním měřítku rovněž zhruba 400 tun extrahovaných šrotů.

U užitkového směru průmyslových brambor je negativním jevem neustálý pokles škrobnatosti, vznikající především použitím příliš vysokých dávek dusíkatých hnojiv. Pokles škrobnatosti potom vyvolává nutnost zpracovávat větší množství suroviny, aby bylo možno zajistit požadovaný objem hrubé výroby.

Obdobné problémy se vyskytují i u cukrovky. Zde kromě zajištění osiva nových geneticky jednoklíčkových odrůd možno spatřovat největší rezervy z hlediska zpracovatelského průmyslu především v nepřehnojování porostu dusíkem. Značné rezervy jsou i v organizování svozu suroviny. Zavedením časového harmonogramu svozu cukrovky včetně rozložení sklizně na delší časové období je možno dosáhnout zkrácení skladovací doby a tím i snížení úbytku cukernatosti.

Se zajištěním kvalitní suroviny má značné problémy také průmysl mražirenský a konzervárenský. Na jedné straně jsou vyvolány sezónností těchto produktů a značnými výkyvy v jejich dodávkách v průběhu roku, na druhé straně tím, že jsou pěstovány jen zčásti velkovýrobní formou. K tomu přistupují i problémy s pěstováním ovoce a zeleniny drobnými pestiteli. Proto je značně komplikováno organizační zajištění doporučené odrůdové skladby a dodržování

základních agrotechnických opatření. Zároveň je třeba brát v úvahu, že většina druhů ovoce a zeleniny, které přicházejí do zpracovatelského průmyslu, rychle podléhá zkáze.

V masném průmyslu je jedním z nežádoucích aspektů výskyt krav jateční třídy T (tučný skot). Plemenářskou prací je v budoucnu nutno zaměřit tak, aby při zavádění plemen masného a mléčného typu byl produkován netučný skot. Dalším velkým problémem je výskyt podmíněně požitelného masa prasat (PP) a vodnatelného vepřového masa (PSE).

Při výkrmu jatečné drůbeže by zlepšení organizačních opatření (správná výživa, dodržování zoohygieny, veterinární prohlídky, dodržování technologické kázně) mohlo přispět ke snížení úhynů. Značné rezervy jsou i v přepravě jatečné drůbeže (problémy jsou především v délce pobytu drůbeže v dopravních klecích, jejich přeplňování a v ne vždy dobrém zdravotním stavu přepravované drůbeže).

Při výrobě mléka je nutno dbát o správnou výživu a krmení zvířat, jejich zdravotní stav a technologii ustájení. K tomu přistupuje i dodržování správné technologie dojení.

Z uvedeného vyplývá, že u všech výrobně technologických řetězců je pro zvýšení jakosti vyprodukované zemědělské suroviny důležitým opatřením rozvoj kooperačních a integračních vztahů mezi zemědělskou prvovýrobou a zpracovatelským průmyslem. Ve všech oborech jde především o účast zpracovatelů při rajonizaci odrůd a výběru zvířat, o rozšíření přímého nákupu zemědělské suroviny ze zemědělské prvovýroby, o zlepšení systému přejímky živočišných a rostlinných produktů a zavádění organizovaného svozu zemědělských plodin podle předem stanovených harmonogramů. Většina oborů věnuje jakosti suroviny velkou pozornost. Tyto záměry jsou promítnuty v následujících směrech vědeckotechnického rozvoje, které bude třeba realizovat v období let 1986—1995.

V mlékárenském průmyslu je základním úkolem zajistit optimální zásobování vnitřního trhu mlékem a mléčnými výrobky tak, aby bylo dosaženo roční spotřeby nejméně 250 kg mléka a mléčných výrobků na osobu. Zajišťování užitných vlastností mlékárenských výrobků je přímo závislé na jakosti nakupovaného mléka a úrovni technologie a techniky při jeho zpracování. Základním směrem vývoje je proto hygienický způsob získávání a ošetřování mléka v prvovýrobě i základní ošetření mléka v mlékárnách, včetně vyloučení kontaminace mikroorganismy (Bohačenko, Šmejkalová a Perlín 1983). V koncepcích rozvoje mlékárenského průmyslu se navrhuje vyvinutí tuzemského zařízení pro základní ošetření mléka s automatickou regulací tučnosti a s homogenizací.

Poslední operací v procesu základního ošetření mléka je standardizace, která zatím u nás vyžaduje ruční ovládání a diskontinuální úpravu tučnosti. Navrhované řešení zabezpečuje automatickou standardizaci obsahu tuku a ve spojení s homogenizací smetany představuje kontinualizaci celého procesu. Při výrobě konzumního mléka znamená homogenizace tuku zamezení jeho ulpívání na obalech. Automatizací procesu se snižuje riziko ztrát mléčného tuku chybou obsluhy.

Jedná se o vývoj linky z tuzemských zařízení, jehož realizací je možno ušetřit devizy na dovoz zařízení z nesocialistických zemí, snížit ztráty tuku a snížit i spotřebu energie.

Většina nových mlékáren ve světě je tímto zařízením vybavena. U nás je

linkou základního ošetření tohoto typu (dovezenou za devizy) vybavena mlékárna v Praze-Kyjích.

Z hlediska ekonomických přínosů je možno říci, že vývojem linky se uspoří devizové prostředky na dovoz z nesocialistických států, že budou některé části linky nahrazeny tuzemským zařízením, případně zařízením ze zemí socialistického tábora. Dále se homogenizací tuku ve smetaně sníží spotřeba energie o 32 % proti systémům, které používají homogenizace tuku v mléce. Dále se očekává úspora energie na provoz linky (2,35 Kčs na 1 000 l zpracovaného mléka). Předpokládané náklady na základní vybavení byly vyčísleny na 155 tis. Kčs, přičemž se nepředpokládá zvýšená potřeba pracovních sil.

Drůbežářský průmysl je jediným oborem v ČSSR, který má určitý podíl vlastní zemědělské prvovýroby. Proto se v tomto směru podařilo dosáhnout vysokého stupně kooperace a integrace zemědělské výroby se zpracovatelskou sférou, která umožňuje bez problémů realizovat návrhy opatření týkajících se jakosti suroviny v celém výrobně technologickém řetězci. V drůbežářském průmyslu bylo na úseku péče o jakost suroviny v rámci vědeckotechnického rozvoje navrženo uplatnění roštové podlahy v halách pro rozmnožovací chov slepic.

V současné době mají rozmnožovací chovy drůbeže podestýlkovou podlahu, která umožňuje hustotu 4–5 slepic na 1 m². Při částečném nahrazení podestýlky roštovou podlahou se hustota slepic může zvýšit na 6–6,5 ks na 1 m². Částečné použití roštových podlah se již aplikuje v MLR a ve Velké Británii.

Do roku 1990 hodlá Drůbežářský průmysl ČSR převést 90 % rozmnožovacích chovů drůbeže na roštové podlahy. Použitím roštových podlah se zvýší využití staveb zhruba o 25 %, dojde k relativní úspoře energie na otop rovněž o 25 % a k relativní úspoře pracovních sil o cca 10 %. Proti stávající podestýlce je určitým problémem likvidace trusu. Z jednoho rozmnožovacího chovu o 6 halách se bude trus vyskládkovat jednou za 9 měsíců (předpokládá se kolem 1 800 tun trusu). Vzhledem ke krátké době manipulace (cca 1 týden) bude negativní vliv na životní prostředí minimální.

Náklady na 1 halu představují cca 300 tis. Kčs, uvažuje se realizovat 100 hal. Při životnosti roštové podlahy 6 let a vzduchotechniky 10 let činí odhad čistého ročního efektu z jedné haly 30 tis. Kčs. Tento efekt se pravděpodobně ještě zvýší po předpokládaném snížení ceny plastových roštů ze současných 200 tis. Kčs na jednu halu o 50 %.

V tukovém průmyslu směřuje vývoj potřeby základních surovin k vyššímu podílu tuzemských surovin, čímž se výrazně sníží jejich dovoz. V současné době je možno velice příznivě hodnotit úroveň dosaženou při pěstování a zpracování řepky olejné, u které se ve spolupráci se zemědělskou sférou podařilo dosáhnout dobrých výsledků především snížením obsahu kyseliny erukové.

Z tohoto důvodu tukový průmysl navrhuje ve svém programu VTR řešit komplexní zhodnocení tuzemské řepky. V kooperaci s výzkumnými a šlechtitelskými pracovišti resortu zemědělství se jedná o postupné zavádění řepky 00 (minimální obsah kyseliny erukové a glukosinolátů) a výrobu nových druhů rostlinných jedlých tuků a olejů.

Současné odrůdy řepky neumožňují plné využití řepkových šrotů v krmivářském průmyslu. Očekává se, že do roku 1985 bude možno (z importovaného osiva) pěstovat řepku se sníženým obsahem glukosinolátů a veškerý šrot bude plnohodnotným krmivem.

Přínosem bude úspora dovozu cca 10 tis. t slunečnicového oleje ročně v ce-

ně 100 mil. Kčs fco, produkce cca 14 tis. t šrotu v hodnotě cca 60 mil. Kčs. Naskýtá se možnost vývozu 4 t tokoferolu a fytosterolu, představující částku cca 1 400 000 Kčs fco.

Náklady na jmenované akce představují částku 165 mil. Kčs, z toho investiční 140 mil. Kčs (z toho dovoz z nesocialistických zemí 82 mil. Kčs fco).

Zpracování vyššího množství řepkového oleje a zavedení nových druhů rostlinných jedlých tuků je podmíněno obnovou a rozšířením výroby vodíku, výroby katalyzátoru, zakoupením licence na výrobu šlehaných tuků, postavením jedné winterizační jednotky a instalací frakcionace tuků. Současně s tímto opatřením se bude zlepšovat využití dnešních odpadů racionálnějším využitím slizů, rafinačních mastných kyselin a zavedením výroby koncentrátů tokoferolu a fytosterolu. Část potřebného strojního zařízení bude z tuzemska, část speciálních aparátů bude dovezena z nesocialistických zemí.

Dalším námětem tukového průmyslu je komplexní hodnocení tuzemských zdrojů řepkového a slunečnicového oleje. Jedná se o produkci stabilizovaného jedlého oleje bez obsahu přírodních vosků. Komplexní hodnocení tuzemských zdrojů řepkového a slunečnicového oleje umožní produkovat olej s vyšší záruční lhůtou. Produkty frakcionace budou sloužit jako náhrada kakaového másla. Předpokládaným přínosem je úspora dovozu surovin v hodnotě 15 mil. Kčs ročně.

Zvýšená produkce řepky a řepkového oleje umožní další snížení dovozu rostlinných olejů. Bezerukový řepkový olej má vysoký obsah linolenové kyseliny, vhodné z hlediska nutričního, avšak snižující stabilitu oleje. O změnu linolové a linolenové kyseliny pesticidním zásahem se usiluje, avšak řešení se nepředpokládá před rokem 1995. V rámci vyššího zhodnocení tuzemské řepky se dále předpokládá přinést na domácí trh nové druhy rostlinných tuků a olejů, např.:

- šorteninky — polotekuté tuky s vysokou stabilitou zejména při smažení a pečení;

- šlehané tuky — náhrady dnešních 100% tuků IVA a ISA, odstraňující jejich křehkost při nízké teplotě;

- winterizované oleje se sníženým obsahem linolenové kyseliny a zároveň čiré i při velmi nízkých teplotách;

- frakcionované tuky se speciálním použitím tuhých a tekutých podílů.

Cukrovarnický průmysl v ČSSR tradičně patřil k potravinářským oborům, které měly špičkovou úroveň i v celosvětovém měřítku. V současné době již tato situace zdaleka neodpovídá skutečnosti, což významnou měrou postihuje i exportní schopnost našeho státu. Pro zlepšení této situace je nutno orientovat vědeckotechnický rozvoj na dva základní problémy — intenzifikaci výroby cukrovky na poli a vyřešení nedostatku zpracovatelských hodnot a havarijního stavu materiálně technické základny cukrovarnického průmyslu.

Z hlediska péče o jakost je uvedená problematika intenzifikace výroby cukrovky na poli pro podmínky cukrovarnického průmyslu ČSR řešena komplexně a lze ji rozdělit do těchto oblastí:

- komplexní řízení výživy cukrovky podle obsahu N, P, K, Ca, Mg a ostatních stopových prvků, pórovitosti a pH půd;

- genetické zdroje a šlechtitelské metody tvorby jednoklíčkových odrůd cukrovky;

- integrovaná ochrana cukrovky v podmínkách velkovýrobní technologie.

Předpokládaným ekonomickým efektem pak bude zvýšení výnosu rafinády

o 1,5 t/ha, což představuje 144 mil. Kčs. Během 9. pětiletky pak bude v tomto trendu pokračováno a zavedením nových progresivních agrotechnických metod bude nákladem 10 mil. Kčs dosaženo dalšího zvýšení výnosu cukru o 1 t/ha (přínos 96 mil. Kčs).

Uvedené akce budou do roku 1990 postupně rozšiřovány na celou plochu pěstování cukrovky (celkové realizační náklady 155 mil. Kčs).

Uvedenému problému řešení lze přiřadit i realizaci sklízecí řepy (vyorávač, nakladač), vyvinutého VVZ cukrovarnického průmyslu. Pro letošní kampaň bude ve spolupráci s vybranými zemědělskými podniky vyrobeno 17 kusů tohoto stroje. Pro celkovou budoucí potřebu zemědělské sféry se počítá s 500—600 ks sklízecí řepy (musí být realizováno v resortu strojírenství).

Ekonomický efekt v konečné fázi realizace bude spočívat ve výrazném snížení sklizňových ztrát. Počítáme-li s 50% snížením stávajících ztrát (odhadem 10 % sklizené řepy), pak při celkové sklizni 7 mil. tun cukrovky bude dáno k dispozici dalších 350 tis. t.

Druhým úsekem péče o jakost suroviny v cukrovarnickém průmyslu je modernizace skladování řepy.

Transport a zvláště pak skladování řepy jak na akumulacích skládkách u cukrovarů, tak v přístavních skladech patří mezi operace, které významnou měrou ovlivňují ztráty na surovině. Tento problém není dosud uspokojivě vyřešen. Skladovací ztráty vzrůstají neúměrně zvláště v 2. polovině prosince (po 75—80 dnech kampaně) a v průběhu ledna, kdy se v kvalitě cukrovky projevuje vliv mrazů a oblev. Podle intenzity těchto vlivů podléhá cukrovka rozkladným procesům a rovněž při plavení vodou v cukrovarech se ztrácí velké množství cukru. Tak např. v roce 1982 klesla v ČSR výtěžnost ve 2. polovině prosince relativně o 20—25 % a v lednu o více než 50 % proti maximu dosažovanému v říjnu.

K řešení této nevyhovující situace hodlá cukrovarnický průmysl, mimo opatření zabezpečující zkrácení kampaně, vybudovat během 8. pětiletky v pěti cukrovarech nové akumulací skládky předeprané řepy s aktivní ventilací a chemickou ochranou.

Výsledkem bude snížení skladovacích ztrát v těchto akumulacích skládkách o 50 % (tj. o 0,015 % polarizačního cukru v řepě za den), což představuje ekonomický přínos ve zvýšení výroby cukru o 750 tun, tj. o 3,9 mil. Kčs za kampaň.

Tabákový průmysl v ČSSR je v surovinových zdrojích převážně závislý na dovozu, a to nejen v základní surovině, tj. fermentovaném tabáku, ale i v pomocných materiálech a obalových prostředcích. V důsledku racionalizačních opatření je péče o základní surovinu cestou intenzifikace pěstování tabáku nejdůležitějším opatřením tabákového průmyslu.

Asi 45 % výroby VHJ ČSTP Bratislava je zajištěno domácím tabákem a zbytek je kryt dovozem. Vzhledem k vysoké devizové náročnosti dovozu tabáku je velmi efektivní zvyšovat produkci domácího tabáku zejména zvyšováním hektarových výnosů. Vedle zajištění výsadby vysoce výkonných odrůd je zvyšování produkce tabákové suroviny možné dosáhnout pouze komplexní mechanizací polních prací. Např. včasné (tzn. mechanizované) odkvétování tabákových rostlin znamená zvýšení výnosu o 20—30 % při zlepšení jakosti (zásah probíhá v optimální době technologické zralosti a není brzděn nedostatkem pracovních sil).

Přínos představuje 600 tis. Kčs jako úspora tabákové suroviny ze 40 ha při 70% úspoře živé práce v sezónní špičce.

Předpokládané náklady na dovoz potřebného zařízení (z BLR) pro 40 ha jsou 11,2 mil. Kčs.

ZÁVĚR

Jakost dodávané suroviny je pro potravinářský průmysl mimořádně důležitou oblastí a podílí se významnou měrou i na hospodářských výsledcích potravinářských oborů. Z tohoto důvodu velká většina uvedených oborů navrhuje tuto problematiku jako jeden z důležitých směrů vědeckotechnického rozvoje. Ve svých koncepcích uvažují se značnými investičními prostředky, jejichž vynaložení v kooperaci se zemědělskou prvovýrobou přispěje do značné míry k vyprodukování zemědělské suroviny o vyšší jakosti. Vyšší jakost suroviny umožní potravinářskému průmyslu její vyšší zhodnocení, které se projeví i v jakosti finálních potravinářských výrobků.

Literatura

BOHAČENKO, I. – ŠMEJKALOVÁ, Z. – PERLÍN, C.: Návrh rozvoje potravinářského průmyslu ČSR v 8. 5LP. Praha, VÚ potravinářského průmyslu 1983.

KAŠTÁNKOVÁ, J.: Zjištění a zhodnocení ztrát u poživatin od prvovýroby až po finální spotřebu s cílem zvýšení efektivnosti výroby v ZPoK. [Závěrečná syntetická zpráva]. Praha, VÚEZVž 1980.

PROKOPEC, J. a kol.: Analýza vývoje potravinářského průmyslu ČSSR v letech 1970–1982. [Studie.] Praha, VÚEZVž 1983.

ZÁHLAVA, F.: Vliv vědeckotechnického rozvoje na reprodukci zdrojů výživy. Polit. Ekon., 31, 1983, č. 7, s. 701–709.

Pracovní materiál FMZVž-VÚEZVž ke zpracování Programu rozvoje ZPoK do roku 1995 (okruh IV) rozvoje zpracovatelského-potravinářského průmyslu. Praha 1983.

Došlo dne 6. 1. 1984

KAŠTÁNKOVÁ J. — PERLÍN, C., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy.

Výhledové směry péče o jakost zemědělské suroviny a ekonomické přínosy

Zeměd. Ekon., 30, 1984, č. 7, s. 539—546. — lit. 5, res. čes., rus., angl.

potravinářský průmysl, zemědělská prvovýroba, jakost suroviny, rezervy, ekonomický přínos, výsledky výzkumu

Při zpracování zemědělských surovin v potravinářském průmyslu je jedním z nejdůležitějších úkolů zabránit ztrátám a zvyšovat úroveň jejich zhodnocování. Splnění těchto cílů však předpokládá i dodávky jakostní suroviny pro potravinářský průmysl. Proto většina potravinářských oborů ve spolupráci se zemědělskou prvovýrobou zaměřuje náměty svého vědeckotechnického rozvoje i na problematiku péče o jakost suroviny. Vedle charakteristik těchto námětů jsou rámcově uvedeny i požadované vklady na jejich realizaci, včetně vyčíslení předpokládaných ekonomických efektů.

КАШТАНКОВА Й.—ПЕРЛИН Ц., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия

Перспективные линии заботы о качестве сельскохозяйственного сырья и экономический вклад

Zeměd. Ekon., 30, 1984, № 7, с. 539—546. — лит. 5, рез. чешск., русск., англ.

пищевая промышленность, сельскохозяйственное производство первичное, качество сырья, резервы, экономический вклад, результаты разработок

В ходе переработки сырья в пищевой промышленности одной из важнейших задач становится предупреждение потерь и повышение уровня отдачи сырья. Для выполнения этих целей нужны, однако, поставки высококачественного пищевого сырья. Вот почему большинство пищевых отраслей в сотрудничестве с первичным сельхозпроизводством намечает линии своего научно-технического развития также в области заботы о качестве сырья. Наряду с характеристиками этих линий приводятся и требуемые вложения на их реализацию, включая расчеты ожидаемого экономического вклада.

KAŠTÁNKOVÁ, J. — PERLÍN, C., Economic Research Institute for Agriculture and Food

Outlooks of the Care of Quality of Agricultural Raw Material and Economic Contributions

Zeměd. Ekon., 30, 1984, No. 7, pp. 539—546. — refs 5, summaries in cs, ru, en

food industry, agricultural primary production, quality of raw material, reserves, economic contribution, results of research

When processing agricultural raw materials in food industry, it is one of the most important targets to prevent losses and to increase the level of their utilization. For fulfilling these targets, however, supply of quality raw material for food industry is a pre-requisite. Therefore, in most food industry branches, in co-operation with agricultural primary production, the subjects of technological development concern the care of quality of raw material. Apart from characteristics of these subjects, the required inputs for their realisation are briefly stated, inclusive the sum of expected economic effects.

Adresa autorů:

Ing. Jana Kaštánková, CSc., ing Ctibor Perlín, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

KOOPERACE A INTEGRACE V ZELINÁŘSTVÍ, OVOCNÁŘSTVÍ A VINAŘSTVÍ

Viliam Horniak: *Kooperácia a integrácia v zeleninárstve, ovocinárstve a vinohradníctve. Bratislava, Príroda 1983, 198 stran.*

Autor ve své publikaci analyzuje současný stav kooperace a integrace v uvedených zahradnických odvětvích v zemích RVHP a v dalších vyspělých zemích, přičemž hlavní pozornost věnuje zkušenostem a problematice zahradnictví v ČSSR. V návaznosti na to poukazuje na možná řešení některých problémů při zabezpečování dalšího rozvoje kooperace a integrace v zahradnictví československého, a zejména slovenského zemědělsko-průmyslového komplexu. Při vypracování této publikace si rovněž kladl za cíl „upozornit orgány všech stupňů a složek řízení a plánování rozvoje ovocnářství, zelinářství a vinařství na potřebu zefektivnění kooperačních a integračních vztahů a sladění spolupráce při kooperaci mezi jednotlivými články a stupni řízení“.

Kniha je rozvržena do šesti kapitol s úvodní předmluvou a závěrem. Autor vychází z poměrně rozsáhlého studia literatury a excerptce statisticko-ekonomických údajů; uvádí řadu ilustrujících tabulek a schémat.

V úvodní kapitole autor připomíná význam zeleniny a ovoce jako důležité složky racionální výživy, současně však na základě číselných údajů konstatuje, že spotřeba těchto produktů v ČSSR nedosahuje žádoucí úrovně a zaostává za spotřebou ostatních vyspělých států. V souvislosti s tímto stavem poukazuje na zvýšenou pozornost, kterou věnují politické a státní orgány v několika dokumentech rozvoji příslušných odvětví zahradnické výroby.

V druhé kapitole věnované objektivním zákonitostem kooperace a integrace v zemědělsko-průmyslovém komplexu zdůrazňuje význam těchto procesů pro dosažení cíle vytyčeného v Koncepci rozvoje výroby, nákupu a zásobování ovocem a zeleninou výhledově do roku 1990, schválené vládou ČSSR v roce 1977.

Metodologicky vychází autor z marxisticko-leninského přístupu a koncentraci a specializaci výroby pojímá v dialektické jednotě. Základní kritérium pro hodnocení úrovně koncentrace a specializace v zahradnických odvětvích spatřuje v ukazatelech vztahujících se k růstu produktivity práce a intenzitě zemědělské výroby. Při analýze koncentrace země-

dělské výroby vychází z jejího vztahu k technické úrovni, pracovním, materiálním i finančním zdrojům, přičemž zdůrazňuje vzájemný vztah stupně koncentrace a mechanizace zemědělství. Z toho vyvozuje, že určení optimální koncentrace je nutné spojit s efektivností využití zejména sklizňové mechanizace a zařízení na posklizňovou úpravu i s efektivností využití pracovních sil. Na základě tohoto přístupu dochází autor ke konkrétnímu vymezení a určení optimální koncentrace půdního fondu i výměry půdy pro pěstování příslušné plodiny v rámci daného výrobně organizačního útvaru.

Možnosti specializace vztahuje k výrobním a přírodním podmínkám a ke společensko-ekonomickým cílům. Výrobně organizační řešení specializace spatřuje ve vytváření specializovaných výrobně technologických celků v podobě ovocnářských, zelinářských a vinařských podniků, vyčleněných z běžných zemědělských podniků s širším výrobním zaměřením. Nižší stupeň specializace spatřuje autor ve vnitropodnikovém výrobně organizačním uspořádání, kdy se při víceodvětvové struktuře výroby vytvářejí specializovaná výrobní střediska.

V další části této kapitoly se autor zabývá vymezením a objasněním pojmů kooperace a integrace (jako vyšší formy kooperace). Tyto procesy pokládá za základní činitele prohlubování koncentrace a specializace výroby a podrobně se zabývá mezipodnikovou horizontální kooperací a integrací (mezi podniky zemědělské prvovýroby). Zvláště podrobně se autor věnuje vymezení a objasnění vertikální, resp. zemědělsko-průmyslové integrace (mezi zemědělskými a průmyslovými podniky), přičemž analyzuje její specifické zvláštnosti v jednotlivých zahradnických odvětvích (dané zejména výraznou závislostí na přírodních podmínkách, krátkou životností většiny těchto produktů apod.) a její formy, počínaje dodavatelsko-odběratelskými vztahy a konče zemědělsko-průmyslovými kombináty.

V závěru kapitoly se autor zabývá mezinárodní integrací zahradnické výroby, která je založena na Komplexním programu socialistické ekonomické integrace zemí RVHP. Uvádí konkrétní možnosti spolupráce, integrační tendence nejbližšího období a poukazuje na

přednosti mezinárodní socialistické dělby práce v oblasti zahradnické výroby.

Ve třetí kapitole se autor pokouší o teoretické zobecnění zkušeností z mezipodnikové kooperace a zemědělsko-průmyslové integrace v zahradnických odvětvích. Poukazuje na objektivní základ těchto procesů při vysoké úrovni rozvoje výrobních sil a vysokém stupni společenské dělby práce, ale i na jejich rozdílný průběh v jednotlivých společensko-ekonomických formacích. Dokazuje, že teprve v socialistické společnosti se vytvářejí žádoucí podmínky pro spojení zemědělství a průmyslu na podkladě jejich protikladně vyvinutých forem, protože kooperace a integrace vychází z kvalitativního přetváření zemědělské výroby, z podstatných změn ve struktuře a skladbě výrobních sil a ze zdokonalování (prohlubování) socialistických výrobních vztahů.

V této kapitole se autor posléze podrobně zabývá mezipodnikovou kooperací a zemědělsko-průmyslovou integrací v jednotlivých zemích RVHP (SSSR, NDR, MLR, BLR, RSR, PLR). Zaměřuje se na zvláštnosti každé členské země, vyplývající z odlišných výrobních a ekonomických podmínek a dosaženého stupně rozvoje výrobních sil. Charakterizuje úroveň i jednotlivé výrobní organizační formy kooperace a integrace na základě několika kritérií: sociální typ podniku (družstevní, státní ...), výrobní zaměření (ovocnářství, zelinářství...), funkční zaměření (výrobní, zásobovací, odbytové ...) s použitím rozsáhlé excerpee statisticko-ekonomických údajů.

Vývoj kooperace a integrace za socialismu konfrontuje s vývojem těchto procesů v kapitalistických zemích, kde se formy horizontální kooperace omezují víceméně na družstva zabezpečující odbyt výrobků, společně používané techniky apod. Specifický rys vertikální integrace za kapitalismu spatřuje autor v tom, že funkci integrátora v tomto případě plní velké firmy zpracovatelského průmyslu, které tak získávají přímou kontrolu i nad zemědělstvím a dosahují monopolní pozice na trhu potravin.

Ve čtvrté kapitole autor pojednává o vývoji a současném stavu kooperačních vztahů v odvětvích zahradnické výroby v ČSSR. Jako základní vývojový trend ukazuje přerůstání horizontální kooperace a integrace k vertikální integraci, která umožňuje komplexnější zabezpečení výrobního toku jednotlivých výrobků od prvovýroby až ke konečné fázi spotřeby při uplatňování hlediska maximální efektivity výroby.

Na základě charakteristiky a rozboru činnosti vybraných kooperačních sdružení a společných zemědělských podniků, které v současné době představují v ČSSR základní formy kooperačních a integračních vztahů, konstatuje, že se v odvětví zahradnictví jedná víceméně o počáteční fázi rozvoje integračních vztahů. Především nepovažuje stav vertikální

integrace za uspokojivý. Zdůrazňuje nutnost rozvíjení kooperace a integrace v zahradnických i zpracovatelských podnicích potravinářského průmyslu a zabezpečení koordinace dosud často izolovaných snah jednotlivých podniků. Na základě zobecnění zkušeností vybraných kooperačních sdružení a společných zemědělských podniků poukazuje na vysokou efektivnost účasti zpracovatelských podniků i organizací obchodu (Obchodu ovocem a zeleninou) v těchto organizačních útvech, zvláště tehdy, když se nezaměřují jen na zabezpečení prvovýroby, ale i na následující stupeň reprodukčního procesu (předzpracování, skladování, vlastní zpracování apod.).

Pátou kapitolu zaměřuje autor na analýzu ekonomických vztahů mezi členskými podniky zahradnické výroby a jejich společnými podniky a sdruženími. Vývoj a současný stav ekonomických, ale i organizačních, sociálních a právních vztahů vyplývajících ze zabezpečování kooperační činnosti je analyzován na základě vlastního autorova vědecko-výzkumného průzkumu v kooperačních sdruženích a společných zemědělských podnicích a s použitím publikovaných výsledků výzkumu (Výzkumného ústavu ekonomiky zemědělství a výživy v Praze a Bratislavě).

Na základě rozboru hospodářské činnosti vybraných kooperačních sdružení a společných zemědělských podniků dokazuje autor prostřednictvím použití ukazatelů doporučených československými a sovětskými ekonomy pro posuzování ekonomické efektivity (hrubá zemědělská produkce na jednotku půdy a na jednoho pracovníka, materiálové náklady, míra rentability, zisk apod.) opodstatněnost těchto forem kooperace v zahradnických odvětvích. Jejich činnost se vyvíjí společensky žádoucím směrem k zvyšování efektivity a celkové intenzity výroby, přestože měla před uplatněním kooperace tendenci ke stagnaci. Dále upozorňuje na změny ekonomického postavení kooperujících podniků, které vznikají v důsledku změn ekonomických vztahů při zajišťování (pořizování) hospodářských prostředků, v realizaci dodavatelsko-odběratelských vztahů i při rozdělování výsledků hospodaření.

Analýzy tyto vztahy realizované při kooperaci, organizační systém ve vybraných kooperačních sdruženích a společných zemědělských podnicích a některé sporné právní otázky týkající se pravomocí jednotlivých členských podniků.

V závěru kapitoly autor zdůrazňuje význam mezinárodní kooperace a zemědělsko-průmyslové integrace na snížení rizika při pěstování ovoce, zeleniny a vinné révy, vyplývajících jednak z povětrnostních podmínek a jednak z těžkostí při odbytu výrobků.

Po poměrně důkladné analýze celkového současného stavu a vývoje procesů kooperace a integrace přistupuje autor v poslední, šesté kapitole, k návrhu modelového uspořádání

organizace a řízení mezipodnikové kooperace a zemědělsko-průmyslové integrace v zahradnických odvětvích. Zabývá se možnostmi dalšího rozvoje kooperace a integrace jednak v rámci kooperačních sdružení a společných zemědělských podniků, jednak směrem k vytvoření podmínek pro budoucí vertikální integraci všech složek potravinové vertikály, tedy prohloubením integrace mezi zemědělskou prvovýrobou, potravinářským průmyslem, obchodem a podniky služeb. Za perspektivní cíl pokládá dosažení jednotného řízení celkového reprodukčního procesu v rámci zemědělsko-průmyslového komplexu.

Publikace vyúsťuje v teoretické zdůvodnění a návrh moderního a účelného uspořádání kooperačních vztahů v rámci kooperačního obvodu, s možností postupného přerůstání do formy kooperačního sdružení a v rámci společného zemědělského podniku jako vyšší organizační formy kooperace. Tyto modelové návrhy konkretizuje autor vymezením předmětu činnosti, formami společné činnosti, charakteristikou organizačního zabezpečení. Rozdíly mezi jednotlivými formami spatřuje ve stupni ekonomické samostatnosti a právní subjektivitě, v organizační a řídicí struktuře a především v šíři a hloubce kooperační činnosti.

Další návrhy se týkají rozvoje zemědělsko-průmyslové kooperace a integrace a směřují k prohloubení integračních vztahů s potravinářským průmyslem a obchodem formou organizování společných investičních akcí, účinnějšími formami dodavatelsko-odběratelských vztahů, zabezpečujícími stabilitu vazeb mezi jednotlivými podniky, nástroji ekonomické stimulace apod.

V závěru této části autor poukazuje na význam spojení vědy a výzkumu s výrobními odvětvími zahradnické výroby právě v souvislosti s prohlubujícími se procesy koncentrace, specializace a integrace.

Autor si je vědom, že retardačním činitelem při rozvoji kooperačních a integračních vztahů jsou vedle některých objektivních příčin i příčiny subjektivního charakteru. Ne všichni vedoucí a ostatní zainteresovaní pracovníci chápou jasně objektivní potřebu rozvíjení těchto procesů, a to jak v důsledku nedostatečné aktivity, tak v důsledku nedostatečné teoretické připravenosti či nedostatku potřebných informací.

I když je možno k některým dílčím otázkám zaujmout poněkud odlišné stanovisko, či vznést určité výhrady ke struktuře a členění jednotlivých částí práce i částečně se vyskytujícímu problémovému překrývání, lze plně

souhlasit s jejím koncepčním zaměřením i celkovým vymezením zkoumané problematiky.

Recenzovaná kniha bezesporu přináší zdařilý výklad základní výrobně ekonomické a organizačně řídicí problematiky v procesu rozvíjení koncentrace a specializace výroby prostřednictvím prosazování kooperace a integrace ve specifických podmínkách zelinářství, ovocnářství a vinařství. Vyčerpávajícím způsobem shrnuje dosavadní poznatky a rozšiřuje je o některé nově pojaté přístupy, náměty a podává konkrétní modelové návrhy. Nelze opomenout ani to, že uvedená publikace poutá pozornost i vhodně volenou a poměrně ucelenou propojeností obecně teoretických východisek s aktuálními otázkami konkrétní hospodářské praxe. Poukazuje nejen na současný stav a tendence prosazování horizontální a vertikální kooperace a integrace v těchto specifických odvětvích zemědělské výroby ve vztahu k zpracovatelské a distribuční sféře, ale zároveň v této souvislosti zdůrazňuje komplexní přístup k řešení aktuálních problémů zemědělsko-potravinářského komplexu, při respektování žádoucích národohospodářských vazeb s ohledem na mezinárodní socialistickou ekonomickou integraci.

Vedle nezbytného zdokonalování výrobně organizačních a řídicích struktur a jejich institucionálního zabezpečení klade autor nemenší důraz i na adekvátní prosazování a účinnější využívání stimulačních a aktivizačních funkcí soustavy ekonomických nástrojů. Je si přitom vědom, že vhodně zvolený a zpracovaný systém výrobně ekonomických a organizačně řídicích východisek a konkrétních koncepčních opatření může účinněji reagovat na veškeré probíhající procesy v souladu s jejich plánovitým vymezením i potřebami a možnostmi zemědělsko-potravinářské sféry i národního hospodářství jako celku.

V tomto pojetí spatřuje jednu z hlavních podmínek rozvíjení koncentrace a specializace v těchto specifických odvětvích zemědělské výroby a v navazující zpracovatelské, resp. distribuční sféře. Zároveň v něm nalézá jeden z hlavních předpokladů toho, jak v tomto ohledu vytvářet přijatelné podmínky pro zajištění požadované racionality výrobně ekonomického procesu v rámci vnitřní i vnější podmíněnosti zemědělsko-potravinářského komplexu.

Tato monografická publikace se jistě stane předmětem zájmu zainteresovaných pracovníků ekonomického výzkumu i hospodářské praxe a studijní pomůckou studentů vysokých i středních zemědělských škol.

Ing. Josef Hubáček, CSc.

OBSAH připravovaného čísla 8/1984

Kubaš P.: Rozvoj automatizovaných systémů řízení v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe SSR

Mosný D.: Tvorba plánových normatívnych parametrov základných výrobných fondov v poľnohospodárstve

Jambor V., Trávníček Z.: Postavení společných zemědělských podniků v ZPoK

Kaštánek Č., Janda F.: Působení některých ekonomických činitelů v procesu zemědělské investiční výstavby

Střeleček F., Kvapilík J.: Vliv koncentrace v chove dojníc na ekonomickou efektivnost vlastních nákladů

Husár J.: Optimalizácia štruktúry výroby v závlahovom podniku pri súčasnej optimalizácii osevných postupov

Ze zahraničí

Višňovský J., Stehlo P.: Ergonomické sympóziu v MLR

Recenze

Grolig A.: Hospodárska diferenciacie JRD na Slovensku

Doktor J.: Zemědělství a soběstačnost ve výrobě potravin

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 7 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

7

1984

VÝVOJ POČTU PRACOVNÍKŮ
V ZEMĚDĚLSTVÍ,
JEJICH VĚKOVÁ STRUKTURA
A ÚROVEŇ KVALIFIKACE

Vývoj počtu pracovníků v zemědělství celkem podle krajů

Území, kraj	Osoby trvale činné v zemědělství celkem k 1. únoru				Z toho ženy			
	1970	1980	1984	index 1984/1980	1970	1980	1984	index 1984/1980
ČSSR	1 132 353	897 567	890 998	99,3	567 853	397 810	374 909	94,2
ČSR	688 426	556 012	546 082	98,2	356 731	250 555	234 386	93,6
SSR	443 927	341 555	344 916	101,0	211 122	147 255	140 523	95,4
Hl. město Praha	1 965	3 357*)	3 114	92,8	913	1 262*)	1 160	91,9
Středočeský	111 266	87 056*)	84 022	96,5	57 900	39 816*)	35 947	90,3
Jihočeský	83 110	63 660	61 958	97,3	42 480	28 004	26 072	93,1
Západočeský	61 881	53 152	52 374	98,5	30 550	22 430	21 358	95,2
Severočeský	52 827	45 207	43 955	97,2	24 029	17 849	17 165	96,2
Východočeský	111 141	88 909	87 272	98,2	55 639	38 970	36 151	92,8
Jihomoravský	171 588	138 742	137 329	99,0	92 652	66 128	61 591	93,1
Severomoravský	94 648	75 929	76 058	100,2	52 568	36 096	34 942	96,8
Západoslovenský	179 542	149 479	149 396	99,9	71 830	58 497	56 671	96,9
Středoslovenský	134 367	93 209	94 875	101,8	75 736	43 971	41 020	93,3
Východoslovenský	130 018	98 867	100 645	101,8	63 556	44 787	42 832	95,6

*) Vývoj ovlivněn územní reorganizací k 1. lednu 1974

Vývoj počtu pracovníků v zemědělství podle sektorů v ČSSR

Rok (k 1. únoru)	Osoby trvale činné v zemědě- lství úhrnem	Z celkového počtu osob trvale činných v zemědělství připadalo na						
		státní sektor celkem	z toho státní statky	společné zemědělské podniky	JZD celkem	z toho na pracovníky v přidružené výrobě	závody JHR	
Index 1984/1980	pracovníci celkem							
	1970	1 132 353	267 256	178 007	1 909	715 770	32 313	147 418
	1975	989 838	252 187	164 842	7 635	670 567	28 190	59 449
	1980	897 567	237 801	147 613	12 417	632 375	31 416	14 974
	1984	890 998	235 428	146 588	15 806	630 600	41 853	9 164
	Index 1984/1980	99,3	99,0	99,3	127,3	99,7	133,2	61,2
	muži							
	1970	564 500	153 296	103 033	807	359 774	28 029	50 623
	1975	517 965	148 398	98 099	4 319	345 621	20 818	19 627
	1980	499 757	144 840	91 594	6 967	343 238	18 910	4 712
1984	516 089	144 721	92 636	8 860	359 501	26 127	3 007	
Index 1984/1980	103,3	99,9	101,1	127,2	104,7	138,2	63,8	
Index 1984/1980	ženy							
	1970	567 853	113 960	74 974	1 102	355 996	4 284	96 795
	1975	471 873	103 789	66 743	3 316	324 916	7 372	39 822
	1980	397 810	92 961	56 019	5 450	289 137	12 506	10 262
	1984	374 909	90 707	53 952	6 946	271 099	15 726	6 157
	Index 1984/1980	94,2	97,6	96,3	127,4	93,8	125,7	60,0

Vývoj počtu pracovníků v zemědělství podle sektorů v ČSR

Rok (k 1. února)	Osoby trvale činné v zemědě- lství úhrnem	Z celkového počtu osob trvale činných v zemědělství připadalo na						
		státní sektor celkem	z toho státní statky	společné zemědělské podniky	JZD celkem	z toho na pracovníky v přidružené výrobě	závody JHR	
Index 1984/1980	pracovníci celkem							
	1970	688 426	195 106	130 039	1 088	453 084	11 871	39 148
	1975	609 212	181 231	120 589	5 575	405 042	14 101	17 364
	1980	556 012	166 465	105 157	9 604	373 636	14 699	6 307
	1984	546 082	164 591	106 373	11 998	365 324	17 010	4 169
		98,2	98,9	101,2	124,9	97,8	115,7	66,1
	muži							
	1970	331 695	107 129	72 498	454	209 726	9 269	14 386
	1975	313 042	103 755	70 300	3 301	199 700	9 163	6 286
	1980	305 457	99 820	64 489	5 617	197 608	7 337	2 412
1984	311 696	99 726	66 794	6 942	203 403	8 473	1 625	
Index 1984/1980	102,0	99,9	103,6	123,6	102,9	115,5	67,4	
Index 1984/1980	ženy							
	1970	356 731	87 977	57 541	634	243 358	2 602	24 762
	1975	296 170	77 476	50 289	2 274	205 342	4 938	11 078
	1980	250 555	66 645	40 668	3 987	176 028	7 362	3 895
	1984	234 386	64 865	39 579	5 056	161 921	8 537	2 544
		93,6	97,3	97,3	126,8	92,0	116,0	65,3

Vývoj počtu pracovníků v zemědělství podle sektorů v SSR

Rok (k 1. únoru)	Osoby trvale činné v zemědě- lství úhrnem	Z celkového počtu osob trvale činných v zemědělství připadalo na						
		státní sektor celkem	z toho státní statky	společné zemědělské podniky	JZD celkem	z toho na pracovníky v přidružené výrobě	závody JHR	
Index 1984/1980	pracovníci celkem							
	1970	443 927	72 150	47 968	821	262 686	20 442	108 270
	1975	380 626	70 956	44 253	2 060	265 525	14 089	42 085
	1980	341 555	71 336	42 456	2 813	258 739	16 717	8 667
	1984	344 916	70 837	40 215	3 808	265 276	24 843	4 995
		101,0	99,3	94,7	135,4	102,5	148,6	57,6
	muži							
	1970	232 805	46 167	30 535	353	150 048	18 760	36 237
	1975	204 923	44 643	27 799	1 018	145 921	11 655	13 341
	1980	194 300	45 020	27 105	1 350	145 630	11 573	2 300
1984	204 393	44 995	25 842	1 918	156 098	17 654	1 382	
Index 1984/1980	105,2	99,9	95,3	142,1	107,2	152,5	60,1	
Index 1984/1980	ženy							
	1970	211 122	25 983	17 433	468	112 638	1 682	72 033
	1975	175 703	26 313	16 454	1 042	119 604	2 434	28 744
	1980	147 255	26 316	15 351	1 463	113 109	5 144	6 367
	1984	140 523	25 842	14 373	1 890	109 178	7 189	3 613
		95,4	98,2	93,6	129,2	96,5	139,8	56,7

Vývoj výměry zemědělské půdy na 1 pracovníka a průměrný věk pracovníků v zemědělství podle sektorů a krajů (podle stavu k 1. únoru uvedených let)

Území, kraj	Na 1 osobu trvale činnou připadalo ha zemědělské půdy						Průměrný věk osob trvale činných		
	v zemědělství celkem	z toho		v zemědělství celkem	z toho		v zemědělství celkem	z toho	
		ve státních statcích	v JZD		ve státních statcích	v JZD		ve státních statcích	v JZD
	1980			1984			1984		
ČSSR	7,7	9,6	6,8	7,6	9,5	6,8	41,4	39,2	41,9
ČSR	7,9	10,0	7,0	7,9	9,8	7,2	40,9	38,8	41,5
SSR	7,4	8,7	6,5	7,1	8,8	6,3	42,2	40,4	42,4
HL. město Praha	5,1	—	—	5,1	—	—	39,8	—	—
Středočeský	8,2	10,7	7,4	8,0	9,0	7,7	42,0	40,7	42,6
Jihočeský	9,3	10,3	9,3	9,4	10,2	9,5	41,6	38,9	42,2
Západočeský	9,8	10,6	8,9	9,8	10,4	9,3	40,3	38,5	42,2
Severočeský	8,8	10,9	6,6	8,8	11,1	6,7	39,3	38,2	40,4
Východočeský	7,6	9,8	7,0	7,7	9,8	7,2	41,4	38,8	42,0
Jihomoravský	6,5	7,2	6,1	6,6	8,0	6,1	41,0	39,2	41,2
Severomoravský	7,3	10,0	6,0	7,2	9,2	6,0	39,7	37,6	39,7
Západoslovenský	6,6	7,3	6,1	6,5	7,4	6,2	42,0	41,1	42,4
Středoslovenský	8,2	9,7	7,0	7,8	9,6	6,6	42,4	39,6	42,4
Východoslovenský	7,8	9,5	6,6	7,4	9,8	6,2	42,3	40,5	42,6

Pracovníci v zemědělství celkem podle věku v ČSSR, ČSR a SSR – absolutní údaje

Rok (k 1. 2.)	Osoby trvale činné v země- dělství celkem	V tom ve věku										
		15 – 19	20 – 24	25 – 29	30 – 34	35 – 39	40 – 44	45 – 49	50 – 54	55 – 59	60 – 64	65 a více
		let										
1980 1984	ČSSR – pracovníci celkem											
	897 567 890 998	19 159 20 640	63 706 62 316	103 512 106 686	117 458 124 543	97 895 122 849	88 539 98 775	100 802 87 112	108 751 95 450	87 061 75 924	40 556 50 831	70 128 45 872
	z toho ženy											
	397 810 374 909	5 909 7 015	19 607 19 463	34 094 34 288	45 969 47 386	44 619 51 707	44 495 46 213	53 849 43 919	60 926 50 023	40 748 33 355	18 491 22 649	29 103 18 891
	ČSR – pracovníci celkem											
	556 012 546 082	11 637 12 964	40 110 37 838	67 591 65 897	81 060 80 774	61 576 82 745	52 003 60 631	59 754 50 869	66 023 56 571	51 031 44 222	22 772 27 702	42 455 25 869
	z toho ženy											
	250 555 234 386	3 784 4 643	12 303 11 749	23 119 22 217	32 292 32 147	28 221 35 404	26 251 28 431	32 152 25 826	37 686 29 832	23 691 19 310	11 037 12 969	20 019 11 858
	SSR – pracovníci celkem											
	341 555 344 916	7 522 7 676	23 596 24 478	35 921 40 789	36 398 43 769	36 319 40 104	36 536 38 144	41 048 36 243	42 728 38 879	36 030 31 702	17 784 23 129	27 673 20 003
z toho ženy												
147 255 140 523	2 125 2 372	7 304 7 714	10 975 12 071	13 677 15 239	16 398 16 303	18 244 17 782	21 697 18 093	23 240 20 191	17 057 14 045	7 454 9 680	9 084 7 033	

Rok (k 1. 2.)	Osoby trvale činné v země- dělství celkem	V tom ve věku										
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65 a více
		let										
ČSSR - pracovníci celkem												
1980	100,0	2,1	7,1	11,5	13,1	10,9	9,9	11,2	12,1	9,7	4,5	7,9
1984	100,0	2,3	7,0	12,0	14,0	13,8	11,1	9,8	10,7	8,5	5,7	5,1
z toho ženy												
1980	100,0	1,5	4,9	8,6	11,6	11,2	11,2	13,5	15,3	10,2	4,6	7,4
1984	100,0	1,9	5,2	9,1	12,6	13,8	12,3	11,7	13,3	8,9	6,0	5,2
ČSR - pracovníci celkem												
1980	100,0	2,1	7,2	12,2	14,6	11,1	9,4	10,7	11,9	9,2	4,1	7,5
1984	100,0	2,4	6,9	12,1	14,8	15,2	11,1	9,3	10,4	8,1	5,1	4,6
z toho ženy												
1980	100,0	1,5	4,9	9,2	12,9	11,3	10,5	12,8	15,0	9,5	4,4	8,0
1984	100,0	2,0	5,0	9,5	13,7	15,1	12,1	11,0	12,7	8,2	5,5	5,2
SSR - pracovníci celkem												
1980	100,0	2,2	6,9	10,5	10,7	10,6	10,7	12,0	12,5	10,5	5,2	8,2
1984	100,0	2,2	7,1	11,8	12,7	11,6	11,1	10,5	11,3	9,2	6,7	5,8
z toho ženy												
1980	100,0	1,4	5,0	7,5	9,3	11,1	12,4	14,7	15,8	11,6	5,1	6,1
1984	100,0	1,7	5,5	8,6	10,8	11,6	12,7	12,9	14,4	10,0	6,9	4,9

Počet kvalifikovaných pracovníků na 1000 osob trvale činných celkem v zemědělské prvovýrobě socialistického sektoru a z toho v JZD k 1. únoru 1984 podle krajů

Území, kraj	Na 1 000 osob trvale činných připadalo pracovníků se vzděláním							
	vysokoškolským VŠ*)		úplným středním odborným (ÚSO)**) a středním odborným (SO)		VŠ*) + ÚSO**) + SO celkem		vyučených	
	soc. sektor	z toho JZD	soc. sektor	z toho JZD	soc. sektor	z toho JZD	soc. sektor	z toho JZD
ČSSR	26,1	23,4	140,2	134,0	166,3	157,4	363,1	367,8
ČSR	26,4	23,8	146,4	140,9	172,8	164,7	396,0	404,5
SSR	25,6	22,8	130,2	124,7	155,8	147,5	310,8	317,4
HL. m. Praha	51,5	—	180,8	—	232,3	—	470,7	—
Středočeský	24,9	23,3	137,3	130,5	162,2	153,8	394,8	400,8
Jihočeský	28,0	23,5	145,7	139,5	173,7	163,0	388,1	393,0
Západočeský	24,8	18,5	153,8	144,5	178,6	163,0	380,1	376,5
Severočeský	24,4	19,8	146,5	136,6	170,9	156,4	395,9	431,1
Východočeský	23,1	20,6	161,5	160,1	184,6	180,7	419,5	417,4
Jihomoravský	28,7	27,4	135,0	132,2	164,6	159,6	394,3	409,9
Severomoravský	27,7	24,9	152,5	148,2	180,2	173,1	387,5	393,6
Západoslovenský	27,5	23,9	127,2	120,1	154,7	144,0	316,6	327,8
Středoslovenský	24,4	22,5	126,0	122,2	150,4	144,7	284,1	287,0
Východoslovenský	24,0	21,4	138,5	133,8	162,5	155,2	326,6	330,1

*) včetně absolventů podnikových institutů, nahrazujících — v rámci resortu — vysokoškolské vzdělání

**) včetně pracovníků s úplným středním všeobecným vzděláním, příp. vyučených v oborech zakončených maturitou